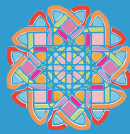

ELM, TƏHSİL, MƏDƏNİYYƏT,
BEYNƏLXALQ ƏLAQƏLƏR,
SCOPUS, ISI, WEB OF SCIENCE,
SPRINGER, HITAB MÜBƏDİLƏSİ,
ISBN, ISSN, INFOTƏHA, MEDIATƏHA,
HITABXANA, İNTERNET, BİLİKLƏR
CƏMIYYƏTİ, ƏLYAZMALAR,
BEYNƏLXALQ ƏMƏHDƏŞLIQ, İFLA.

NİGAR
BABAXANOVA

BEYNƏLXALQ İNFORMASIYA MÜHİTİ VƏ ELMI-MƏDƏNİ İNTEQRASIYA

MÜASİR ELMI
ƏDƏBİYYAT
KİTABXANASI

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
MƏHƏMMƏD FÜZULİ ADINA ƏLYAZMALAR İNSTİTUTU

BEYNƏLXALQ
İNFÖRMASIYA MÜHİTİ
VƏ ELMİ-MƏDƏNİ
İNTEQRASIYA

Bakı - 2017

UOT: 021.852

Elmi redaktor:

Aybəniz Əliyeva-Kəngərli

*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini,
filologiya üzrə elmlər doktoru*

Elmi rəyçilər:

Paşa Kərimov

*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini,
filologiya üzrə elmlər doktoru*

Fərid Ələkbərli

*AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar
İnstitutunun "Beynəlxalq əlaqələr" şöbəsinin müdiri,
tarix üzrə elmlər doktoru, professor*

Beynəlxalq elmi-mədəni
proqramlar üzrə məsləhətçi:

Maykl Şauqnessi

*ABŞ Şərqi Nyu-Mexiko Universitetinin beynəlxalq
əlaqələr və xüsusi təhsil üzrə professoru*

B13 Babaxanova Nigar. Beynəlxalq informasiya mühiti və elmi-mədəni inteqrasiya. "Zərdabi" Nəşriyyatı, Bakı, 2017, 256 səh.

Monoqrafiya qlobal informasiya mühitinin təşəkkül və inkişaf tarixinə, intellektual inteqrasiyanın elmi-təşkilati məsələlərinə həsr olunmuşdur. Beynəlxalq münasibətlərin və mədəniyyətlərarası kommunikasiyaların ayrılmaz tərkib hissəsi olan elmi-mədəni əlaqələr, o cümlədən informasiya-kitab mübadiləsi müəllifin apardığı tədqiqatın əsasını təşkil etmişdir.

ISBN: 978-9952-8176-3-9

© Babaxanova Nigar, 2017

MÜNDƏRICAT

GİRİŞ.....	5
BEYNƏLXALQ ELMİ KOMMUNİKASIYA MÜSTƏVISİNDƏ İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ. Beynəlxalq informasiya mühiti: təşəkkül və inkişaf tarixi.....	17
AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ İNFORMASIYA MÜHİTİNDƏ: İnformasiya və çap məhsullarının mübadiləsi sahəsində əməkdaşlığın yaranması və inkişafı (1929-1955-ci illər).....	41
(1956-1991-ci illər).....	58
(1992-2015-ci illər).....	129
ELMİ-MƏDƏNİ İNTEQRASIYA: TARİXİ VƏ ELMİ-TƏŞKİLATİ ASPEKT.....	168
BEYNƏLXALQ STANDARTLAR VƏ ONLARIN İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ PROSESİNDƏ TƏTBİQİ.....	186
BEYNƏLXALQ ELEKTRON ELMİ İNFORMASIYA RESURSLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ.....	204
NƏTİCƏ.....	225
ƏDƏBİYYAT.....	234

QISA OXU ÜÇÜN HITABDAN SİTATLAR:

“ Tarixin axarında obrazlı informasiya məkanından müasir, sürətlə yenilənən biliklər mühitinə çevrilmiş çağdaş cəmiyyət durmadan inkişaf edir. Belə bir cəmiyyətdə “kommunikasiya və ya informasiya mühiti” dedikdə insanın yaratdığı çoxəsrlik yaşayış modelinin mübadilə vasitələri deyil, ilk növbədə yeni texnologiyalar vasitəsilə yaradılan interaktiv münasibətlər, virtuallaşmış ünsiyyət və sərhədsiz əlaqə şəbəkəsi nəzərdə tutulur. ”

***

“ İnformasiya cəmiyyəti qloballaşmanın meydana gətirdiyi əsas solum kimi daha sürətli mübadilə münasibətlərinin mövcudluğunu və qarşılıqlı inteqrasiya şəbəkəsinin davamlı inkişafını tələb edir. Öz növbəsində, qloballaşmanın kökündə xalqlar, mədəniyyətlər, təşkilatlar, sistemlər arasında informasiya mübadiləsinin durması, informasiyayüklü cəmiyyəti bir növ sosial, mədəni imploziyadan -qapalı məkana istiqamətlənmiş partlayışdan-qoruyur. Beləliklə, informasiya cəmiyyəti ilə qloballaşma prosesinin bu cür simbiozu, geniş bir məkanın-informasiya mühitinin inkişafı üçün başlıca amilə çevrilir. ”

***

“ İnformasiyanın biliyə və əksinə, biliyin informasiyaya çevrilməsi informasiya ilə işləmə səviyyəsindən, ona yanaşma metodundan asılı olduğu üçün informasiyanın seçilməsi, toplanması, emal olunması, mühafizə edilməsi və yayılması bütöv bir idarəetmə prosesinin meydana gəlməsini zəruri edir. ”

GİRİŞ

“Elm hər dildə birdir.”
(Hüseyn Cavid)

Biliklər əsrində cəmiyyətin alternativ təkamül forması olan qloballaşma dünyanı təkcə etnik və sub-etnik qütblərə ayırmaq üçün deyil, həm də xalqlar arasında elmi, mədəni, iqtisadi və siyasi əməkdaşlığı intensiv şəkildə inkişaf etdirmək üçün olduqca böyük əhəmiyyətə malikdir. Kantın *“əbədi dünya”* fəlsəfəsinin başlıca subyekti olan *“ümumdünya vətəndaşı”* bu ideyanın daşıyıcısı kimi illər əvvəl maraq və inam oyatmadığı halda, bugün artıq bir çox gerçəkliklər-dünyanın *“çox kiçik olması”* ilə bağlı iddialar, vətəndaşlıq fenomeninin kifayət qədər qloballaşması və s. böyük əksəriyyət tərəfindən birmənalı şəkildə təsdiq və qəbul olunur. Bütün bunların başlıca səbəbi isə dünya düzəninə yeni sistemə transformasiyası, bəşəriyyətin dinamik inkişaf mərhələsinə qədəm qoymasıdır. Əsas prinsipi ölkələri *“sərhədsizləşdirmək”* olan bu proses bilik və informasiya kimi qeyri-maddi aktivlərin intellektual əmtəəyə çevrilməsini və kifayət qədər dəyərli olmasını təmin edir. Bu da öz növbəsində, post-kapitalizm çağının, informasiya və bilik cəmiy-

yətinin yeni konturlarını və istiqamətlərini müəyyənləşdirir.

İnformasiya cəmiyyəti qloballaşmanın meydana gətirdiyi əsas sosisum kimi daha sürətli mübadilə münasibətlərinin mövcudluğunu və qarşılıqlı inteqrasiya şəbəkəsinin davamlı inkişafını tələb edir. Öz növbəsində, qloballaşmanın kökündə xalqlar, mədəniyyətlər, təşkilatlar, sistemlər arasında informasiya mübadiləsinin durması, informasiya yüklü cəmiyyəti bir növ sosial, mədəni imploziyadan (qapalı məkanə istiqamətlənmiş partlayış) qoruyur. Beləliklə, informasiya cəmiyyəti ilə qloballaşma prosesinin bu cür simbiozu, geniş bir məkanın-informasiya mühitinin inkişafı üçün başlıca amilə çevrilir.

Artıq yeni dövrün informasiya mühiti birareallı, lokal deyil. O, fəzanı (peyk vasitəsilə), yeri (telekommunikasiya və İnternet vasitəsilə) və yerin təkini (müxtəlif uzaqməsafəli informasiya kanalları vasitəsilə) əhatə edir. Bu trayektoriyada informasiya o qədər sürətlə mübadilə olunur ki, kilometrəlcə dərinlikdə və yaxud, hündürlükdə baş verən hər hansı proses barədə anındaca məlumat almaq mümkün olur. Bu mənada, informasiya mühiti beynəlxalq substansiyadır və onun dəyəri istər kosmopolit, istərsə də fundamental baxışlar kontekstində eynidir.

Beynəlxalq informasiya mühitinin əsas komponentləri arasında kitabxanaların özünəməxsus yeri və rolu var. Kitabxanalar qlobal informasiya axınının formalaşmasında, idarə olunmasında, istiqamətləndirilməsində kifayət qədər ciddi əhəmiyyətə malik təsisatlardır. Çünki onlar təkcə in-

formasiya cəmiyyətinin deyil, onun fəvqündə duran və yaxud, onun növbəti mərhələsi olan biliklər cəmiyyətinin əsasını təşkil edirlər. Bilik qədər dəyərli informasiya resursuna malik bu kitab məbədləri istənilən şəraitdə və dövrdə cəmiyyətinin intellektual nəbzini tənzimləmək iqtidarındadırlar. Məhz buna görə də, kitabxanaların informasiya mühitində iştirakı cəmiyyətlərarası, mədəniyyətlərarası elmi-mədəni münasibətləri, dialoqu qorumaq və inkişaf etdirmək baxımından olduqca vacibdir. Bu münasibətləri formalaşdıran başlıca proses kitabxanalararası beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsidir.

Kitab mübadiləsi mədəniyyət tarixi üçün yeni mövzu deyil. Hesab etmək olar ki, kitab istənilən form-faktorda mövcud olduğu dövrdən mübadilə obyektidir və bu proses ancaq artan xətt üzrə inkişaf etmişdir. Kitabxanaların inkişafı və bu missiyanı öz üzərinə götürməsi ilə kitab mübadiləsi beynəlxalq miqyas almış və sistemli şəkildə həyata keçirilməyə başlamışdır. Xüsusən də, bu sahənin tənzimlənməsi üçün hələ ötən əsrin 50-ci illərində dünya ölkələri tərəfindən birgə, beynəlxalq normativ sənədlərin qəbul edilməsi, eləcə də məsələnin BMT və IFLA (Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyası) səviyyəsində həlli, kitabxanalararası kitab mübadiləsinin inkişafı baxımından həyati əhəmiyyət daşımışdır.

Kitabxanalar arasında qlobal kitab mübadiləsi beynəlxalq münasibətlərin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Dövlətlərarası beynəlxalq əlaqələrdə elmi-mədəni əməkdaşlıq, o cümlədən

bilik, kitab, informasiya mübadiləsi vacib yerlərdən birini tutur və istənilən dövlətin uğurlu xarici siyasəti, beynəlxalq arenadakı mövqeyi həmin dövlətin kitabxanalarının apardığı kitab mübadiləsinə birbaşa təsir edir. Bu mənada, Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətini qiymətləndirmək üçün ölkəmizin balanslaşdırılmış və düşünülmüş xarici və daxili siyasətini adi vətəndaş mövqeyindən anlamaq və təhlil etmək kifayətdir.

Azərbaycanda kitab mübadiləsinin kökləri orta əsrlərə söykənsə də, proses XX əsrin 30-40-cı illərindən təşkilati və sistemli xarakter almış, kitabxana və nəşriyyatların sayının artması ilə kitab mübadiləsinin forma və metodları dəyişmişdir. Ötən əsrin 50-ci illərindən etibarən mütəmadi beynəlxalq kitab mübadiləsinə qoşulmuş Azərbaycan kitabxanaları son 60 ildə bu sahədə kifayət qədər təcrübə və uğur qazanmışlar. Ümummilli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə Azərbaycan kitabxanaları 80-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəllərində itirilmiş beynəlxalq əlaqələrini bərpa və inkişaf etdirmişlər.

Heydər Əliyevin sərəncamı ilə 1998-ci ildə qəbul olunmuş “Kitabxana işi haqqında” Qanunda kitabxanaların beynəlxalq kitab mübadiləsinə qoşulması vacib məsələlərdən biri kimi təsbit olunmuşdur. Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyi Prezident cənab İlham Əliyevin hakimiyyəti illərində bir qədər də möhkəmlənmiş, bu sahəyə ciddi önəm və əhəmiyyət verilmişdir. Cənab Prezidentin təşəbbüsü və imzası ilə elm, təhsil

və mədəniyyət sahəsində qəbul olunan demək olar ki, bütün sənədlərdə kitabxanalara, onların inkişafına və beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda, “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya şəbəkəsinin inkişafı və kitabxana xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramının (2015-2020-ci illər) layihəsi”ndə, “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında, “2015-2025-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası”, “Azərbaycan Respublikasında informasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün milli strategiya”da və digər sənədlərdə kitabxanaların beynəlxalq infomühitə çıxışının təmin olunması ilə bağlı müddəaların mövcudluğu söylənilənləri bir daha təsdiq edir. Bu, eyni zamanda, kitab mübadiləsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın dövlət üçün, cəmiyyət üçün əhəmiyyətini, aktuallığını müəyyənləşdirməyə imkan verir. Təqdirəlayiq haldır ki, 60 il sistemli şəkildə davam edən beynəlxalq kitab mübadiləsi və onun inkişaf etdirilməsi, prosesin yenilənməsi, modernləşdirilməsi bu gün də dövlətin mədəniyyət siyasətində prioritet məsələ olaraq qalır və aktuallığını itirmir. Digər tərəfdən, Azərbaycan kitabxanalarının yarım əsrdən artıq zaman çərçivəsində həyata keçirdiyi beynəlxalq kitab mübadiləsi fəaliyyətinin hələ də kompleks şəkildə elmi-nəzəri təhlilə cəlb edilməməsi bu tədqiqatı aktuallaşdırır.

Monoqrafiya Azərbaycan kitabxanalarının, o cümlədən

respublikada beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzi hesab olunan AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələrinin tarixi aspektdə öyrənilməsinə həsr olunub. Məsələn bu cür yanaşma, başqa sözlə Mərkəzi Elmi Kitabxananın nümunəsində Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab mübadiləsi tarixinin araşdırılması bu sahənin müasir vəziyyətini və gələcək inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirmək, öyrənmək və təhlil etmək üçün də real zəmin yaradır.

Sistematik və kompleks şəkildə olmasa da, Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesində iştirakı müxtəlif əsərlərdə öz əksini tapıb. Professor A.Xələfovun [38-46] əsərlərində iri Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq məsələlərinə yer verilmişdir. Filol.ü.e.d. A.Əliyeva-Kəngərlinin [20-32] əsərlərində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq kitab sərgiləri və layihələrdə iştirakı, yeni texnologiyalar vasitəsilə milli-mədəni irsin təbliği problemləri araşdırılmışdır.

Professor M.Qasımlının [59-60; 103], İ.İsmayılovun [52-54], M.Manafovanın [62-64] əsərlərində Azərbaycan kitabxana, nəşriyyat və kitab cəmiyyətlərinin kitab mübadiləsi sahəsindəki fəaliyyətinə müxtəsər tarixi nəzər salınmışdır.

M.Muradovanın [70-72], L.Vassermanın [99], p.ü.f.d. R.Kazımovun [124-125], L.Ağacanovanın [4, 84-90], K.Tahirovun [80] kitab və məqalələrində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının və digər iri kitabxanaların müxtəlif illərdə

həyata keçirdiyi beynəlxalq əməkdaşlıq fəaliyyətlərinə yer verilmişdir.

Beynəlxalq kitab mübadiləsi tarixinin araşdırılması baxımından isə qərb alimlərindən C.S.Parker [186], P.Havard-Uilyams [168], C.P.Danton [160-161], P.C.Lor [179-182], R.V.Reyvard [188-189], rus alimlərindən K.Bakulin [96] Q.Yevstiqneyeva [110-111], Q.M.Kruqlik [122], V.M.Suvorova [146], S.M.Qrişina [107-109] və O.İ. Talalalkinanın [147] əsərləri diqqəti cəlb edir. Bu əsərlərdə “beynəlxalq kitab mübadiləsi” anlayışı terminoloji cəhətdən şərh edilmiş, prosesin inkişaf tarixi və mövcud problemləri araşdırılmış, kitab mübadiləsinin sosial-iqtisadi, tarixi, təşkilati aspektləri tədqiq olunmuşdur. Bununla yanaşı, qeyd olunan əsərlərdə beynəlxalq kitab mübadiləsinin zəruriliyi elmi-nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış, kitabxana fondlarının komplektləşdirilməsində müstəsna əhəmiyyət kəsb edən mübadilə işinin əsas istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Bütün bunlara baxmayaraq, hazırkı monoqrafiyaya qədər Azərbaycan kitabxanalarının, o cümlədən AMEA MEK-nin beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrinin tarixi, kitab mübadiləsi sahəsindəki beynəlxalq fəaliyyətləri və informasiya mühitinə inteqrasiya problemləri ayrıca elmi təhlilə cəlb olunmamışdır. Azərbaycan kitabxanalarının kitab və informasiya mübadiləsi sahəsindəki çoxillik təcrübəsi yerli müəlliflərin sadalanan əsərlərində geniş və ümumiləşdirilmiş şəkildə deyil, səthi formada əks olunduğundan, aparılmış bu tədqiqat işi yenidir.

Monoqrafiyada AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının və Azərbaycanın digər iri kitabxanalarının arxiv materialları və hesabatları araşdırılmış, A.A.Xələfovun [38-46], A.İ.Əliyeva-Kəngərlinin [20-32], M. Qasımlının [59-60; 103] və digər tarixçi və kitabxana işi mütəxəssislərinin son illərdə nəşr etdirdiyi əsərlərdən mənbə kimi istifadə edilmişdir.

Məqsədimiz Azərbaycan kitabxanalarının, xüsusilə, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesində iştirak tarixini araşdırmaq, tarixin müxtəlif mərhələlərində kitabxanaların əldə etdiyi təcrübələri təhlil etmək, həmin təcrübə əsasında davam edən müasir əməkdaşlıq əlaqələrinin nəzəri-təşkilati əsaslarını müəyyənləşdirmək, kitabxanaların beynəlxalq informasiya mühitindəki rolu və yerini təyin etmək, müvafiq sahədə mövcud olan problemləri nəzərdən keçirmək və onların həlli yollarını göstərmək, mübadilə işində beynəlxalq təcrübədən istifadə səviyyəsini öyrənmək və milli kontentin dünya informasiya mühitinə inteqrasiya perspektivlərini açmaqdan ibarətdir.

Bu məqsədlə müəyyənləşdirdiyimi vəzifələr *“beynəlxalq kitab mübadiləsi”* və *“informasiya mühiti”* anlayışlarını elmi cəhətdən şərh etmək; beynəlxalq kitab mübadiləsi tarixini araşdırmaq; Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq əməkdaşlıq tarixini faktiki materiallar əsasında tədqiq etmək; tədqiqata cəlb olunmuş problemin nəzəri cəhətdən öyrənilmə səviyyəsini müəyyənləşdirmək; AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq elmi kommunikasiya mühitindəki funksiyalarını və yerini təyin etmək; Azərbaycan kitabxa-

nalarında müvafiq sahə üzrə beynəlxalq təcrübələrdən istifadə imkanlarını öyrənmək, o cümlədən, milli kitabxana işi sahəsində beynəlxalq standartların tətbiqi vəziyyətini araşdırmaq; kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın zəruriliyini əsaslandırmaq; müvafiq sahədə mövcud olan problemləri və onların həlli yollarını, əsas yanaşma və istiqamətləri, iş üsullarını müəyyənləşdirmək; kitabxanaların beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində qazandığı təcrübələri tarixi aspektdən təhlil etmək, ümumiləşdirmək və əldə olunan təcrübələrə müxtəlif standartlar kontekstində yanaşaraq gələcək perspektivləri müəyyənləşdirməkdir. Bu mənada, monoqrafiyanın əsasını təşkil edən tədqiqatın obyektini Azərbaycan kitabxanaları və onların beynəlxalq fəaliyyətidir. Azərbaycan kitabxanalarının, o cümlədən AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq kitab mübadiləsi fəaliyyətinin tarixi aspektdə öyrənilməsi isə tədqiqatın predmeti olaraq müəyyənləşdirilmişdir.

Monoqrafiyanın metodoloji əsaslarını biliklər cəmiyyəti ilə qloballaşmanın simbiozu şəraitində beynəlxalq informasiya mühitinin kitabxanalara və əksinə, kitabxanaların bu mühitə təsir imkanlarının tarixi, nəzəri və konseptual cəhətdən öyrənilməsi təşkil edir. Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitində iştirak tarixini, beynəlxalq kitab mübadiləsinin müasir vəziyyətini və inkişaf perspektivlərini öyrənmək məqsədilə tərəfimizdən elmi-nəzəri ədəbiyyatın təhlili aparılmış, kitabxanaların müvafiq sahədəki fəaliyyəti təhlil edilmiş, əldə edilən nəticələr qarşılıqlı şəkildə

müqayisə olunaraq, ümumiləşdirilmişdir. Bunun üçün elmi-tarixi ümumiləşdirmə və tarixi təhlil, təsvir, müşahidə, elmi-nəzəri analiz, müqayisəli-təhlil, terminoloji təhlil kimi elmi tədqiqat metodlarından istifadə olunmuşdur.

Monoqrafiyanın elmi yeniliyi ondadır ki, ilk dəfə olaraq AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının və onun timsalında digər Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində münasibətlər tarixi, onun müasir vəziyyəti və inkişaf perspektivləri kompleks şəkildə öyrənilərək ümumiləşdirilmiş, milli tarixşünaslıq və kitabxanaşünaslıq kontekstində müstəqil tədqiqata cəlb olunmuşdur. Əldə etdiyimiz elmi yeniliklər isə bunlardır:

- İlk dəfə olaraq beynəlxalq informasiya mühitində Azərbaycan kitabxanalarının yeri və funksiyaları müəyyənləşdirilmiş və nəzəri təhlil edilmişdir.

- Tarixi təhlil və elmi-tarixi ümumiləşdirmə metodlarından istifadə etməklə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq informasiya mühitində iştirak tarixi və onun beynəlxalq əlaqələrinin təkamül mərhələləri ilk dəfə öyrənilmiş, müasir inkişaf istiqamətləri araşdırılmışdır;

- Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq elmi informasiya mühitinə inteqrasiya imkanları təhlil edilmiş, mövcud problemlər təsnifləşdirilmiş və onların həlli istiqamətində görülə biləcək işlər müəyyənləşdirilmişdir;

- Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesində iştirak reytinginə təsir edən amillər müəyyənləşdirilmiş və onların konkret göstəricilərə və şərtlərə

adaptasiya imkanları öyrənilmişdir;

- Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlığının elmi-təşkilati aspektləri, o cümlədən beynəlxalq tədbirlərdə milli irsin təbliği məsələləri mövcud elmi-mədəni münasibətlər prizmasından araşdırılmışdır;

- Beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində Azərbaycan kitabxanalarının inkişaf prioritetləri irəli sürülmüşdür.

Monoqrafiyada qaldırdığımız məsələnin nəzəri əhəmiyyəti Mərkəzi Elmi Kitabxananın nümunəsində iri Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq münasibətlər tarixinin və beynəlxalq fəaliyyət imkanlarının arxiv sənədləri əsasında, ətraflı şəkildə tədqiq olunmasındadır. Tədqiqat nəticəsində kitab mübadiləsi üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf tarixi, cari vəziyyəti, kitabxanalararası çap məhsulu mübadiləsinin nəzəri-təşkilati prinsipləri və perspektivləri müəyyənləşdirilmiş və tarixi aspektdə təhlil olunmuşdur.

Tədqiqatımızın təcrübi əhəmiyyəti ondadır ki, kitabxanalararası beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan milli-mədəni sərvətlərinin təbliğinin genişləndirilməsi, beynəlxalq elmi informasiya massivləri vasitəsilə oxucuların xarici elmi informasiya təminatının yaxşılaşdırılması, xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin koordinasiya olunması və beləliklə, bu prosesə çəkilən xərclərin azaldılması, beynəlxalq təcrübədən səmərəli istifadənin təmin edilməsi üçün irəli sürülən metod və təkliflər Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitinə daha

peşəkar və uzunmüddətli inteqrasiyasını təmin edəcəkdir.

Monoqrafiyada əldə etdiyimiz nəticələrindən respublikanın bütün kitabxanalarında və BDU-nun Kitabxanaçılıq-informasiya fakültəsində, “Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi”, “Dünya kitabxanalarının tarixi”, “Dünya Milli kitabxanaları”, “Kitabxanaşünaslığın müasir problemləri”, “Beynəlxalq kitabxana təsnifatı”, “ABŞ və Qərbi Avropa ölkələrində kitabxana və informasiya işinin müasir problemləri”, “Azərbaycançılıq milli ideologiyasının kütləvi kitabxanalarda təbliği” və s. fənlərinin tədris olunmasında, həmin fənlər üzrə dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında elmi-nəzəri və praktiki mənbə kimi istifadə olun bilər.

BEYNƏLXALQ ELMI KOMMUNİKASIYA MÜSTƏVISİNDƏ İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ

Beynəlxalq informasiya mühiti:
təşəkkül və inkişaf tarixi

Tarixin axarında obrazlı informasiya məkanından müasir, sürətlə yenilənən biliklər mühitinə çevrilən çağdaş cəmiyyət durmadan inkişaf edir. Belə bir cəmiyyətdə “kommunikasiya və ya informasiya mühiti” dedikdə insanın yaratdığı çoxəsrlik yaşayış modelinin mübadilə vasitələri deyil, ilk növbədə yeni texnologiyalar vasitəsilə yaradılan interaktiv münasibətlər, virtuallaşmış ünsiyyət və sərəhədsiz əlaqə şəbəkəsi nəzərdə tutulur. Bu yanaşma günün tələbləri kontekstində təbiidir və informasiya mühiti müasir insanın şüurunda məhz indiki dövrün sosial-iqtisadi və ictimai tərəqqisindən meydana gələn reallıq kimi əks olunur. Elə buna görədir ki, çağdaş təfəkkürdə qlobal və lokal (öl-

kədəxili və yaxud məhdud ərazi üzrə) kommunikasiya və informasiya mühitinin sərhədləri mövcud deyil. Çünki müasir dövrdə İnternet və şəbəkə infrastrukturunun cəmiyyətə təqdim etdiyi imkanlar o qədər genişdir ki, lokal informasiya mühitinin harada və ya hansı həddən sonra beynəlxalq xarakter aldığı müəyyənləşdirmək çox çətindir. Halbuki, informasiya mühiti müasir anlamda beynəlmilləşənədək çox uzun tarixi yol keçmişdir.

İnformasiya mühiti təbiətin özü ilə həmyaşiddir və bu mənada kitabxanalar bu məkanda yeni təsisatlardır. Qlobal informasiya mühiti isə informasiya əsaslı cəmiyyətin ən son və ən dolğun formasıdır. Çünki beynəlxalq informasiya mühiti individual informasiya mühiti, ictimai kommunikasiya və informasiya mühiti (makromühit), ölkədaxili və ölkələrarası informasiya mühiti və ən nəhayət kitabxanadaxili və kitabxanalararası informasiya mühitinin (mikromühit) vəhdətindən ibarətdir.

İnformasiyanın biliyə və əksinə, biliyin informasiyaya çevrilməsi informasiya ilə işləmə səviyyəsindən, ona yanaşma metodundan asılı olduğu üçün informasiyanın seçilməsi, toplanması, emal olunması, mühafizə edilməsi və yayılması bütöv bir idarəetmə prosesinin meydana gəlməsini zəruri edir. Belə bir funksiyayı yerinə yetirən kitabxanalar ictimai informasiya resurslarından biri kimi ümumiyyətlə, informasiya mühitinin vacib hissəsini təşkil edirlər. Bu mənada, kitabxana cəmiyyət yaddaşının maddiləşmiş formasıdır. Çünki informasiya insanla məkan arasında əlaqədir və bu

əlaqə bəşəriyyətin və məkanın yenilənməsinə nəzərən sabitdir.

Bu əlaqə informasiya mühitinin inkişaf tarixinin bütün mərhələlərindən, yəni birinci–informasiyanın yalnız şifahi eşidilib ötürüldüyü ta qədim dövrdən, ikinci–yazının meydana gəldiyi zamanlardan, üçüncü–kitab çapının ixtirası vaxtından, dördüncü–televiziya və radionun meydana gəlmə tarixindən, beşinci–fərdi kompüterlərinin ixtirasından, altıncı–müasir informasiya cəmiyyəti əsrinədək dinamik inkişaf yolu keçərək möhkəmlənmiş və əhəmiyyətini artırmışdır.

Bir çoxlarının təsəvvüründə informasiya mühiti informasiya cəmiyyətinin platforması kimi yalnız müasir informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının yaratdığı şəbəkənin təzahür formasıdır. Lakin bir daha qeyd etməliyik ki, informasiya mühitinin formalaşması dövrü çox-çox əvvəllərə qədər gedib çıxır və bu mühit məlumatları toplayıb emal edən, seçib paylayan elektron vasitələrin, texnologiyaların yaranmasından daha öncə mövcud olmuşdur. Məsələn, Azərbaycanda ərəb xilafəti dövründə müxtəlif ərəzilərlə paytaxt arasında əlaqə yaratmaq məqsədilə yaradılmış rabitə mərkəzlərinin–bərillərin fəaliyyəti xilafət daxilində formalaşdırılmış real informasiya kanalı, poçt məntəqəsi idi. Bu isə, artıq həmin dövrdə Azərbaycanda informasiya mühitinin varlığından xəbər verir. Əlbəttə, burada informasiya mühiti dedikdə müasir telekommunikasiya və rabitə vasitələrinin köməyi ilə yaradılmış kiberməkandan söhbət getmir. Həmin

dövrün məlumat şəbəkəsi ilə indiki şəbəkə infrastrukturu tamamilə fərqli bazisə malik olsalar da, onların hər ikisini eyni terminlə “informasiya mühiti” deyə adlandırmaq, mənə baxımdan məqbul, texniki baxımdan isə qeyri-məqbul görünə bilər. Çünki ümumiyyətlə, uzun müddət keçməsinə baxmayaraq, “İnformasiya mühiti” anlayışı yekdil təriflə izah edilmir. Müxtəlif alimlərin müxtəlif yozumları bu anlayışa münasibəti çoxmənalı edir.

Azərbaycanda rabitə və yüksək texnologiyalar üzrə mütəxəssislərin hazırladığı mənbələrə görə, informasiya mühiti informasiyanın saxlanması, işlənməsi və ötürülməsinin texniki və proqram vasitələrinin, eləcə də informasiya-laşmanın həyata keçirilməsini təmin edən siyasi, iqtisadi, mədəni şərtlərin toplusudur [48, s.13]. Və yaxud, elektron şəbəkələrdən istifadə edərkən meydana gələn bütöv bir elektron informasiya məkanıdır. Bir başqa tərifə görə, informasiya mühiti informasiya kommunikasiyalarının aparıcı rol oynadığı müasir ictimai həyatın sahələridir. Bu mənada informasiya məkanı anlayışı informasiya mühiti anlayışı ilə eynidir [48, s.17].

Rus alimləri Morozov və Polopanova [132] isə hesab edirlər ki, vahid informasiya məkanı mövcud deyildir: o, regional sistemlərdən təşkil olunsada onların vəhdəti deyil. Amerika alimi Maykl Hayma görə [170, s. 29] virtual məkan “*əşyaların informasiya ekvivalentidir*”.

Avropa və Amerika müəlliflərinin işlərində informasiya mühiti bir qayda olaraq, informasiya supermagistralı və ya

kiberməkan adlandırılır. Və onun sərhədləri tam müəyyənləşdirilə bilməz.

Digər rus alimi Savalyova görə fərdin informasiyanı ala bildiyi və yaya bildiyi sərhədlər lokal və qlobal informasiya mühiti sərhədləridir. Buna görə də, qlobal informasiya mühiti informasiya münasibətlərinin özünütənzimləmə sistemidir [141].

Bu mənada istər lokal, istərsə də qlobal beynəlxalq informasiya mühitində kitabxanaların rolu olduqca böyükdür. Kitabxanalar tərəfindən həyata keçirilən kitab mübadiləsi, o cümlədən beynəlxalq kitab mübadiləsi ən etibarlı və uzun-ömürlü elmi-mədəni münasibətlər şəbəkəsi, elmi kommunikasiya vasitəsidir. Kitabxanalararası informasiya və kitab mübadiləsi kitabxanaların malik olduğu məlumatları və ya sənəd kütləsini digər tərəfə (kitabxanalara, elm və təhsil müəssisələrinə, ayrı-ayrı fərdlərə) ödənişsiz ötürülməsini və qəbulunu nəzərdə tutur.

Kitab mübadiləsini həyata keçirilmək üçün kitabxanalar seçilmiş və ya müvafiq məqsədlə əldə olunmuş təkrar ədəbiyyatdan ibarət kitab mübadiləsi və ya ehtiyat fondlarından istifadə edirlər. Bir qayda olaraq dünya və Azərbaycan kitabxanaları kitab mübadiləsini müxtəlif yollarla həyata keçirlər.

1) çap məhsullarının kitabxanalar arasındakı mübadiləsi;

2) istifadə olunmayan nəşr vahidlərinin pulsuz verilməsi və ya yenidən yerli kitabxanalara paylaşdırılması;

- 3) milli nəşr məhsulunun mübadiləsi;
- 4) çatışmayan çap məhsullarına əsasən sifarişlərin qarşılıqlı yerinə yetirilməsi.

Görünən budur ki, informasiya mühiti yalnız lokal ərazidə mövcud ola bilməz, başqa sözlə informasiyanın daha qlobal məkanda yayılmasına olan ehtiyac informasiya kanallarının ümumiyyətlə, mövcud ola bilməsinə olan ehtiyac qədərdir.

Faktlar göstərir ki, hətta ən qədim dövrlərdə belə gecikmə ilə olsa da informasiya insan yaşayan bütün ərazilərə gedib çatıb, lazımı effektini verib, indiki anlamda qloballaşib. Lakin informasiyanın müasir mənada qlobal məkanda yayılması beynəlxalq poçt məkanının yaradılması ilə başlayıb. Çünki bu zaman informasiya ənənəvi poçt vasitələri ilə yayılır və bununla da vahid poçt ərazisi-informasiya mühiti əmələ gəlir. Başqa tərəfdən, informasiya məkanının əslində, radionun kəşfindən sonra qlobal xarakter aldığını da söyləmək mümkündür. Belə ki, informasiyanın radio efiri vasitəsilə sərbədsiz yayılması beynəlxalq informasiya mühitinin formalaşmasının özəyini təşkil edir.

Cəmiyyətin kommunikativ meyarlarını və informasiya landşaftını dəyişən bu iki hadisənin tarixinə qısaca da olsa nəzər yetirək: haqqında bəhs etdiyimiz beynəlxalq poçt-kommunikasiya şəbəkəsinin yaradılması vasitəsilə informasiya mühitinin qlobal xarakter alması 1874-cü ildən başlamışdır. Həmin il, bugün Azərbaycan da daxil olmaqla 191 ölkəni özündə birləşdirən Ümumdünya Poçt İttifaqı

yanarmış və informasiya axını həm məzmun, həm də formaca dəyişmişdir. Belə ki, buna qədər, xaricə göndərilən məktublara görə, informasiyanı göndərən şəxs yalnız öz dövlətinin sərhədlərinə kimi poçt haqqını ödəyir, sonrakı xidmətlərə görə isə məktubu alan tərəf ödəniş edirdi. Bu zaman baş verən informasiya itkisinin həcmi barədə şərh verməyə isə lüzum görmürük.

İnformasiyanın beynəlmiləlləşməsinə xidmət edən radio efirinə gəlicə qeyd etməliyik ki, Malon Lümis tərəfindən naqilsiz əlaqənin yaradılması 1872-ci ilə, italyan mühəndisi Qulyelmo Markoni tərəfindən radiodalğa vasitəsilə informasiya mübadiləsi sisteminin, Aleksandr Popov tərəfindən radioteleqrafın, Nikola Tesla tərəfindən radioötürücünün ixtirası isə 1895-96-cı illərə təsadüf edir.

Lakin nəzərə almalıyıq ki, beynəlxalq informasiya mühitinin formalaşması poçt və radioefirin meydana gəlməsi ilə formalaşsa da, başqa sözlə, yeni təzahür forması qazansa da, ilk növbədə əlyazma kitablarının hərəkəti (bir məkandan müxtəlif coğrafiyalara yayılması) ilə cəmiyyətin yaddaşına daxil olmuşdur. Bu mənada, beynəlxalq informasiya mühitinin yaranma tarixi 150 il bundan öncəyə deyil, əlyazma kitablarının müxtəlif məkanlarda mübadilə edildiyi qədim və orta əsrlər dövrünə gedib çıxır. Beləliklə, tarixi daha qədim olan kitab mübadiləsi beynəlxalq informasiya mühitinin əsasını qoymuş, sonrakı dövrdə, qlobal poçt və radioefir xidməti, bir qədər sonra isə İnternet bu mühitin inkişaf edərək hər dəfə yeni forma qazanmasına şərait yaratmışdır.

Ümumiyyətlə, istər əlyazma kitablarının, istər də çap kitablarının və ya informasiyanın mübadiləsi onların daşınması və ya axını müstəvisində baş verdiyindən prosesə 2 aspektdən yanaşmaq lazımdır:

1. İnformasiya və ya kitablar əvvəlcədən razılaşdırılmış qrafikə, tematik plana əsasən qarşılıqlı şəkildə mübadilə olunur (məsələn, kitabxanalar, elm və təhsil müəssisələrinin biri-biri ilə və ya müxtəlif şəxslərlə qarşılıqlı razılıq əsasında həyata keçirdiyi mübadilə buna misaldır).

2. İnformasiya və ya sənəd kütləsinin axını birtərəfli şəkildə həyata keçirilir (kitabların hədiyyə kimi qəbul olunması, satın alınması, üzünün köçürülüb qaytarılması, istilalar zamanı talan edilməsi və s. buna misaldır)

Əlbəttə, bəhs etdiyimiz qədim dövrlərdə, kitab mübadiləsi ikinci variant üzrə həyata keçirildiyindən bu yarım-fəslin tədqiqat prioritetini məhz bu formada aparılmış mübadilə təşkil edəcəkdir. Birinci mənada kitab və informasiya mübadiləsi isə XX əsrin əvvəllərindən etibarən vüsət aldığı üçün bu barədə monoqrafıyanın sonrakı səhifələrində bəhs olunacaqdır.

Dünya kitab, o cümlədən əlyazma kitabələrinin mübadiləsi tarixindən danışarkən ilk növbədə bizim eradan əvvəlki dövrə ekskurs etməli, Qərb kitabxanaşünas və tarixçi alimləri Cess Houk Şira, Kasson Laynl, Maykl Harris, Fred Lerner, Stam Devid, Patrisiya Sorey və Frederik Löblankın, rus kitabxanaşünas və tarixşünaslarından Sergey Vexov, Lev Vladimirov, Aleksey Divnoqerçev, Valeriya Suvorovanın,

Azərbaycan alimlərindən Ziya Bünyadovun, Abuzər Xələfovun, Məmməd Adilovun müxtəlif əsərlərindəki tarixi faktlara söykənməliyik.

Tədqiqat işi ilə bağlı araşdırmalarımıza nəzər salmadan öncə, kitabın bu hissəsində əks olunan elmi mükəlliməmizin terminoloji bazasına, bəzi anlayışların ilkin və sonrakı mənalarına diqqət yetirməliyik. İlk növbədə qeyd etməliyik ki, bu yarım fəsildə istifadə edəcəyimiz “kitab”, “mübadilə” və “beynəlxalq” terminləri qədim və orta əsrlərdəki analogiyasında başa düşülməli, o dövrdə işlədilən “mətn, əlyazma, daş, gil kitabə” kimi anlayışlar “kitab”, həmin kitabların müxtəlif yollarla əldə olunması (pulla alınması, dəyişdirilməsi, üzünün köçürülüb qaytarılması və s.) “mübadilə”, iki və daha artıq ərazi vahidi (dövlət və ya dövlətin daxilindəki ərazilər) arasında aparılan kitab mübadiləsi isə mahiyyətcə “beynəlxalq” mənasında anlaşılmalıdır.

Azərbaycan əlyazmaşünaslığının görkəmli araşdırmaçılarından olmuş, professor M.Adilov “Azərbaycan paleoqrafiyası” əsərində L.Doyelin ən qədim kitab və ən qədim mətnin Misirdə tapılması ilə bağlı tədqiqatına şərh verərkən qeyd edir ki, Doyel mövzu ilə bağlı çox qiymətli informasiya verməsinə baxmayaraq, “mətn” və “kitab” anlayışlarını fərqləndirmir. Nəticədə, M.Adilov belə bir qənaət hasil edir ki, Doyelin bəhs etdiyi “Ehram mətnləri” də, “Ölülər kitabı” da, onların ikisi arasında yazıya alınmış bütün başqa mətnlər də, “Pris papirusu” da elə “kitab” deməkdir [3, s.7]. Bu qənaət bizim üçün də məqbul göründüyündən hər iki müəlliflə

həmfikir olaraq, sözlərin məhz bu mənasından çıxış etməyə üstünlük verəcəyik.

Fikrimizi əsaslandırmaq üçün başqa bir mənbəyə də istinad etməkdə fayda var. Məsələn, özbək kitabşünas alimi Erkin Axuncanov öz əsərində yazır: “Orta Asiya kitab mədəniyyətinin tarixi öz kökləri ilə əsrlərin dərinliyinə, yazının mənşəyinə, yazının tətbiqi ilə birlikdə kitabın da yarandığı dövrə gedib çıxır. İlk kitabların forması bizim üçün adi olan cildlənmiş kitab bloku formasını heç uzaqdan-uzağa da xatırlatmırdı. İlk kitablar üzərində mətnlər yonulmuş daş və gil lövhələrdən, xüsusi üsulla hazırlanmış heyvan dərilərdən, müxtəlif forma və ölçülü dərilərdən, bürmələnmiş dərilərdən, sadəcə taxta parçalarından və bir-birinə pərçimlənmiş yazılı lövhələrdən ibarət idi. Orta Asiya əlyazma kitabı özünün tarixi inkişafı ərzində daşlar, qayalar, heyvan dəriləri üzərindəki yazı kimi ən qədim mətn təşkili üsullarından tutmuş, bürmələnmiş dəri və kağız kitablara, sonralar isə bir necə dəftərin bir cildə tutulması yolu ilə hazırlanmış kodeks şəklində kitablara qədər bütün təkamül mərhələlərini keçmişdir” [94, s.6].

Burada kitabşünas alim yazı materialı və onun forması arasında fərq qoymadan, üzərində mətn həkk olunmuş daş və gil lövhələri, sadəcə taxta parçalarını, daşları və qayaları da üzərində həmin cür mətn yazılmış heyvan dəriləri, kağız və kodeks kimi “kitab” hesab edir.

Beləliklə, biz monoqrafiyanın bu hissəsindəki termin, söz birləşməsi kimi “qədim və orta əsrlər dövründə beynəl-

xalq kitab mübadiləsi” və yaxud “kitabın beynəlxalq hərəkəti” deyərkən üzərində müxtəlif yazı üsulları (mixi, heroqlif, hərf və s.) ilə mətn yazılmış müxtəlif təbəqələrin (daş, gil, kirəmit, dəri, papirus, kağız və s.) könüllü dəyişdirilməsini, bir-yerdən digər yerə göndərilməsini, hədiyyə kimi verilməsi və qəbul edilməsini, alınıb-satılmasını, üzünün köçürülərək geri qaytarılmasını nəzərdə tuturuq.

İstər C.H.Şiranın, istər V.S.Suvorovanın, istərsə də K.Laynlin əsərlərindən belə bir tarixi fakt öz əksini tapır ki, kitab/mətn saxlanıcı müstəvisində sənəd mübadiləsi və ya sənəd toplanması bizim e.ə. VII əsrə təsadüf edir. S.V.Suvorovanın əsərində müxtəlif mənbələrdən toplanmış və kompleks şəkildə təqdim olunmuş tarixi faktlara görə, Assuriya şahı Aşşurbanipalın Nineviya şəhərindəki (indiki Mosul, İraq) kitabxanasına-yəni bizə məlum olan ilk böyük kitabxanaya müxtəlif ərazilərdən gil kitabələr gətirilərək əksəriyyətinin üzü müstəhsinlər (xətti gözəl və qüsursuz kitabdarlar) tərəfindən köçürülür və sonra geri qaytarılırdı [150]. Şimaldan Kiçik Asiyanın cənub hissəsinə, cənubdan Ərəbistan və İran körfəzinə, şərqdən Elam, qərbdən Misirə qədər böyük bir ərazini zəbt etmiş Aşşurbanipal qırx illik hakimiyyəti dövründə böyük Assuriya dövlətini və qonşu əraziləri gəzərək qədim mətnlər axtaran və üzün köçürmək üçün Nineviya kitabxanasına gətirən xüsusi “mətngəzənlər” təyin etmişdi. Onların tapıb kitabxanaya gətirdikləri belə gil kitabələr Misir, Babil, Akkad, Mesopatamiya, Lars məbədlərində saxlanılan orijinal əsərlərin surətləri idi [105].

E.ə. V əsrdə İsgəndəriyyədə həm muzey, həm kitabxana, həm də akademiya üçün nəzərdə tutulmuş bina tikilmişdi. Sonradan “İsgəndəriyyə kitabxanası” adlanan bu inşaa II Ptolomey Filadelfin hakimiyyət illərində (e.ə. 285-246) inkişaf etməyə başlamış və xeyli zənginləşmişdi. Kitabxananın zənginləşməsi səbəblərindən biri də İsgəndəriyyə limanına gəlmiş ticarət gəmilərinin təftiş edilməsi və gəmidəki əlyazmaların müsadirə olunaraq kitabxanaya verilməsi idi [100, s. 4; 150 s. 21-22; 135, s. 41; 162, s. 21-22]. İşin qəribə tərəfi bu idi ki, həmin əlyazmaların orijinalı götürülür, əvəzində gəmi kapitanına əsərin surəti, yaxud da onun kitabxanaya təhvil verilməsi haqqında rəsmi sənəd təqdim olunurdu.

Digər mənbələrə görə, bəzən gəmidəkilərə həmin əlyazmanın surəti ilə bərabər, hədiyyə kimi kitabxananın fondunda olan başqa bir əsərin surəti də verilirdi. Çünki II Ptolomeyin tapşırıqına əsasən əlyazmanın orijinalı nə yolla olursa-olsun əldə olunmalı idi [163, s. 97]. Bütün bu faktların şübhə doğurmamasına rəvac verən əsas məqamlar ondan ibarətdir ki, II Ptolomey tarixdə hiyləgər və uzaqgörən bir dövlət başçısı, xarici siyasət xadimi kimi tanınmaqla bərabər, həm də kitab və mütaliə həvəskarı kimi ad çıxarmış, ətrafında dövrünün sayılıb-seçilən fikir və elm adamlarını toplaya bilmişdi. Onların arasında Kallimax, Feokrit, Manefon, Eratosfen, Zoil və s. kimi alim və yazıçılar olmuşdur.

Göründüyü kimi hələ o dövrlərdə İsgəndəriyyə kitabxanasının müxtəlif əsərlərlə komplektləşdirilməsi dövlət

siyasəti səviyyəsində həyata keçirilmiş, bu fəaliyyətə xüsusi diqqət və hiylə ilə yanaşılmışdır.

Başqa ölkələrin kitabxanaları arasındakı mübadilə məsələlərinə gəlincə, qeyd etməliyik ki, Şərqlə ölkələrində, xüsusilə də Çində kitabxanaçılar əsərlərin mübadiləsini çox uğurla həyata keçirir, bunun üçün başqa dövlətlərə süana yazılmış əsərlər aparır və əvəzində yeni kitablar gətirirdilər.

Sonrakı dövrlərdə ingilis və irlandiyalı rahiblər də bu təcrübədən istifadə edərək, Romaya kitab aparır və geri qayıdarkən əldə etdikləri əsərləri monastır kitabxanasına hədiyyə edirdilər [147, s. 20-25].

Rus kitabxanaşünası V.S.Suvorovamın qənaətinə görə, yazının yaranmasından VII-ci əsrə qədər davam edən beynəlxalq (ərəzilərəarası) sənəd mübadiləsi ilkin inkişaf dövründə systemsiz həyata keçirilmiş, mübadilənin əsas məqsədi kitabxana fondlarını komplektləşdirməklə bərabər, kitab kolleksionerlərinin sərvətinə sərvət qatmaq olmuşdur [146]. Bu dövr alim tərəfindən beynəlxalq kitab mübadiləsi tarixinin birinci mərhələsi kimi səciyyələndirilir.

Beynəlxalq kitab mübadiləsi tarixinin ikinci mərhələsinin xronoloji çərçivəsi isə VII- XVII-ci əsrləri əhatə edir.

Müsəlman dünyasının ilk mərkəzi olan Dəməşqdə Əməvilər sülaləsinin nümayəndələri VII-ci əsrdə böyük kitabxana yaratmış, buraya xeyli sayda həm dünyəvi, həm də dini ədəbiyyat toplamışdılar. Əlbəttə, o dövrdə, Xilafət ərəzində ərəb (*kitab...*) və fars (*...xanə*) kökənli “kitabxana” termini deyil, “*xazinə əl-kütub*” (*kitab xəzinəsi*) və ya yaxud

“*dar al-kütub*” (*kitab iqamətgahı*) anlayışlarından istifadə olunurdu. Dəməşq kitabxanasına gəlincə isə onu “*beyt al-hikma*” (*hikmət evi*) adlandırırdılar. Bəzi mənbələrdə [175, s. 450] qeyd olunur ki, buraya dünyanın müxtəlif ölkələrindən əsərlərin surətləri gətirilir, əvəzində həmin ölkələrə dini ədəbiyyat göndərilirdi.

Ərəb xilafətinin bu kitabxanası əvvəlcə arxivlə birlikdə, 619-cu ildən isə müstəqil şəkildə fəaliyyət göstərmişdir.

VIII-ci əsrdə kitabxana bütövlükdə Ərəb xilafətinin yeni paytaxtı Bağdada köçürülmüş, xəlifə Mənsur Bizans imperatorundan bu kitabxana üçün riyaziyyata aid əlyazmalar göndərməyi xahiş etmişdi.

ABŞ tarixçilərinə görə bu xahiş əvəzsiz [175, s. 453], başqa bir müəllifə [146] görə isə mübadilə əsasında həyata keçirilmişdir.

Nəzərə alsaq ki, 616-cı ildə Əməvilər sülaləsi hakimiyyətə gəldikdən sonra Cavanşir iki dəfə Dəməşqə səfər etmiş və Müaviyyə ilə sülh bağlamışdır, o zaman ehtimal etmək olar ki, artıq ö dövrdə Azərbaycan ərazisindən Xilafət kitabxanasına əlyazma əsərlər aparılmışdır.

Lakin Azərbaycan ərazisinə kitabların daxil olması və yaxud bu ərazidən digər yerlərə kitabların daşınması VII əsrdən əvvəlki dövrə təsadüf edir. Məlumdur ki, V əsrdə Qafqaz Albaniyasında 52 hərfdən ibarət alban əlifbası tərtib edilmiş və bir çox kitablar alban dilinə tərcümə olunaraq yayılmışdı. Həmin dövrdə kilsə və məktəblərdə təşkil olunan kiçik kitabxanalarda müxtəlif xalqların alban dilinə tərcümə edilmiş

ədəbiyyat nümunələri toplanmışdı. Eyni zamanda, alban dilində hazırlanan əsərlərin ya əsli, ya da üzü köçürülərək başqa məmləkətlərə aparılmış və müxtəlif kitabxanalara yerləşdirilmişdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda kitabxana mədəniyyətinin geniş yayılması, məscid və mədrəsələrdə kitabxanaların meydana gəlməsi və zənginləşdirilməsi İslam dininin yayılmasından sonraya təsadüf edir. XI əsrdən etibarən Azərbaycanda dəyərli əsərlərin qorunub saxlanması üçün bir sıra görkəmli şəxslərin təşəbbüsü ilə yeni kitabxanalar yarandı və xaricdən gətirilən kitablarla zənginləşdirilməyə başladı. Belə kitabxanalardan biri filosof Əbülhəsən Bəhmənyara (993-1066) məxsus idi. Bu kitabxanada yüzlərlə kitab, o cümlədən filosofun müəllifi olduğu “Təhsil kitabı”, “Məntiqə dair zinət kitabı”, “Gözəllik və səadət kitabı”, “Metafizika elminin mövzusu”, “Mövcudat mərtəbələrinə dair traktat” və s. kitablar var idi. Hələ sağlığında “Təhsil kitabı”nın müəllifinə yalnız Azərbaycanda deyil, onun hüdudlarından kənar da şöhrət qazandırması onun ərəb və fars dillərinə tərcümə olunaraq nüsxələnməsindən və çox geniş bir arealda yayılmasından xəbər verir. Bu isə, o dövrdə Azərbaycanda rüşeym halında olsa belə əsərlərin mübadiləsinin mövcud olmasına dəlalət edir. Ehtimal etmək olar ki, həmin dövrdə kitab mübadiləsi əsasən tacirlər tərəfindən həyata keçirilmişdir. Çünki o dövrdə dəyərli bir əsər, kitab həm də əmtəə kimi də çox qiymətli idi.

Azərbaycanda kitab mədəniyyətinin, o cümlədən kitab

mübadiləsinin formalaşdırılmasında Xətib Təbrizinin (1030-1109) böyük rolu olmuşdur. Təbrizdə zəngin şəxsi kitabxana malik olmuş X.Təbrizi bir çox alimlərə kitab hədiyyə vermiş və onlardan kitab qəbul etmişdir. Azərbaycan alimi Əbu Mənsur Məhəmməd Əl-Əzhəri (895-980) və onun yetirmələrindən olan ərəb filosofu Əbül-Üla Müərrri (973-1057) ilə təmasda olmuş, onlarla kitab mübadiləsi aparmışdır. Tarixdən məlumdur ki, X.Təbrizi Ə.Müərrinin yanına gedərkən hədiyyə olaraq ərəb aliminə şəxsi kitabxanasından 17 kitab da aparmışdır. Ə.Müərrinin övlümdən sonra Bağdadda onun əsərlərinin sərgisi təşkil edilmiş və hədiyyə olunmuş həmin kitablar da nümayiş etdirilmişdir.

Akademik Ziya Bünyadov və akademik Əziz Mirəhmədov orta əsrlərdə Azərbaycana səfər etmiş Yaqut Həməvinin “Məcməul Buldan” əsərinə istinad edərək göstərirlər ki, XI-XII əsrlərdə Gəncədə və Bərdədə zəngin saray kitabxanaları fəaliyyət göstərmişdir. Gəncədə Xəddad ibn Bəkran Əbu-əl-Fədl ən-Naxçıvaninin kitabdarlıq etdiyi “Dar-əl-kütub” adlı zəngin saray kitabxanası və başqa kitabxanalar olmuşdur. Nizamişünas professor R.Əliyev bu dövrdə Azərbaycan ərazisində mütləq üçün hər cür kitabın tapılmasının mümkün olduğunu yazır. “Dar-əl-kütub” kitabxanasının ictimai kitabxana olduğu ehtimal edilir. Belə ki, maraq göstərən hər kəs buradan istifadə edə bilmişdir.

Tədqiqatçı Q.Kəndli də XI əsrdə Gəncədə və Bərdədə zəngin saray kitabxanalarının mövcud olduğunu yazır. Bu kitabxanalar çox zəngin və nadir kitab fonduna malik olmuş-

lar. Bunu onunla əlaqələndirmək olar ki, Gəncə və Bərdə böyük mədəniyyət və ticarət mərkəzi olduqlarına görə, dünyanın müxtəlif ölkələrindən gələn tacirlər burada kitaba böyük tələbatın olduğunu bildirdilər. Demək ki, həmin kitabların xeyli hissəsi də tacirlər vasitəsilə bura gəlib çıxırdı. Bundan başqa, kitabşünas alim İ.Zəkiyev də “Azərbaycan kitabının inkişaf yolu” adlı əsərində Gəncə və Bərdə kitabxanalarında 20-dən çox xarici dildə kitab saxlanıldığını yazırdı.

Tarixi faktlar göstərir ki, Atabəylərin hakimiyyəti dövründə də Gəncədə böyük saray kitabxanası (kitab evi) ən zəngin və nadir kitab fonduna malik bir kitabxana kimi şöhrət tapmışdı. Öz hakimiyyətləri dövründə mədəniyyətin inkişafına qayğı göstərən Atabəylər kitabxananın inkişafına və fondunun zənginləşdirilməsinə xüsusi qayğı göstərirdilər. Bu kitabxana demək olar ki, bütün Şərq ölkələrindən ən qiymətli əlyazma kitabları alırdı.

Azərbaycanda kitab irsinin qorunub saxlanmasında və gələcək nəsillərə ötürülməsində, onların mübadiləsində Nəsrəddin Tusinin (1201-1274) də böyük əməyi vardır. Məlumdur ki, Tusi Qəzvin şəhərinin şimalında tikilmiş Ələmuq qalasında həbsdə olarkən orada Həsən Səbbah tərəfindən yaradılmış kitabxanada müdir işləmişdir. Tusinin türk mənşəli olduğunu müəyyənləşdirəndən sonra Hülaki xan 1256-cı ildə onu həbsdən azad edərək özünə baş məsləhətçi təyin etmişdir. Bundan sonra Tusi Hülaki xanın əmri ilə tikdirdiyi Marağa rəsədxanasında kitabxana təşkil edib dünyanın müxtəlif ölkələrindən bura dörd yüz mindən çox kitab

toplamışdı. Bu kitabların böyük bir qismi Bağdad, Şam, Əlcəzair, Mosul və digər şəhərlərdən toplanmışdı.

Azərbaycan kitabxana işinin tarixinin görkəmli tədqiqatçısı professor A.Xələfov orta əsrlərdə kitab mədəniyyətinin inkişafından, əlyazma kitablarının uzunun köçürülməsi prosesindən, onların mübadiləsindən danışarkən Fəzlullah Rəşidəddin (1247-1318) xüsusi diqqət yetirir. Professor qeyd edir ki, Rəşidəddin Təbrizin şimal-qərbində iki kitabxanaya, eyni zamanda universitet və onun tərkibində bir kitabxanaya rəhbərlik etmişdir.

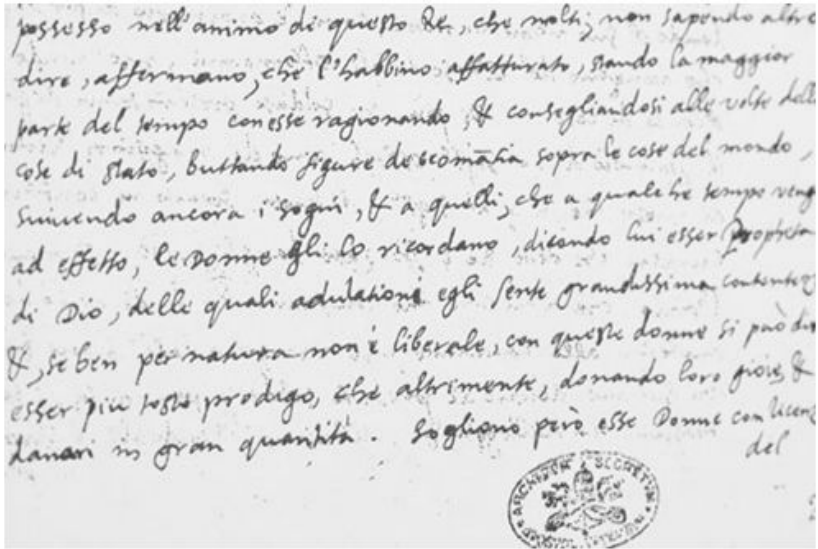
Məhz Fəzlullah Rəşidəddinin gərgin əməyi nəticəsində altmış mindən çox kitabı fonduna malik olan hər iki kitabxanaya, eləcə də Azərbaycanın ilk universiteti sayılan “Rəşidiyyə” universitetinin kitabxanasına Bizans, İran, Misir, Hindistan, Misir, Çin və Yunanıstandan biri-birindən qiymətli kitablar gətirilmiş, əvəzində həmin ölkələrə kitabxanada mövcud olan başqa əsərlərin üzü köçürülərək göndərilmişdir. Tarixdən yaxşı məlumdur ki, kitab sərvətini qorumaq və mübadilə apara bilmək üçün Rəşidəddin öz himayəsində olan xəttatlara ən zəruri hesab etdiyi kitabların uzununu dəfələrlə köçürtdürürmüş. Bir daha qeyd etməliyik ki, onun əsas məqsədi təbii fəlakətlər vaxtı kitab sərvətini qorumaq və başqa ölkələrin kitabxanalarına göndəriləcək əsərlərin nüsxələrini çoxaltmaq idi.

Tədqiqatlar göstərir ki, Azərbaycan ərazisində XI-XVI əsrlərdə mövcud olmuş şəxsi, mədrəsə, məscid və saray kitabxanaları arasında sonuncular kitab mübadiləsi sahəsində

daha aktiv fəaliyyət göstərmişlər. Səfəvilər dövründə Azərbaycanı kitabxana işinin tarixini araşdıran P.Kazimi qeyd edir ki, saray kitabxanaları arasında XIV əsrdə Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi böyük sərkərdə Şah İsmayıl Xətai tərəfindən yaradılan Təbriz saray kitabxanası çox mühüm yer tuturdu. 1522-ci ildə Şah İsmayıl Xətai kitabxana işi haqqında dövlət fərmanı imzalamış və saray kitabxanasına mübadilə yolu ilə, dünyanın müxtəlif ölkələri ilə kitab alış-verişi həyata keçirməklə kitab toplanmasına şərait yaratmışdı.

Azərbaycandan fərqli olaraq orta əsrlərdə Qərbi ölkələri arasında kitab mübadiləsi əsasən kilsə və din xadimləri arasında baş verirdi. Bəzən bir kitabı oxuduqdan sonra qaytarmaq şərti ilə əldə etmək istəyən monastırlar, həmin əsərin mövcud olduğu başqa ölkədəki monastıra girov kitab göndərirdi və beləliklə, müasir mənada beynəlxalq kitabxanalararası abonementi xatırladan prosesi yerinə yetirirdilər.

Kitab mübadiləsində missionerlərin də xüsusi rolu olmuşdur. Tarixçi alim F.Ələkbərli 2011-ci ildə Vatikanın məxfi arxivlərində apardığı tədqiqatlardan sonra belə bir nəticəyə gəlmişdir ki, Elxanilər, Atabəylər, Ağqoyunlu, Qaraqoyunlu, Səfəvilər və Qacarlar dövlətlərinin hökmdarları müxtəlif missionerlər vasitəsilə sənəd və informasiya mübadiləsi aparmış, Vatikanla məktub və kitablar göndərmiş, cavab və kitab hədiyyəsi almışlar. Bu məlumatlar missionerlərin hesabatları və s. sənədlərində öz əksini tapmışdır (şəkl.1).

Şək.1. Orta əsrlərdə Azərbaycanda olmuş missionerlərin əlyazmalarından bir parça

Alimin apardığı araşdırma nəticəsində məlum olmuşdur ki, hələ orta əsrlərdə Azərbaycandan Avropa ölkələrinə, oradan da Vatikanə bir çox əsərlərin nüsxələri aparılmışdır. Alimin Vatikandan Azərbaycana rəqəmsal informasiya daşıyıcısında gətirdiyi əlyazmalar arasında bizə məlum olan və olmayanlar da var. İndiyədək bizə məlum olmayan əlyazmalardan biri XV əsrə aid türk dilində “Hekayələr toplusu”dur. Adıçəkilən toplu Azərbaycan ədəbi dilinin ən qədim nümunələrindən biridir. Orada “Dədə Qorqud”un dilinə yaxın olan bir dildə yazılan ədəbiyyat nümunələri əks olunub. Bundan başqa Vatikanda Şirvan alimlərinin məlum olmayan bir

çox əsərləri tapılıb. Türkiyə, Osmanlı imperiyasında yaşayan Mahmud Şirvaninin, İllaqi adlı əslən Şirvandan olan həkimin bir neçə təbabət haqqında əsəri aşkar edilib və s..

Məlum olan müəlliflərdən isə Hinduşah Naxçıvaninin riyaziyyata aid əsəri, Təbriz, Ərdəbil alimlərinin, Zəncanilərin, Azərbaycanda geniş məlum olan şəxslərin, Nizaminin, Füzulinin, Şah İsmayıl Xətəinin qədim əlyazmalarının adını çəkmək olar. Alimin aşkar etdiyi həmin nüsxələr indiyədək ölkəmizdə olmamışdı. Bütün bunlar bir daha təsdiqləyir ki, intibah dövründə Azərbaycan beynəlxalq sənəd, kitab və informasiya mübadiləsindən qətiyyəən kənarda qalmayıb, İtaliya, Almaniya, Fransa ilə sıx mədəni əlaqələrdə olub.

Tarixdən məlumdur ki, 1694-cü ildən Fransanın Kral kitabxanası kitabların dublet nüsxələrinin xarici nəşrlərlə dəyişdirmək üçün kraldan icazə almış və bu proses 1697-ci ilə kimi davam etmişdi. Bunun özü də Avropa ölkələrinin xaricə, o cümlədən Azərbaycanla kitab mübadiləsi apardığına dəlalət edir.

1740-cı ildə Avropa kitabxanaları nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsini aparmaq üçün "Commercium literarium" adlı mübadilə orqanı təsis etmişdilər. İsveçin Lund Universiteti tərəfindən idarə olunan bu təşkilat bir neçə illik fəaliyyətdən sonra ləğv olunmuşdu.

XIX əsrin əvvəllərində Britaniya hökuməti Fransa ilə beynəlxalq kitab mübadiləsi bürosu təsis etməyə çalışmış, lakin bütün təşəbbüslər boşa çıxmışdı. Nəhayət, 1817-ci ildə Marburqda "Akademischer Tauschverein" adlı alman kitab

mübadiləsi cəmiyyəti yaradılmış və buraya Almaniya ilə yanaşı İsveç, İsveçrə, Belçika və Niderland Universitetləri qoşulmuşdu. 1839-cu ildə həmin cəmiyyət vasitəsilə beynəlxalq kitab mübadiləsi aparan ölkələrin sayı 6-ya, Universitetlərin sayı isə 24-ə çatmışdı.

1840-cı ildə Parisdə həmin ölkələr tərəfindən beynəlxalq mübadilə üzrə Mərkəzi Ümumi Agentlik yaradılmış, Fransa və bəzi Avropa ölkələri arasında nəşrlərin mübadiləsi daha da intensivləşmişdi.

Sonrakı illərdə Vaşinqtonda Smitson İnstitutu, Belçikada Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi Komissiyası yaradılmış, bu da öz növbəsində beynəlxalq kitab mübadiləsinin coğrafiyasını bir qədər də genişləndirmişdi.

Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsində müxtəlif cəmiyyətlərlə yanaşı ayrı-ayrı şəxslərin də rolu böyük olmuşdur. Məsələn, Avropada və ABŞ arasında beynəlxalq kitab mübadiləsində Normandiyalı Aleksandr Vattermarın böyük zəhməti vardı. 1935-ci ildə o, Fransa parlamentinə “Şəxsi kolleksiyalar, muzey və kitabxanalarda mövcud olan dublet kitab və incəsənət nümunələrinin ümumi mübadilə sisteminin yaradılması haqqında qanun”nun qəbulu üçün petisiya təqdim etsə də qanunverici orqan sənədi rədd etmiş və belə bir təsisata ehtiyac olmadığını bildirmişdi. Bunun ardınca A.Vattermar 1839-cu ildə Amerika Birləşmiş Ştatlarına gəlmiş və ABŞ Konqresinə dubletlərin beynəlxalq mübadilə sistemini təklif etmişdi. 17 iyul 1840-cı ildə ABŞ Konqresi onun “Mədəni irsin beynəlxalq mübadilə sistemi”ni təsdiq edərək

Avropaya 700 cildlik sənəd kütləsinin surətini göndərmişdi. Əvəzində Belçika, Böyük Britaniya, Portuqaliya və Fransa kimi ölkələr hökumət sənədlərinin surətlərini Konqresə göndərməyə razılıq vermişdilər. Təkcə 1847-ci ildə A.Vattemarın səyi nəticəsində Avropadan ABŞ-a 12 ton kitab gətirilmişdi.

Amma bütün bu səylərə baxmayaraq kitabların beynəlxalq mübadiləsində pərakəndəlik davam edir, vahid sistemin olmaması prosesin inkişafına mane olurdu. Nəhayət, 1875-ci ildə Parisdə keçirilmiş konqresdə 16 ölkənin (İsveçrə, Belçika, Türkiyə, İspaniya, Dominikan Respublikası, Rumıniya, Fransa, Avstriya-Macarıstan, Portuqaliya, Çili, Norveç, İsveç, Almaniya, Rusiya, İtaliya və ABŞ) nümayəndələri tərəfindən imzalanmış bəyannamə qəbul olundu. Bununla da, həmin sənədi imzalayan nümayəndələr təmsil etdikləri ölkələrin rəhbərliyi qarşısında dövlət hesabına çap edilmiş kartoqrafik və coğrafi nəşrlərin, elmi ədəbiyyatın və patentlərin milli mübadilə mərkəzlərinin (bürolarının) yaradılması məsələsini qaldırmaq barədə öhdəlik götürmüş oldular.

1883 və 1886-cı illərdə həmin ölkələr Belçikanın paytaxtı Brüsseldə biri-birindən vacib konfranslar çağıraraq beynəlxalq kitab mübadiləsinin hüquqi və təşkilati əsaslarını möhkəmləndirməyə nail oldular. Beləliklə, 1886-cı ildə Brüsseldə beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə 1958-ci ilə kimi qüvvədə qalmış “A” və “B” konvensiyaları (“A”-Rəsmi sənədlər, elmi və bədii ədəbiyyatın beynəlxalq mübadilə haqqında Brüssel konvensiyası”; “B”- “Rəsmi jurnallar, parlament hesabatları və sənədlərinin birbaşa mübadiləsi haqqında Brüs-

sel konvensiyası”) imzalandı. Bu konvensiyalar beynəlxalq kitab mübadiləsini tənzimləyən ilk hüquqi sənədlər idi.

Brüssel konvensiyasının qəbul olunduğu o illərdə, Azərbaycanda ictimai kitabxanalar, habelə bir çox görkəmli elm və mədəniyyət xadimlərinin şəxsi kitabxanaları meydana gəlməyə başlamışdı. 1905-1907-ci illərdə Azərbaycan milli mədəniyyətinin tərəqqisi naminə çalışan ziyalılar, inqilabın təsiri altında xeyriyyə cəmiyyətləri təşkil edir, kitab nəşrini yaymağa çalışır, kitabxana və qiraətxanalar açır. XX əsrin 20-ci illərində M.Ə.Sabir adına Kitabxana, Bakı Dövlət Universitetinin kitabxanası, Azərbaycan Dövlət Kitabxanası və Mərkəzi Elmi Kitabxana yaradılmışdı.

1930-40-cı illərdə AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Milli Kitabxana və Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası beynəlxalq kitab mübadiləsinə qoşuldular. YUNESKO tərəfindən 1958-ci ildə qəbul olunmuş və SSRİ-də 1962-ci ildə təsdiq edilmiş konvensiya həmin kitabxanaların beynəlxalq kitab mübadiləsini tənzimləyən başlıca sənədə çevrildi.

Monoqrafiyanın növbəti hissəsində Azərbaycan kitabxanalarının bu illərdəki beynəlxalq fəaliyyəti öyrəniləcək, dövlət müstəqilliyinin qazanılmasınadək kitabxanaların (Mərkəzi Elmi Kitabxananın nümunəsində) bu sahədə əldə etdiyi təcrübə, beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi prosesində iştirak tarixi tədqiq ediləcəkdir.

AZƏRBAYCAN BEYNƏLXALQ
İNFORMASIYA MÜHİTİNDƏ:
İnformasiya və çap məhsullarının
mübadiləsi sahəsində
əməkdaşlığın yaranması və inkişafı
(1929-1955-ci illər)

Artıq neçə onilliklərdir ki, xalqın milli-mədəni sərvətlərini, kitab, əlyazma və s. şəklində maddiləşmiş mədəni yaddaş nümunələrini, elmi, bədii, mədəni kitabıyyatı toplayıb mühafizə edən və bununla da dünya mədəniyyətinin bir parçasına çevrilən Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq informasiya mühitinin subyekti kimi çıxış edirlər. Bugün respublikada belə kitabxanaların sayı onlardır. Lakin daha əvvəlki yarımfəsildə qeyd olunduğu kimi, Azərbaycanda beynəlxalq kitab mübadiləsi 1920-30-cu illərdə 4 kitabxana tərəfindən həyata keçirilməyə başlanıb. Bunlar Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası, M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanası və Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasıdır.

Ölkədə ilk dəfə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana beynəlxalq kitab mübadiləsi aparmaq üçün müəyyən cəhdlər etsə də, qənaətbəxş nəticə əldə olunmamışdır. Belə ki, 1923-cü ildə “Komplektləşdirmə” şöbəsinin nəzdində yaradılmış “Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi” bölməsi yalnız 1965-ci ildən müstəqil şöbəyə çevrilmiş və tam gücü ilə fəaliyyət göstərməyə başlamışdır [201].

Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanasına isə ilk dəfə böyük həcmdə xarici ədəbiyyat 1928-1929-cu illərdə daxil olmuşdur. Amma həmin kitablar Universitetin fonduna mübadilə yolu ilə daxil olmadığından bunu beynəlxalq kitab mübadiləsi kimi səciyyələndirmək mümkün deyil. Belə ki, sözügedən 1000 nüsxə ədəbiyyat kitabxanaya Bakıda fəaliyyət göstərən Fransa Cəmiyyəti tərəfindən hədiyyə edilmişdi [203].

Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına gəlincə, qeyd etməliyik ki, kitabxananın fondu xarici ədəbiyyatla 1960-cı illərdən etibarən komplektləşdirilməyə başlamışdır. 60-cı illərin sonlarından etibarən “Xarici ölkə sənədlərinin fondu”na xarici patent idarələrinin rəsmi bülletenlərinin surətləri və xarici ölkə patentlərinin ixtira təsvirləri mikrofilm, mikrofiş və kağız daşıyıcılarda daxil olmağa başlamışdır [74].

Azərbaycanda ilk dəfə beynəlxalq kitab mübadiləsi Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası tərəfindən həyata keçirilmişdir. Mərkəzi Elmi Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri 80 illik zəngin tarixi

keçmişə malikdir və bu kitabxana Azərbaycan respublikası suverenliyini qazanana qədər respublikada beynəlxalq kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi mərkəzi idi.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın formalaşması prosesi Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin (ATTC) yaradılması ilə başlamışdır. Belə ki, Kitabxana N.Nərimanov, T.Şahbazi, H.Zeynallı, V.Bartold, Ə.Haqqverdiyev, N.Marr, A.Krımski, P.Juze, F.Köprülüzadə və A.Baqrinin bilavasitə iştirakı və yardımı ilə Azərbaycan elmini öyrənmək məqsədi ilə 1923-cü ildə təşkil edilmiş ATTC-nin əsasında 1924-cü ildə yaradılmışdır. O dövrdə MEK "Cəmiyyətin biblioqrafiya bürosu" adlanırdı. 1925-ci il avqustun 9-da Cəmiyyətin Mərkəzi Şurasının iclasında Azərbaycan folklorunun öyrənilməsində böyük xidmətləri ilə yadda qalan professor Aleksandr Vasilyeviç Baqrinin rəhbərliyi altında təsis edilmiş (1924) büronun bazası əsasında "Kitabxana-Biblioqrafiya bürosu" yaradıldı. H.Zeynallı (sədr), A.O.Dalavassera, Ş.Manatov, Y.A.Paxomov, X.Terequlov büronun tərkibinə daxil edildilər. Həmin iclasın yekununa əsasən büronun tərkibində "Elmi-məlumat şöbəsi" təsis edildi. Şöbənin vəzifəsi Azərbaycan və onun elmi haqqında müxtəlif arayışlar, biblioqrafik göstəricilər, bülletenlər, elmi-nəzəri vəsaitlər hazırlamaq və ölkənin təsərrüfat orqanlarını, elmi müəssisələri, müxtəlif idarələri informasiya ilə təmin etmək idi. Beləliklə, 1925-ci ildə 432 nüsxə kitab və 1200 nüsxə qiymətli əlyazma ilə Mərkəzi Elmi Kitabxana faktiki olaraq fəaliyyətə başladı. Həmin il kitabxana quruculuğu sahəsində az-çox təcrübəyə malik N.Nəri-

manovun (onun 1894-cü ildə Azərbaycanda yaratdığı ilk ictimai kitabxana- qiraətxana 1898-ci ildə çar senzurası tərəfindən bağlanmışdı və N.Nərimanov yarımçıq qalmış ideyalarını Mərkəzi Elmi Kitabxananın fəaliyyətinə tətbiq etmək istəyirdi) vəfatı professor A.V.Baqrinin işini çətinləşdirmişdi. Çünki nə Cəmiyyət, nə də büro üzvləri arasında kitabxana işini dərindən bilən vardı. Professor A.V.Baqri isə Mərkəzi Elmi Kitabxanada çalışana qədər, 1917-20-ci illərdə Samara Ali Pedaqoji Universitetinin Elmi kitabxanasına rəhbərlik etmiş və qısa zaman ərzində fonda 50 min ədəbiyyat, o cümlədən xaricdən alınan ədəbiyyat cəmləyə bilmişdi [106] Bu mənada, o, həmkarlarından daha təcrübəli idi və bu məziyyətlər professoru uzun illər Mərkəzi Elmi Kitabxananın direktoru vəzifəsində çalışmağa imkan vermişdi.

1926-cı ildə kitabxananın ilk oxu zalı istifadəyə verildi. 1929-cu ildə "Azərbaycan Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyəti" bazasında Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu (ADETİ) yaradıldı və "Kitabxana-Biblioqrafiya bürosu" avtomatik olaraq "ADETİ-nin Kitabxanası" adlanmağa başlandı (1933-cü il yanvarın 1-dən "Mərkəzi Elmi Kitabxana", 1964-1984-cü illərdə - Əsaslı Kitabxana, 1984-cü ilin aprel ayından günümüzədək Mərkəzi Elmi Kitabxana kimi qeyd olunur).

A.V.Baqri və H.Zeynallının əsas məqsədi kitabxananın fondunu mümkün qədər zənginləşdirmək idi. 1924-cü ilin dekabr ayında Moskvada Ümumittifaq biblioqrafiya qurultayının keçirilməsi və bundan sonra ittifaq respublikalarının

kitabxanaları arasında əlaqələrin daha da genişlənməsi bu məqsədə çatmaqda onlara xeyli kömək etmişdi. Belə ki, məhz həmin qurultayın çağırışına cavab olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxananın rəhbərliyi fondun daha operativ və oxucu tələblərinə müvafiq olaraq komplektləşdirilməsi, o cümlədən xarici ədəbiyyatın əldə olunması sahəsində təcrübə qazanmış iri kitabxanalara (Moskva və Leninqradda-indiki Sankt-Peterburqda- yerləşən) ezamiyyətlər təşkil etməyə başlamışdı.

O illərdə istər xarici ölkələrlə ədəbiyyat mübadiləsi, istərsə də Qərb təhsil mərkəzləri ilə məktublaşma beynəlxalq elmi aləmlə kommunikasiya qurmağın, bilik və təcrübə toplamağın onsuz da məhdud olan yollarından biri idi və bu imkan, həm kitabxanaçılar, həm də yerli alimlər üçün dünya elminə açılan yeganə pəncərə rolunu oynayır. Yarandığı ilk illərdə müvafiq sahədəki təcrübəsizlik Mərkəzi Elmi Kitabxanaya ittifaqın iri şəhərlərində fəaliyyət göstərən fundamental kitabxanalarla ayaqlaşmağa, onlar qədər informasiya təminatçısı olmağa imkan vermirdi. Moskva və Leninqrad kitabxanaları artıq 1917-ci ildən başlayaraq beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesini öyrənməyə başlamışdılar.

Belə ki, 1917-ci ilin noyabr ayında Rusiyada Sovet hakimiyyəti bərqərar olduqdan dərhal sonra V.İ.Lenin “Petroqraddakı İctimai kitabxananın vəzifələri haqqında” başlıqlı yazısında elmi kitabxanaların işində əsaslı yenidənqurma ideyasını irəli sürərək digər islahatlarla yanaşı, bütün xarici kitabxanalarla kitabların pulsuz mübadiləsini vacib hesab etdiyini vurğulamışdı [127, s.132].

Bunun nəticəsi kimi, 1919-cu ildə Peterburq ictimai kitabxanasında nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi üzrə xüsusi büro yaradılmışdı. Artıq 14 iyun 1921-ci ildə V.İ.Lenin “Xarici ədəbiyyatın əldə edilməsi və bölüşdürülməsi qaydaları haqqında” Xalq Komissarları Sovetinin dekretini imzalamışdı [131, s. 30]. Eyni zamanda, Xalq Maarif Komissarlığı nəzdində xarici ədəbiyyatın satın alınması və paylaşıdırılması üzrə Mərkəzi İdarələrarası Komissiya yaradılmışdı. Komissiyanın vəzifəsi bütün elm sahələri üzrə respublika (Rus Sovet Respublikası) kitabxanalarına (əsasən iri kitabxanalara) lazım olan nəşrlərin xaricdən satın alınmasına dair sifarişlərin toplanması, təftiş və təsdiq edilməsi, uyğun (ideoloji cəhətdən) ədəbiyyatın seçilərək əldə edilməsi və kitabxanalar arasında bölüşdürülməsindən ibarət idi. Birinci dünya müharibəsindən sonra yeni üsul idarəetmə forması (respublika) ilə qarşı-qarşıya olan Rus dövlətində mərkəzləşdirmə ideyasının həyata keçirilməsi ilə iri kitabxana fondlarının formalaşdırılması və onların elmi ədəbiyyatla komplektləşdirilməsi prosesini həyata keçirmək mümkün oldu.

1918-ci ildə Şərqdə ilk demokratik respublikanın – Azərbaycan Demokratik Respublikasının qurulması ilə ölkədə peşəkar kitabxanaların yaradılması işi başlandı. Azərbaycanda kitabxanaları yeni çap olunmuş kitablarla, kütləvi nəşrlərlə, müxtəlif poliqrafiya məhsulları ilə təchiz edən, yerli kitabxanaların komplektləşdirmə işini və normal fəaliyyətini tənzimləyən, istiqamətləndirən Kitabxana Kollektoru və iki yeni kitabxana-1918-ci ildə Mirzə Ələkbər

Sabir adına Kütləvi Kitabxana, 1919-cu ildə Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanası təşkil edildi. 1920-ci ilin aprel ayında Azərbaycanda artıq 95 min nüsxə kitab fondu olan 11 kitabxana var idi.

Azərbaycanda Demokratik Cümhuriyyətin süqutundan 1 il sonra, 1921-ci ildə ABŞ-ın İllinoys ştatının Universitet kitabxanası Sovet hökumətinə məktubla müraciət edərək rəsmi hökumət nəşrlərinin mübadiləsinin təşkil edilməsini təklif etdi. V.İ.Leninin cavabı müsbət oldu və 5 iyul 1921-ci ildə Amerika dövlətlərini Sovet hökumətinin fəaliyyəti ilə tanış etmək məqsədilə kitab mübadiləsinə icazə verildi [128, s. 367]. Əslində, bununla Sovet hökuməti bütün elmi idarələrə, institutlara və dövlət kitabxanalarına yerli nəşrləri xarici kitablara dəyişdirməyə (yalnız mərkəzləşdirilmiş şəkildə) imkan vermiş oldu. Lakin qeyd etdiyimiz kimi, 1920-ci illərdə Azərbaycan kitabxanaları belə bir mübadilə üçün hələ tam hazır deyildilər. Bunun bir neçə səbəbi vardı:

1. Cümhuriyyət dövründə kitabxanalara əsasən türk dilində nəşr olunan ədəbiyyat cəmləndiyindən Sovet hökuməti belə nəşrlərin mübadiləsində maraqlı deyildi və kitabxanaların rus dilində nəşr olunmuş ədəbiyyatla komplektləşdirilməsinə ehtiyac vardı. Azərbaycanın beynəlxalq səviyyədə təbliği məqsədilə fransız dilində nəşr olunan kitablار (məs. Adil xan Ziyadxanlının "Azərbaycan" kitabı, Əkbərağa Şeyxülislamovun "Qafqaz Azərbaycan Cümhuriyyəti" broşürləri belə nəşrlərdən idi) da ideoloji cəhətdən

“zərərli” hesab olunurdu.

2. Ölkədə poliqrafiya sənayesi, kitab çapı prosesi zəif idi. Bu isə o deməkdir ki, Azərbaycan kitabxanalarında mübadilə məqsədilə mərkəzə göndərməli çap məhsulu olduqca az idi.

3. Azərbaycan kitabxanaları kitab mübadiləsi aparmaq üçün kifayət qədər təcrübəyə malik deyildilər.

Hər üç məsələ tezliklə öz həllini tapdı. 1924-cü ildə Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatının–“Azərnəşr”in yaradılması ilə kitab nəşri sektorunda canlanma əmələ gəldi və nəticədə kitabxanaların fondları zənginləşməyə başladı. “Azərnəşr”ə təkcə kitab çapı deyil, onların satışı da həvalə olunmuşdu. Beləcə, 1920-1926-cı illərdə Azərbaycan kitabxanalarına 779-adda 200000 nüsxəyə yaxın kitab daxil olmuşdu ki, bu da mübadilə üçün real zəmin yaradırdı. Ümumilikdə isə, bu dövr ərzində respublika üzrə nəşr olunan kitabların sayı 4 milyon ötmüşdü.

1925-ci ildə Moskvada “Xariclə mədəni əlaqələr üzrə Ümumittifaq Cəmiyyəti”nin və “Международная книга” Cəmiyyətinin (bundan sonra “Beynəlxalq kitab”) yaradılması ilə İttifaq kitabxanalarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq informasiya mühitinə inteqrasiyası üçün əlverişli şərait yarandı (1939-cu ildə fəaliyyətini dayandıran birinci təşkilatın müasir davamçısı Rusiya Prezidentinin Sərəncamı ilə 2008-ci ilin avqust ayında təsis edilmiş və Azərbaycanla sıx əməkdaşlıq edən “MDB üzrə, xaricdə yaşayan həmvətənlər və beynəlxalq humanitar əmək-

daşlıq Federal Agentliyi-Rossotrudniçestvo”dur).

“Xariclə mədəni əlaqələr üzrə Ümumittifaq Cəmiyyəti”nin yaradılmasından sonra 20-30-cı illərdən etibarən mütəfiq ölkələrdə olduğu kimi Azərbaycanda da buna bənzər cəmiyyətlər, birliklər qurulmağa başlandı. İlk növbədə Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyəti-“Vətən” cəmiyyəti yaradıldı, “Azərnəşr”, “Azərki-tab” Kitab-Ticarət Birliyi və 26 Bakı komissarı adına “Bakı fəhləsi” mətbəəsinin birgə “Azqiz” nəşriyyat birliyi təsis edildi. Yarandığı ilk illərdə əsasən bədii və uşaq ədəbiyyatı nəşr edən “Azərnəşr”dən fərqli olaraq “Azqiz” həm də elmi və elmi-kütləvi ədəbiyyatın çapına diqqət ayırırdı. Bu da öz növbəsində, Birliklə Mərkəzi Elmi Kitabxananın 1930-cu ildə yaradılmış Komplektləşdirmə şöbəsinin əməkdaşlığını genişləndirirdi.

1926-cı ildə Berlin universitetinin professoru O.Hetç Moskvaya gələrək İttifaq ölkələrinin kitabxanaları ilə kitab mübadiləsi aparmaq barədə danışıqlara başladı. Bunun nəticəsində, həmin ilin sentyabr ayında “Alman Elminin Təbliği Cəmiyyəti” ilə SSRİ Kitab palatası arasında müqavilə imzalandı [117, s. 9]. Bu müqavilə nəticəsində, 1929-cu ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya Moskvadan ilk dəfə olaraq xarici ədəbiyyat partiyası göndərildi (məsələn, alman dilində “Brokhauz və Efronun ensiklopedik lüğəti”). Araşdırmalar göstərir ki, Mərkəzi Elmi Kitabxana kimi digər İttifaq kitabxanalarına da həmin dövrdə əsasən almandilli ədəbiyyat göndərilib (lakin bu proses çox uzun sürməyib. Belə ki,

tezliklə Almaniyadan SSRİ-yə göndərilən kitablarda “alman ideyası” və sosializmi tənqid edən materiallar yer almağa başlayıb). Bunu “Xaricə mədəni əlaqələr üzrə Ümumittifaq Cəmiyyəti”nin 1929-cu il üçün informasiya bülletenindən də görmək olar:

1929-cu il üzrə beynəlxalq kitab mübadiləsi statistikas:

Ölkə	Daxil olan kitablar	Göndərilən kitablar
Almaniya	11314	8736
Fransa	2527	3166
İngiltərə	1058	2983
Digər Avropa ölkələri	32084	29328

Sirr deyil ki, SSRİ ideoloji aparatı xaricə əsasən sosializmi, kollektiv əməyi, sovet psixologiyasını təbliğ edən, şəxsiyyətə pərəstiş elementlərini özündə əks etdirən ədəbiyyatın göndərilməsində maraqlı idi. Və həmin dövrün beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesində mövzu ekvivalentliyi gözlənilmirdi. Məsələn, Avropa və ya ABŞ-dan alınmış elmi ədəbiyyat əvəzinə xaricə qeyd etdiyimiz məzmununda ədəbiyyat yola salınırdı. Tezliklə SSRİ-nin kitab mübadiləsi üzrə xarici partnyorları buna adekvat addımlar atmağa başladılar. Almaniya ilə kitab mübadiləsi buna real nümunədir.

Bütün bunlara baxmayaraq, 1930-cu illərin əvvəllərində SSRİ ən çox ABŞ (357437 nüsxə ədəbiyyat) və Almaniya (133271 nüsxə ədəbiyyat) ilə kitab mübadiləsi həyata keçirirdi [121, s.72].

1932-cü ildə Azərbaycan Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunun əsasında SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin yaradılması haqqında qərar qəbul edildi və 1933-cü il yanvar ayının 1-dən etibarən Azərbaycan DETİ-nin Kitabxanası “Mərkəzi Elmi Kitabxana” adlanmağa başladı.

Həmin dövrə qədər yalnız Azərbaycan DETİ-nin əməkdaşlarına və institutla bağlılığı olan şəxslərə (onların arasında aspirantlar da, İ.Qubkin, A.Derjavin, A.Qrossheyim, F.Levinson-Lessinq, İ.Yesman, İ.Meşşanov, N.Marr və ilk Azərbaycan alimləri-S.Mümtaz, V.Xulufu, A.Tağızadə, B.Çobanzadə, M.Əfəndiyev, A.S.Məmmədov və b. da vardı) xidmət göstərən Kitabxana 1933-cü ildən etibarən respublikada fəaliyyət göstərən 30 elmi müəssisə və 10-dan çox ali məktəbin 800 elmi işçinə, o cümlədən 87 professor və 138 dosentə xidmət göstərməyə başladı.

Elmi müəssisələrin və ali məktəblərin artan tələbləri fonunda Mərkəzi Elmi Kitabxana öz fondunu profiline uyğun ədəbiyyatla daha sürətlə komplektləşdirməyə başladı. Nəticədə, 1933-cü ilin sentyabr ayında Mərkəzi Elmi Kitabxanada Mübadilə fondu yaradıldı. Bu isə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya həm yerli, həm də xarici kitabxanalarla kitab mübadiləsi işini sürətləndirməyə imkan verdi.

1934-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana SSRİ-də yerləşən 110 müəssisə və Ümumittifaq Kitab Palatası yanında Beynəlxalq Mübadilə Bürosu vasitəsilə ABŞ, Fransa, İsveç, İngiltərə və s. xarici ölkələrin kitabxanaları, ali təhsil ocaqları

ilə mübadilə əlaqələri yarada bilmişdi [102, s.9].

1935-ci ilin oktyabrında SSRİ EA Zaqafqaziya filialının Azərbaycan şöbəsinin SSRİ EA Azərbaycan Filialına çevrilməsi nəticəsində filialın yanında mövcud bölmələr əsasında Kimya, Zoologiya, Botanika, Tarix, Etnoqrafiya və Arxeologiya, Dil və Ədəbiyyat Elmi-Tədqiqat institutları, həmçinin Geologiya, Energetika, Torpaqşünaslıq, Fizika sektorları yaradıldı, elmi-tədqiqat istiqamətləri və tədqiqatların sayı bir neçə dəfə artırıldı. 1935-1944-cü illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxananın təşəbbüsü ilə bu müəssisələrdə 18 sahəvi kitabxana yaradıldı. Bu da öz növbəsində, həm elmi nəşrlərin, çap məhsullarının çoxalmasına, başqa sözlə, xarici ölkələrin marağına səbəb olan informasiya massivlərinin artmasına, həm də Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondlarının xarici elmi ədəbiyyatla daha da zənginləşdirilməsinə olan tələbatın yüksəlməsinə səbəb oldu.

1935-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana ABŞ, Portuqaliya, Finlandiya, İngiltərə, Türkiyə, İran, Danimarka, İsveç və Fransanın 150 elm və təhsil müəssisəsi, kitabxanası ilə kitab mübadiləsini həyata keçirirdi. 25 dildə xarici ədəbiyyat müntəzəm şəkildə fonda daxil olurdu [118].

Ümumiyyətlə, 1920-1930-cu illərdə, xüsusilə, kapitalist ölkələri ilə dostluq münasibətlərinin yaradılmasını zəruri hesab edən Sovet hakimiyyəti, fəaliyyətinin ilk çağlarında tanışlıq görüşləri, səfərləri və bunların içərisində mədəni əlaqələrin formalaşdırılmasına mühüm yer verirdi. Həmin illərdə Sovet İttifaqının dəvəti ilə İtaliya elm və mədəniyyət

xadimləri Azərbaycana səfər etmiş, SSRİ EA Azərbaycan Filialının bir sıra institutlarının fəaliyyəti ilə tanış olmuşdular [73]. Xarici qonaqlar Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə də tanış olmuş və kitabxananın fonduna bir neçə kitab hədiyyə etmişlər.

SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 1936-cı ildə qəbul etdiyi qərarla Ümumittifaq Kitab Palatası yanında Beynəlxalq Mübadilə Bürosu SSRİ Dövlət Kitabxanasının balansına verildi. Həmin vaxtdan etibarən SSRİ-nin bütün nəşriyyatları çap məhsulunun 6 nüsxəsini təmsil etdikləri respublikanın baş elmi kitabxanasına pulsuz göndərməli idilər. Kitabxana isə öz növbəsində həmin ədəbiyyatın 3 nüsxəsini SSRİ Dövlət Kitabxanasının Beynəlxalq Mübadilə Bürosuna təhvil verməli idi. Bunun əvəzində Büro İttifaq kitabxanalarını xarici ədəbiyyatla təmin edirdi.

Burada qeyd etmək lazımdır ki, 1936-1940-cı illərdə beynəlxalq kitab mübadiləsində yalnız iri Ümumittifaq kitabxanaları, müttəfiq ölkələrin akademik və elmi sahəvi kitabxanaları iştirak edirdilər [82].

1937-1939-cu illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 2800 xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu. Həmin dövrdə xarici kitabxanalara 1890 kitab və jurnal göndərilmişdi.

Artıq 1940-cı ildə Azərbaycanda 60 elmi müəssisə fəaliyyət göstərirdi. Bununla əlaqədar olaraq, Mərkəzi Elmi Kitabxananın oxucularının sayı 720 nəfərdən 1200 nəfərə qədər artmış və onların xarici ədəbiyyata olan tələbatı daha da çoxalmışdı. Lakin İkinci Dünya müharibəsinin ilk illərin-

də bu tələbatı lazımı səviyyədə ödəmək mümkün olmurdu. Buna baxmayaraq, Leningradın mühasirəsində Mərkəzi Elmi Kitabxana V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanası və SSRİ Elmlər Akademiyasının Kitabxanası vasitəsilə nəşrlərin mübadiləsini həyata keçirməyə davam edirdi. İş o yerə çatmışdı ki, SSRİ Xaricə Mədəni Əlaqələr Ümumittifaq Cəmiyyəti belə özünün bütün mübadilə əlaqələrini SSRİ EA-nın Kitabxanasına vermişdi.

Leningrad mühasirədə olduğu dövrdə SSRİ Elmlər Akademiyasının Kitabxanası beynəlxalq kitab mübadiləsini davam etdirə bilmədiyi üçün SSRİ Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti İttifaq üzrə bu işi müvəqqəti olaraq SSRİ EA-nın Kitab şöbəsinə (Moskva şəhərində yerləşdiyi üçün) verdi. Beləliklə, 1941-1945-ci illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana Kitab şöbəsi vasitəsilə 37 təşkilatla kitab mübadiləsi aparmağa müvəffəq oldu. Onlardan 17-i ABŞ, 8-i Böyük Britaniya, 5-i İsveç, 4-ü Avstraliya, 3-ü isə Kanadada yerləşirdi. 30-cu illərlə müqayisədə MEK-nin daha az tərəfdaşla beynəlxalq kitab mübadiləsi aparmasının səbəbi İkinci Dünya müharibəsi dövründə bir çox mübadilə kanallarının, münasibətlər şəbəkəsinin pozulması idi

1944-cü ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxananın həm yerli, həm də beynəlxalq kitab mübadiləsi işində dönüş yarandı. Belə ki, son 4 ildə lazımı qədər ədəbiyyat, o cümlədən xarici nəşr komplektləşdirə bilməyən Kitabxana həmin ilin planına əsasən 4250 nüsxə əvəzinə 4802 nüsxə ədəbiyyat əldə etdi ki, onlardan da 1255-i (446 nüsxə Qərb

dillərində, 809 nüsxə isə Şərq dillərində) xarici ədəbiyyat (kitab və jurnal) idi.

1945-ci ildə SSRİ EA-nın Rəyasət Heyəti beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə bütün səlahiyyətləri Kitab bürosundan alıb yenidən SSRİ EA Kitabxanasına həvalə etdi [104, s.193] və Mərkəzi Elmi Kitabxana əvvəllər olduğunu kimi ümumitifaq akademiya kitabxanaları şəbəkəsinin beynəlxalq kitab mübadiləsi sistemində fəaliyyətini davam etdirdi.

SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 1945 il 23 yanvar tarixli qərarı ilə SSRİ EA Azərbaycan Filialın Azərbaycan Elmlər Akademiyasına çevrilməsi Mərkəzi Elmi Kitabxananın da kitab mübadiləsi işinə müsbət təsirini göstərdi. İlk dəfə olaraq Kitabxanaya İttifaq üzrə nəşr olunan və Elmi Tədqiqat İnstitutlarının təmayülünə uyğun bütün nəşrlərin məcburi nüsxəsinin alınması və fondda xarici elmi jurnalların sayının artırılması üçün kifayət qədər maliyyə vəsaiti ayrıldı. Nəticədə, 1947-ci ildə Kitabxanada 18900 nüsxə (ümumi fond 166675 nüsxə idi), 1948-ci ildə 20300 nüsxə (ümumi fond 187569 nüsxə), 1949-cu ildə isə 22182 nüsxə (ümumi fond 205096 nüsxə) xarici ədəbiyyat toplandı.

Tarixçi alim M.Qasımlı ABŞ-ın SSRİ-dəki səfirliyi nəzdində fəaliyyət göstərən informasiya və mədəniyyət məsələləri idarəsinin məlumatlarına istinadən qeyd edir ki, artıq 1946-cı ildə ABŞ-ın bir çox nüfuzlu elmi jurnalları Bakıya gətirilmiş. Səfirliyin məsləhətçisi Darbrounun məlumatında qeyd olunur ki, "Soyuzpeçat" vasitəsilə Bakıya gətirilən jurnalların sayı 1000 nüsxə olmuşdur.

1946-1952-ci illərdə Qərb kitabxanaları 200 adda Sovet dövrü nəşrlərinə abunə olmuşdular. Onların arasında “Azərbaycan SSR EA-nın xəbərləri” jurnalı, “İnqilab və mədəniyyət” jurnalı (indiki Azərbaycan), Mərkəzi Elmi Kitabxananın bülletenləri və s. vardı.

Müharibədən sonrakı ilk illərdə respublika İran (Cənubi) Azərbaycanına kitabların göndərilməsinə böyük diqqət ayırırdı. 1945-1948-ci illər ərzində Azərbaycan bədii ədəbiyyatı “xalq demokratiyası” ölkələrinə, məsələn, Bolqarıstana göndərilməyə başladı. 1947-ci ildə klassiklərin və müasir Azərbaycan yazıçılarının əsərləri Orta və Yaxın Şərqi ölkələrinə göndərildi.

Kitab mübadiləsi “xalq demokratiyası” ölkələrindən gələn nümayəndə heyəti ilə görüşlər zamanı da həyata keçirilirdi. Belə ki, 1951-ci il dekabrın 24-dən 31-nə kimi alban mədəniyyəti nümayəndə heyətinin Azərbaycana səfəri zamanı onlara kitablar bağışlanmışdı. 1954-cü ildə Azərbaycanda olarkən çin mədəniyyət xadimlərinə 39 kitab nüsxəsi bağışlanmışdı [103].

Sonrakı illərdə (1945-1961-ci illər) Mərkəzi Elmi Kitabxana Bolqarıstan, Çexoslovakiya, Polşa, Rumıniya, Macarıstan və ADR kitabxanaları, xüsusilə də milli kitabxanaları ilə sənəd mübadiləsinin inkişafına xüsusi diqqət yetirirdi. Lakin kapitalist ölkələrilə kitab mübadiləsi aparmaq hüququna yalnız V.İ.Lenin adına SSRİ Dövlət Kitabxanasına və “Beynəlxalq kitab”a məxsus olması Mərkəzi Elmi Kitabxananın oxucularını tələb olunan xarici ədəbiyyatın yalnız 20 faizi

ilə təmin etməyə imkan verirdi. Beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesi Mərkəzdən çox ciddi nizamlanır və yoxlanılırdı.

Bu azmış kimi, 1950-ci ildə Moskva beynəlxalq kitab mübadiləsi ilə bağlı qaydaları bir qədər də sərtləşdirdi. Belə ki, elmi kitabxanaların və ETİ mərkəzlərinin daxil olduğu vahid mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sisteminin yaradılmasına yönəlmiş bir sıra dövlət qərarları qəbul edildi. Bütün komplektləşdirmə mənbələri üzrə xaricdən ədəbiyyat alınması müvafiq qərarlarla ciddi surətdə nizamlanır, SSRİ Nazirlər Kabinetinin Elm və Texnika üzrə Dövlət Komitəsi nəzdində xüsusi bölmə tərəfindən əlaqələndirilir və yoxlanılırdı.

SSRİ-də müəyyən olunmuş qaydaya uyğun olaraq təxminən 1900 kitabxana (onlardan yalnız 79-u beynəlxalq kitab mübadiləsinə qoşulmuşdu), o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici ədəbiyyat fonduna malik idi. Xarici ədəbiyyatın alınması üçün Azərbaycan Elmlər Akademiyasına vəsait mərkəzdən ayrılır, Mərkəzi Elmi Kitabxananın tələb olunan xarici elmi ədəbiyyat siyahıları çox ciddi yoxlanılır və razılaşdırılırdı. SSRİ rəhbərliyi həm ideoloji, həm də iqtisadi mənfəətini düşünür, kitabxana fondlarına “zərərli” və təkrar xarici nəşrlərin daxil olmasını istəmirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, informasiya müstəqilliyinin məhz bu cür təsəvvür edildiyi mədəni asılılıq şəraitində Mərkəzi Elmi Kitabxana və onlarca digər kitabxana xarici ölkələrlə kitab mübadiləsini davam etdirir, beynəlxalq informasiya mühtinin inkişafına çalışırdılar.

50-ci illərin əvvəllərində Qərb mətbuatı və elmi icti-

maiyyəti SSRİ kitabxanaları ilə beynəlxalq kitab mübadiləsinin belə sərt şəkildə mərkəzləşdirilməsinin mənfi təsirlərini qabartmağa başlamışdı.

1954-cü ildə SSRİ YUNESKO-ya üzv olduqdan sonra Mərkəzi Elmi Kitabxananın Asiya, Afrika və Latın Amerikasının gənc dövlətlərinin elm və təhsil müəssisələri ilə beynəlxalq kitab mübadilələri genişləndi və elmi kommunikasiyalar yarandı. Bununla yanaşı, kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi ölkələrin siyahısına Vyetnam və Monqolustan da əlavə olundu.

1955-ci ildə Sovet kitabxanalarına xarici ölkə kitabxanaları ilə sərbəst məktublaşmaq hüququ verildi. Mərkəzi Elmi Kitabxana bu imkandan istifadə edərək kitab mübadiləsi təklifi ilə xarici kitabxanalara saysız məktublar göndərməyə başladı ki, bu da tezliklə öz müsbət nəticəsini verdi. Həmin kitabxanalardan razılıq cavab alan Kitabxana xarici ədəbiyyatın daha geniş mübadiləsinə nail olmaq üçün mübadilə fondunun bütün imkanlarını səfərbərliyə aldı və ilk dəfə olaraq tərcüməçi ştatı yaradıldı. Bu hazırlıq özünü növbəti illərdə müstəqil beynəlxalq kitab mübadiləsi dövründə doğrultdu.

(1956-1991-ci illər)

MEK SSRİ Dövlət Kitabxanası və SSRİ EA-nın Elmi Kitabxanası vasitəsilə beynəlxalq kitab mübadiləsi apardığı 1933-1955-ci illərdə bu sahədə kifayət qədər təcrübə qazan-

mış, 30-cu illərdə dünyanın müxtəlif ölkələrinin 150 elm və təhsil müəssisəsi, 40-50-ci illərdə isə 50-ə yaxın (İkinci Dünya müharibəsi ilə əlaqədar) kitabxana ilə əməkdaşlıq etmiş, Azərbaycan alimlərini dünyanın elmi nailiyyətləri, qabaqcıl elmi-texniki yenilikləri ilə bağlı mütəmadi məlumatlandırmış, onların əsərlərinin dünya elmi ictimaiyyətinin diqqətinə çatdırılmasında əvəzsiz rol oynamışdır.

Araşdırmalarımız göstərir ki, 20 ildən artıq müddət ərzində vasitəli beynəlxalq kitab mübadiləsi Mərkəzi Elmi Kitabxanaya tam gücü ilə kitab, jurnal barterini həyata keçirməyə imkan verməmiş və bu səbəbdən elmi tədqiqatların xarici informasiya ilə təminatı 20-25% həcmində yerinə yetirilmişdir. Bunu 1933-1955-ci illərdə xarici elmi jurnalların əldə olunması ilə bağlı oxucu sorğularına rədd cavablarının statistikasından da görmək mümkündür. Belə ki, həmin illərdə xarici nəşrlər üzrə 53980 sorğunun yalnız 12340-na müsbət cavab verilmişdir [5].

Ümumittifaq KP MK Rəyasət Heyətinin 1955-cı ilin iyul tarixli Qərarı (Qərarla xarici ölkələrin elmi-tədqiqat müəssisələri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi və elmi-texniki informasiya mübadiləsinin aparılmasının zəruriliyi vurğulanırdı) Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq münasibətlər tarixində yeni səhifə açdı. 1956-cı ildə Kitabxana müstəqil şəkildə beynəlxalq əlaqələr qurmaq, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi aparmaq hüququ qazandı. Kitabxana ayrıca balansla keçirildi və geniş maliyyə imkanları əldə etdi. Əgər 1953-cü ildə kitabxananın komplektləşdirilməsi üçün

15,3 min manat ayrılmışdısa, 1956-cı ildə bu məbləğ 28 min manata çatdırıldı. Ən əsası, həmin məbləğin 68%-i, yəni 19040 manatı məhz xaricdən ədəbiyyat almaq üçün müəyyənləşdirilmişdi. Həmin il xarici tərəfdaşlarla birbaşa mübadilə sayəsində kitabxananın fonduna 1425 nəşr vahidi, o cümlədən 356 adda jurnal, 611 monoqrafiya daxil olmuşdu. 3000 xarici kitab isə SSRİ EA-nın Kitabxanasının Mübadilə fondundan əldə edilmişdi. Kitabxana tərəfdaşlarına 2908 nüsxə nəşr vahidi göndərmişdi. 1956-ci ildə MEK-də Xarici ədəbiyyat şöbəsi yaradıldı. Şöbə 43 ölkənin 110 elmi müəssisəsi ilə elmi-texniki informasiya və kitab mübadiləsi aparırdı. Çin, Çexoslovakiya, Rumıniya, Avstraliya, Hollandiya, Danimarka, Hindistan, Meksika, Norveç, Tunislə əməkdaşlıq genişlənmişdi. Fonda Çindən “Müasir Çin qravürası”, Koreyadan “Müxtəsər fəlsəfə lüğəti”, Meksikadan “Beynəlxalq Geologiya Konqresinin hesabatı” və s. kimi maraqlı nəşrlər daxil olmuşdu. ABŞ-ın Konqres Kitabxanası ilə də mübadilə sayəsində bir çox dəyərli nəşrlər oxucuların istifadəsinə verilmişdi. Ə.Mirəhmədovun “Abdulla Şaiq”, Milmanın “Azərbaycan SSR-çoxmillətli Sovet dövlətinin bərabərhüquqlu sosialist respublikası”, “Azərbaycan Xalq şairi Səməd Vurğun” və başqa nəşrlər də öz növbəsində Konqres Kitabxanasına göndərilmişdi.

1956-cı ildə Stokholmdakı İsveç Şimal Muzeyinə Azərbaycan folklorunu özündə əks etdirən 16 kitab, Britaniya Muzeyinin Təbiət elmləri bölməsinə Azərbaycan EA Botanika və Zoologiya İnstitutunun elmi əsərləri, ABŞ Kənd

təsərrüfatı Departamentinə isə Səfərovun “Eldar şamı quru subtropiklərin bir növü kimi” adlı monoqrafiya yola salınmışdı [134].

İl ərzində Elmlər Akademiyasına xarici elmi nümayəndə heyətlərinin gəlişi ilə əlaqədar olaraq bir neçə beynəlxalq məzmunlu kitab sərgisi təşkil olunmuşdu. Cənubi Afrika İttifaqı, Çexoslovakiya, İran və Hindistandan gələn qonaqlar üçün keçirilən kitab sərgilərində 2000-ə yaxın ədəbiyyat nümayiş olunmuş, xaricilərə 297 kitab hədiyyə edilmişdi.

Bununla bərabər, Kitabxana xarici ədəbiyyat üzrə informasiya siyahıları hazırlayır və onları bülleten şəklində çap edib Elmi-tədqiqat institutlarına göndərirdi. Əcnəbi dillərdə nəşr olunan bülletenlərin sayı 12-ə çatmışdı.

Kitabxana tərəfindən “Surgery”, “Annals of Surgery”, “British Journal of Surgery” və 180 adda başqa jurnallardan ingilis, fransız və italyan dillərindən tərcümələr edilmiş və akademiklərə təqdim olunmuşdu.

1957-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində bir qədər də irəli gedərək tərəfdaşlarının sayını artırmağa müvəffəq oldu. Həmin il Kitabxana 45 ölkənin 114 elmi müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edirdi. Bunlardan 18-i elmlər akademiyaları, 47-si universitet və ali məktəb, 19-u milli kitabxana, 21-i xüsusi idarə, 6-sı nəşriyyat, redaksiya və firma, 3-si isə muzey idi. İl ərzində mübadilə yolu ilə 1655 kitab alınmış, əvəzində 3101 kitab və jurnal göndərilmişdi. Məsələn, professor H.V.Qasimovanın “Toyuqkimilər fəsiləsindən ovçu-balıqçı quşların helmintofaunası” monoqrafi-

yası Kaliforniya Universitetinin, Q.Qasımzadənin “Xalqlar dostluğu Azərbaycan ədəbiyyatında (sovet dövrü)”, O.Ş.İsmizadənin “Yaloylutepin mədəniyyəti”, “Arxitektura, tikinti və təsviri incəsənət üzrə terminlərin rusca-azərbaycanca lüğəti” kitabları isə Konqres Kitabxanasının sərəhsinə müvafiq olaraq göndərilmişdi. Paris Milli Kitabxanası MEK-lə mübadilə əsasında “Azərbaycan tarixi abidələri”, Çexoslovakiya Elmlər Akademiyası isə “Botanika İnstitutunun elmi əsərləri”ni əldə etmişdi. Çin, İngiltərə, ADR, İndoneziya, Misir, Efiopiya və Niderland kitabxanaları Azərbaycan EAnın və onun Elmi-tədqiqat institutlarının “Xəbərləri”nə və “Məruzələr”inə xüsusi maraq göstərirdilər [114].

1958-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi apardığı təşkilatların sayı bir qədər də çoxalmışdı. Qərb dillərində ədəbiyyatla yanaşı, Şərq dillərində də daxilolmalarda artım müşahidə olunmağa başlamışdı. İlin əvvəlində Yaponiya və Suriya ilə kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsinə başlandı. Həmin il müxtəlif xarici tərəfdaşlardan il ərzində ümumilikdə 2841 kitab və jurnal idxal edilmiş, əvəzində ölkə xaricinə 5622 nüsxə ədəbiyyat yollanmışdı.

3 dekabr 1958-ci ildə YUNESKO “Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi haqqında Konvensiya” və “Dövlətlər arasında rəsmi nəşrlərin və hökumət sənədlərinin mübadiləsi haqqında Konvensiya” qəbul etdi [120]. Hər iki konvensiya 11 sentyabr 1962-ci ildə isə SSRİ Ali Sovetinin Rəyasət Heyəti tərəfindən təsdiq edildi.

Birinci konvensiya mübadilə imkanlarının genişləndirilməsi, mübadilə prosesinin hüquqi bazasının yaradılması, hökumət, qeyri-hökumət təşkilatlarına beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsini həyata keçirmək üçün dövlət dəstəyinin göstərilməsini nəzərdə tuturdu. Konvensiya mübadilə olunan nəşrlərin xarakterini və növünü geniş şəkildə müəyyən edərək, tərəflər arasında onların alınib-satılmasına, yəni satış predmeti olmasına məhdudiyət qoyurdu. Konvensiya qlobal informasiya mühitinin bütün iştirakçılarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin, nəşr və informasiya mübadiləsinin genişlənməsinə töhfəsini verdi.

1955-1958-ci illərdə aparılan beynəlxalq mübadilə əməliyyatlarının təhlili göstərir ki, həmin dövrdə Kitabxana xaricdən aldığı ədəbiyyatdan 3-4 dəfə çox ədəbiyyat göndərirdi, yəni mübadilənin ekvivalentliyi prinsipini pozurdu. Bu proses beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə qoşulmuş bütün Sovet kitabxanalarında müşahidə olunurdu. Əsas məqsəd sosialist ölkələrinə kənd təsərrüfatına və texnikaya aid ədəbiyyatla yardım etmək idi. Çünki, Koreya, Albaniya, Monqolustan və Vyetnam kimi ölkələrdə elm və texnikanın, kənd təsərrüfatının inkişafı lazımı səviyyədə deyildi və müvafiq sahədə elmi ədəbiyyat qıtlığı hökm sürürdü.

1958-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq mübadilələrdə ekvivalentliyin təmin olunması üçün məsələ qaldırsa da nəticədə, adlarını çəkdiyimiz ölkələrdə iqtisadiyyatın zəif və inkişaf etməkdə olması nəzərə alınaraq heç bir addım atılmadı.

1959-cu ildə Kitabxananın “Xarici ədəbiyyat” şöbəsi ilə “Komplektləşdirmə” şöbəsi birləşdirildi və “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsi yaradıldı. Əsas məqsəd respublikadaxili, İttifaqdaxili və beynəlxalq mübadilə prosesini mərkəzləşdirmək və təkmilləşdirmək idi. YUNESKO-nun qərarı ilə 1958-ci ildə beynəlxalq kitab mübadilələrinin qarşılıqlı şəkildə pulsuz aparılması təsbit olunsada sənəd SSRİ tərəfindən ratifikasiya olunmadığından Mərkəzi Elmi Kitabxanaya xarici nəşrlərin alınması üçün hələ də invalyuta (xarici valyutaya dəyişdiriləbilən rubl ehtiyatı) ayrılırdı. 1959-cu ildə bu məqsədlə Kitabxanaya 45000 rubl, yəni o dövrün kursuna uyğun olaraq 40500 ABŞ dolları məbləğində vəsait ayrılmışdı. Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi 240 xarici elm və təhsil müəssisəsi Kitabxanadan 9275 nüsxə çap məhsulu almış, əvəzində isə 2356 nüsxə xarici kitab və jurnal göndərmişdi. Kitabxana əcnəbi təşkilatlarla yanaşı xaricdə yaşayan ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimləri ilə də əlaqə qurmağa başlamışdı. İngiltərədə mühacirətdə olan məşhur rus şərqşünası, Cənubi Qafqazın tarixi, tarixi coğrafiyası, ədəbiyyat və mədəniyyəti üzrə ixtisaslaşmış akademik Vladimir Minorski və tanınmış macar türkoloqu, o dövrdə Sofiya Universitetində dərs deyən akademik Georq Hazai kitabxananın sıx əməkdaşlıq etdiyi elm adamlarından idilər.

1960-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın 50 ölkənin 256 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. İl ərzində həmin təş-

kilatlara 12233 çap vahidi, o cümlədən 5160 nüsxə kitab və 7073 nüsxə jurnal göndərilmişdi. Mərkəzi Elmi Kitabxananın invalyuta hesabına əldə etdiyi nəşrlərin sayı isə 2986 nüsxə, o cümlədən 444 adda 2118 nüsxə kitab, 517 adda 846 nüsxə jurnal və 22 adda qəzet idi.

Xarici əlaqələrin uğurla qurulmasına baxmayaraq Kitabxana mübadilə işinin yerinə yetirilməsi zamanı bir sıra problemlərlə də üzləşirdi. Belə ki:

a) Azərbaycan EA-nın Elmi-tədqiqat institutları əsərlərin nəşredilmə planına riayət etmirdilər. 1960-cı ildə bir çox institutlar hələ 1958-1959-cu illərin planını yerinə yetirməyə çalışırdılar. Elmi əsərlərin vaxtında nəşr olunmaması ucbatından Kitabxana partnyorlarına tematik planları gecikmələrlə göndərməli olurdu ki, bu da öz növbəsində qarşılıqlı əlaqələrin zəifləməsində və bir çox hallarda əməkdaşlığa xitam verilməsində özünü büruzə verirdi.

b) Nəşr olunan elmi jurnallarda Qərb dillərində xülasələr verilmirdi. Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi təşkilatlar belə nəşrlərdən imtina edirdilər.

c) “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsinin texniki imkanları zəif idi, işçi çatışmazlığı (şöbədə cəmi 3 nəfər işçi çalışırdı) materialların operativ işlənməsinə mənfi təsir göstərirdi və s.

Məhz bu səbəbdən 1960-cı ildə Kitabxana əməkdaşlıq etdiyi 50 ölkənin 250 təşkilatının hamısı ilə deyil, 37 ölkənin 137 təşkilatı ilə kitab mübadiləsi apara bilmişdi. Hindistan, Yaponiya, İran, Türkiyə, Livan, Braziliya, Argentina ilə bey-

nəlxalq elmi əlaqələr, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi tamamilə zəifləmişdi. İndoneziya, Birma, Seylon (indiki Şri-Lanka) və BƏR-lə (Birləşmiş Ərəb Respublikası, indiki Misir və Suriya) kitab barteri isə dayandırılmışdı.

13-19 sentyabr 1960-cı ildə Budapeşt şəhərində YUNESKO-nun təşkilatçılığı ilə Macarıstanın YUNESKO ilə əlaqə üzrə Milli Komissiyası, Mədəni Münasibətlər İnstitutu bir sıra iri dövlətlərlə (SSRİ daxil olmaqla) birgə elmi ədəbiyyatın mübadiləsi üzrə mühüm nəzəri və praktiki məsələlərin həllinə dair geniş konfrans keçirildilər. Konfransda dövlətlər tərəfindən elmi ədəbiyyatın maneəsiz və operativ mübadiləsinə daha çox diqqət və maliyyə vəsaiti ayrılması qərara alındı. Qərar dolayısı ilə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kommunikasiyalarına da təsirsiz ötürmədi, xarici ədəbiyyatın əldə olunması və xaricə elmi nəşrlərin göndərilməsi üçün ayrılan vəsaitin həcmi artırıldı.

1961-ci il yanvar ayının 1-dən may ayının 3-dək Mərkəzi Elmi Kitabxanada yerdəyişmə ilə əlaqədar olaraq Xarici ədəbiyyat fondu bağlı olmuşdur. Buna görə də il ərzində beynəlxalq kitab mübadiləsi tam gücü ilə aparılmamış, yalnız 33 ölkənin 192 elmi müəssisəsi ilə kitab mübadiləsi edilmişdi. Kəmiyyət göstəricilərinin aşağı düşməsinə baxmayaraq, əldə olunan elmi çap məhsulunun keyfiyyət və repertuar zənginliyi yüksək olmuşdur. Bu isə 1961-ci ildən etibarən özəl nəşriyyatlar tərəfindən buraxılan jurnal və kitabların alınmasına diqqətin artırılması ilə bağlı idi. Belə ki, dövlət müəssisələri, universitetlər tərəfindən elmi nəşrlərin

çap qrafikinə əməl olunmur və yaxud illərlə həmin əsərlər çap edilmirdi. Bu tendensiya bugün də davam edir və özəl nəşriyyatlar (məs. “Şpringer”, “Frensis və Teylor”, “Emerald” və s.) elmi ədəbiyyatın nəşri bazarında böyük üstünlüyə malikdirlər.

1961-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq əməkdaşlıq yolu ilə (invalyuta hesabına) 466 adda 1046 nüsxə kitab, 557 adda 4000 nüsxə jurnal və 8 adda qəzet əldə etmişdi. Xaricə göndərilən ədəbiyyatın sayı isə 5550 idi.

Azərbaycan EA Rəyasət Heyətinin “Azərbaycan SSR EA üçün xarici ədəbiyyata abunə və ondan istifadə vəziyyətinin yaxşılaşdırılması” haqqında 1962-ci il 27 fevral 121 sayılı və “Azərbaycan SSR EA-nın nəşrlərinin təbliği” haqqında 16 iyun 334 sayılı qərarları Mərkəzi Elmi Kitabxananın 1962-ci ildəki beynəlxalq fəaliyyəti üçün daha geniş imkanlar açdı. Təkcə 1962-ci ildə Kitabxana 40 ölkənin 280 elm və təhsil müəssisəsinə Azərbaycan EA-nın 8000 nüsxə çap məhsulunu göndərmişdi. 1962-ci ildə müxtəlif mənbələrdən əldə olunan xarici dillərdə ədəbiyyatın sayı 19400 nüsxə idi, o cümlədən xarici partnyorlardan mübadilə yolu ilə alınan ədəbiyyat 6550 nüsxə, “Akademkitab”, “Azərkitab”, “Beynəlxalq kitab”, Kitab Palatası və bukinist mağazalarından satın alınan çap məhsullarının sayı isə 12850 idi. Əldə olunan ədəbiyyatın 5060 nüsxəsi kitab, 14340 nüsxəsi isə jurnal idi.

Berlin Dövlət Kitabxanası, Pekin Dövlət Kitabxanası, ABŞ-ın Konqres Kitabxanası, Harvard kollecinin kitabxanası, Nyu-York Kütəvi Kitabxanası, Fransa Milli Kitabxanası,

Helsinki, Bağdad və Tehran Universitetlərinin kitabxanaları, İran Arxeologiya Cəmiyyəti Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə daha sıx əməkdaşlıq edir, kitab və jurnalların vaxtında yola salınmasına xüsusi diqqət yetirirdilər. MEK xarici kitab mağazalarından və nəşriyyatlardan ala bilmədiyi bir sıra kitab və jurnalları əməkdaşlıq etdiyi təşkilatlardan mübadilə yolu ilə əldə edirdi. Belə nəşrlərə aşağıdakıları misal göstərmək olar:

Kitablar:

1. "Klassik və müasir fizikada kütlə konsepsiyası" (ABŞ)
2. "Dünya kitabxanalarında olan İran əlyazmalarının kataloqu" (Tehran)
3. "Türk poeziyası antologiyası" (Macarıstan)
4. "Şərq incəsənəti" (AFR)

Jurnallar:

1. "Kənd təsərrüfatı texnikası" (ABŞ)
2. "Sakit Okean riyaziyyat jurnalı" (ABŞ)
3. "Tətbiqi biologiya salnaməsi" (İngiltərə)
4. "Yaxın Şərq-iqtisadiyyat icmalı" (İngiltərə)
5. "Kimya arxivi" (İsveç)
6. "Fizika arxivi" (İsveç)

Xarici jurnal və kitabları alim və tədqiqatçıların diqqətinə çatdırmaq məqsədilə Kitabxana vaxtaşırı sərgilər təşkil edir, ekspress informasiya bülletenləri hazırlayıb Elmi-tədqiqat institutlarına göndərirdi.

1962-ci ildə Mərkəzi Elmi kitabxananın beynəlxalq kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi apardığı ölkələr bunlar idi:

Sosialist ölkələri:

1. *Almaniya Demokratik Respublikası (ADR)*
2. *Bolqarıstan*
3. *Çexoslovakiya*
4. *Çin Xalq Respublikası (ÇXR)*
5. *Koreya Xalq Demokratik Respublikası (KXDR)*
6. *Macarıstan*
7. *Monqolustan Xalq Respublikası (MXR)*
8. *Polşa*
9. *Rumıniya*
10. *Yüqoslaviya*

Afrika, Asiya və Latın Amerikası ölkələri:

1. *Birləşmiş Ərəb Respublikası (BƏR)*
2. *Braziliya*
3. *Cənubi Afrika İttifaqı*
4. *Əfqanıstan*
5. *Hindistan*
6. *İraq*
7. *İran*
8. *İsrail*
9. *Kolumbiya*
10. *Suriya*
11. *Türkiyə*
12. *Uruqvay*
13. *Venesuela*
14. *Yaponiya*

Kapitalist ölkələr:

1. ABŞ
2. *Almaniya Federativ Respublikası*
3. *Avstraliya*
4. *Avstriya*
5. *Belçika*
6. *Böyük Britaniya*
7. *Danimarka*
8. *Finlandiya*
9. *Fransa*
10. *Hollandiya*
11. *İrlandiya*
12. *İsveç*
13. *İsveçrə*
14. *İtaliya*
15. *Kanada*
16. *Norveç*

60-cı illərin əvvəllərindən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı, başqa təşkilatlar da beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə intensiv şəkildə qoşulmağa başladılar. Məsələn, 1962-ci ildə Azərbaycanın Kitab palatası Leypsiç şəhərinin kitab palatası ilə əlaqə yaratdı və həmin ildən etibarən hər il Azərbaycandan Almaniyaya “Bir illik Azərbaycan kitabıyyatı” göndərilməyə başlandı. Buna baxmayaraq, Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası Respublikada beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzi olaraq qalırdı.

1963-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 47 ölkənin 343 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Bu isə o demək idi, Kitabxana il ərzində 63 yeni təşkilatla mübadilə və əməkdaşlıq razılığı əldə edib. Həmin ildə ilk dəfə Türk Tarixi Qurumu, Təbriz və Əhvəd Universitetləri (İran) ilə kitab mübadiləsi başlandı. İngiltərə, İran, Fransa, Türkiyə və AFR-dən qiymətli Şərq nəşrlərinin mikrofilmləri əldə olundu. Kuba, Əlcəzair, Çili, Seneqal, Tunis, Meksika və İndoneziya ilə sıx əməkdaşlığa başlanıldı. 1963-cü ildən etibarən Kitabxana Azərbaycan EA-nın nəşrləri ilə yanaşı, yerli nəşriyyatların da çap məhsullarını xaricə göndərməyə başladı. Belə nəşrlər mübadilə üçün nəzərdə tutulan çap kütləsinin 20%-dən artıq olmurdu.

O dövrdə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq informasiya mühitinə aşağıdakı funksiyalarla qoşulmuşdu:

1. Xarici kitabxanalar, elm və təhsil müəssisələri ilə ənənəvi məktublaşma yolu ilə;

2. Xarici nəşriyyatlardan ədəbiyyatı satınalma (invalyuta ilə) və ya abunə yolu ilə. Kitabxananın bu prosesi vasitəsiz həyata keçirmək hüququ vardı. Buna baxmayaraq, Kitabxana xarici ədəbiyyata abunə olmaq üçün Elmi Kitabxanaların Mərkəzi Kollektoru (Moskva), Respublika Kitabxana kollektoru, Ümumittifaq “Beynəlxalq kitab” Cəmiyyətinin “Soyuzkniqa” birliyi, “Azərkitab”ın mağazaları və “Akademkitab”ın Bakı şöbəsi ilə əməkdaşlıq edirdi;

3. Xarici kitabxanalarla qarşılıqlı kitab mübadiləsi yolu ilə;

4. Birbaşa və Ümumittifaq “Beynəlxalq kitab” Cəmiy-

yətinin “Sovinkniqa” birliyi vasitəsilə xaricə kitab göndərmək yolu ilə;

5. Xarici elm və mədəniyyət xadimləri ilə birbaşa əməkdaşlıq etmək yolu ilə. Kitabxanaya xarici kitab hədiyyələri məhz bu yolla daxil olurdu.

Müasir dövrdə olduğu kimi, 60-cı illərdə də Mərkəzi Elmi Kitabxananın qarşısında xarici ədəbiyyatı tam və vaxtında komplektləşdirmək vəzifəsi dururdu. Kitabxana komplektləşdirmənin tamlığına əməl etsə də, nəşrləri vaxtında əldə edə bilmirdi. Təhlillər göstərir ki, 1963-cü ildə Kitabxana tərəfindən əldə olunan xarici nəşrlərin yalnız 10%-i həmin ildə nəşr olunub. Xaricdən daxil olan kitabların 50%-i 1962, 30%-i isə 1961-ci illərin çap məhsulları olub. Belə nəticəyə gəlirik ki, həmin illərdə abunə yolu əldə olunan kitablar Kitabxanaya ən azı 1-2 il gecikmə ilə daxil olublar. Statistik göstəricilər sübut edir ki, mübadilə ilə daxilolmalar daha sürətlə həyata keçirilib.

1963-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondunda 652795 nüsxə ədəbiyyat, o cümlədən 145592 nüsxə xarici kitab və jurnal var idi. Fondnda toplanan xarici ədəbiyyatın böyük əksəriyyəti təbiyyat, dəqiq və texniki elmlərə aid idi. İl ərzində 7000 kitab və broşür, 10360 jurnal daxil olmuşdu.

Həmin ilin göstəricilərinə görə, Şərq ədəbiyyatı fondunda (1958-ci ildə yaradılmışdır) ərəb, fars, türk və b. Şərq dillərində 15000 nüsxə ədəbiyyat var idi. Təkcə 1963-cü ildə Şərq ədəbiyyatı fonduna mübadilə və abunə yolu ilə 3000 nüsxə kitab (məsələn, 11 cildlik “İslam ensiklopediyası”,

2 cildlik “Osmanlı tarixi” və s.) və dövrü nəşr göndərilmişdi. 26 adda 800 nüsxə jurnalın 453 nüsxəsi abunə, 347 nüsxəsi isə mübadilə yolu ilə əldə olunmuşdu.

Polşadan professor Zayanqkovski, Türkiyədən professor Əhməd Atəş, AFR-dən professor V.Brands, Macarıstandan professor G.Hazai, İrandan professor Hayəmnur və başqaları ilə şəxsi əməkdaşlıq nəticəsində kitabxananın xarici ədəbiyyat fonduna qiymətli kitablar hədiyyə olunmuşdu.

1963-cü ildən etibarən Kitabxana hər il “Azərbaycan xarici mətbuatda” adlı məlumat bülleteni nəşr etməyə başladı. Məqsəd xarici nəşrlərdə, o cümlədən xarici mətbuatda Azərbaycanla bağlı dərc olunan materialların xülasəsini vermək və oxucuları bu haqda məlumatlandırmaq idi.

1964-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya xarici ədəbiyyatın abunə yolu ilə alınması üçün ayrılan vəsait 30% azaldıldı. Bununla Akademiyanın rəhbərliyi xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsini invalyuta ilə deyil, əsasən mübadilə yolu ilə tənzimləməyi qarşıya məqsəd qoymuşdu. Məhz bunun nəticəsində, Kitabxana 1964-cü ildə dəstləşdirdiyi ədəbiyyatın 50%-ni mübadilə vasitəsilə əldə etməli olmuşdu.

Həmin ildən etibarən Kitabxana xarici bədii ədəbiyyatın abunəsini dayandırdı. Yaxın və Orta Şərq ölkələri ilə əməkdaşlığın genişlənməsi nəticəsində fonda türk, ərəb və fars dilində daxilolmaların sayı artdı. Şərq ədəbiyyatı fonduna 2080 nüsxə kitab, 860 nüsxə elmi jurnal daxil olmuşdu. 1964-cü ildə Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi təşkilatların sayı 530-a çatdı. Onlar dünyanın 50 ölkəsini təmsil edirdilər.

1964-cü ilin may ayında SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi “Sovet kitabxanalarının beynəlxalq kitab mübadiləsinin əlaqələndirilməsi haqqında Əsasnamə”ni təsdiq etdi. “Əsasnamə”yə müvafiq olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxana Bakı şəhərinin iri kitabxanaları–M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanası (ind. Milli Kitabxana), Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası, Azərbaycan Dövlət Universitetinin (ind. Bakı Dövlət Universitetinin) Elmi Kitabxanası ilə beynəlxalq elmi əlaqələri, sənəd-informasiya kommunikasiyalarını, kitab mübadiləsini əlaqələndirməyə başladı.

Təhlillərimiz göstərir ki, 60-cı illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana ədəbiyyat mübadiləsini Xalq demokratiyası ölkələrinin (Albaniya, Bolqarıstan, Macarıstan, Vyetnam, Almaniya Demokratik Respublikası, Çin Xalq Respublikası, Koreya Xalq Respublikası, Polşa, Rumıniya, Çexoslovakiya, Yuqoslaviya) elm və təhsil müəssisələri ilə “birin üçə” prinsipini (3 kitab əvəzinə 1 kitab) rəhbər tutaraq, inkişaf etmiş kapitalist ölkələrinin kitabxanaları ilə “birin-birə” yolu ilə, inkişaf etməkdə olan ölkələrin təşkilatları ilə isə ekvivalentliyə riayət etmədən həyata keçirmişdir. Bir qayda olaraq, Kitabxanaya daxil olan xarici nəşrlər “Komplektləşdirmə və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsində tərcüməçilər tərəfindən üç gün ərzində yoxlandıqdan sonra kataloqlaşdırılmaya verilirdi. Siyasi cəhətdən “yararsız” ədəbiyyat Xüsusi fonda göndərilirdi.

1965-ci ildə Kitabxana EA-nın Elmi-tədqiqat institutlarının xarici ədəbiyyata olan tələblərini məhdudiyətsiz

ödəməyə başladı. Kitabxana 50 ölkənin 467 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Ən çox kitab mübadiləsi müvafiq olaraq ABŞ (53 təşkilat), AFR (46 təşkilat) və Yaponiya (41 təşkilat) ilə aparılırdı. İl ərzində mübadilə yolu ilə xarici kitabxana və universitetlərdən 9240 nəşr vahidi, o cümlədən 1650 kitab, 7583 jurnal və 7 qəzet alınmışdı. Əvəzində mübadilə yolu ilə 10022 nüsxə çap məhsulu, o cümlədən 3120 kitab və 6902 jurnal xarici oxucuların istifadəsinə verilmişdi. 1965-ci ildə “Davis Book Company Limited” (Kanada), “Ad Orientem” və “Thornton and sons” (İngiltərə) kimi bir sıra xarici kitab ticarəti şirkətləri ilə əməkdaşlıq yaradıldı. 1965-ci ilin yazında Bakıda olarkən “Kubon və Zaqner” Qərbi Almaniyaya firmasının (Münhendə Sovet kitablarının ticarəti ilə məşğul olurdu) direktoru ilə Kitabxana arasında nəşr mübadiləsi haqqında müqavilə imzalandı. Eyni zamanda, firma Kitabxana üçün alman istehsalı olan avadanlıqların əldə olunmasına yardım etməklə bağlı öhdəlik götürmüşdü. Bu əməkdaşlığın nəticəsi özünü çox gözlətmədi. Belə ki, artıq noyabr ayında Kitabxana “Komplektləşdirmə və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsi üçün AFR istehsalı olan sürətçoxaldan aparat almışdı. Bu aparatın köməyi ilə məkanda yığılan ekspress informasiya bülletenlərini (xarici ədəbiyyat siyahıları və onların xülasələri) çoxaldır və Elmi-tədqiqat institutlarına göndərirdilər.

Həmin il ABŞ, İngiltərə, Fransa, ADR, Çexoslovakiya və digər ölkələrin kitabxana və elmi idarələri ilə əlaqələr xeyli möhkəmləndi və ilk dəfə olaraq Mərakeş, Livan və Yeni Ze-

landiya ilə beynəlxalq kitab mübadiləsinə başlandı. Mübadilə nəticəsində biri-birindən dəyərli elmi materiallar əldə olundu. Məsələn, ABŞ Kimya Cəmiyyətinin “Selenium and Tellurium Abstracts” jurnalının dəsti (1959-1965-ci illər üzrə), Alan R. Katriçkinin “Advances in Heterocyclic Chemistry” əsəri (3 cilddə) və başqa nəşrlər xarici ədəbiyyat fonduna daxil oldu.

1966-cı ildə “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsi 52 ölkənin 488 təşkilatı ilə əlaqə saxlayırdı. İl ərzində mübadilə yolu ilə xarici kitabxana və universitetlərdən 9822 nəşr vahidi, o cümlədən 1782 kitab, 8032 jurnal və 8 qəzet alınmışdı. Əvəzində mübadilə yolu ilə 11039 nüsxə çap məhsulu, o cümlədən 3347 kitab və 7692 jurnal xarici oxucuların istifadəsinə verilmişdi. Bu illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana ABŞ Konqres Kitabxanası, Kaliforniya, Kolumbiya, Harvard və Vaşinqton Universitetlərinin kitabxanaları ilə yanaşı İngiltərədə Britaniya Muzeyi və Bodlean Kitabxanası, Fransada Milli Kitabxana və Ali tədqiqatların praktika məktəbi, AFR-də isə Alman Tədqiqat Cəmiyyəti ilə sıx əlaqələr qurmuş, intensiv təcrübə və kitab mübadiləsinə nail olmuşdu.

1967-ci ildə Kitabxana xarici ədəbiyyat fondunu 2 yolla dəstləşdirməyə davam edirdi: “Beynəlxalq kitab” vasitəsilə valyuta hesabına kitab və jurnalların əldə olunması və mübadilə yolu ilə. Həmin il Kitabxananın əməkdaşlıq etdiyi təşkilatların sayı 502-yə çatsa da, xarici ədəbiyyatın əldə olunması göstəriciləri xeyli aşağı düşmüşdü. 1967-ci ildə

Kitabxana xaricə 7.960 kitab göndərmiş, mübadilə və satın alma yolu ilə ümumilikdə 5890 nüsxə ədəbiyyat, o cümlədən 4916 jurnal və 974 kitab əldə olunmuşdu. Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi, xüsusən də kitabların alınması üzrə göstəricilərin aşağı olmasının bir neçə səbəbi var idi:

a) Kitabxana xarici əlaqələr sahəsinə əsas diqqəti Azərbaycan EA Elmi-Tədqiqat İnstitutları tərəfindən sifariş edilən xarici elmi jurnalların əldə olunmasına yönəlmişdi. 1967-ci ildə ilk dəfə olaraq, bütün sorğular tam ödənilmişdi.

b) 1965-ci ildən etibarən xarici elmi jurnalların satış qiymətində kəskin artım müşahidə olunmağa başlamışdı və bu proses davam edirdi.

c) Kitabxana daha çox nadir və qiymətli əsərlər alırdı. Məsələn, 1967-ci ildə Kitabxananın əldə etdiyi 12 cildlik “Fars incəsənətinin icmalı” əsərinə həmin il monoqrafiyaların əldə olunması üçün ayrılan valyutanın dördüdə üçü xərclənmişdi.

Həmin il mübadilə yolu ilə əldə olunan ədəbiyyatın sayının kəskin azalmasının da bir neçə səbəbi var idi:

a) 1967-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana hazırda yerləşdiyi binaya köçmüşdü. Bununla əlaqədar olaraq, Kitabxananın mübadilə fondu ancaq ilin ikinci yarısından sonra normal fəaliyyət göstərməyə başlamışdı.

b) Mübadilə və abunə işində “Kapitalist ölkələrində nəşr olunan ədəbiyyata abunə olma, onları saxlama və istifadə etmə qaydaları haqqında” SSRİ Baş Ədəbiyyat və Nəşriyyat İdarəsinin (Qlavlit) Təlimatı, həmçinin “Xaricə

göndərilən cari Sovet nəşrlərinin qiymətləndirilməsi haqqında” SSRİ Dövlət Kitabxanası yanında “Beynəlxalq Kitab Mübadiləsi və Abonement Şurası”nın 20 aprel 1967-ci il tarixli Qərarı rəhbər tutulduğundan həm xaricə göndərilən elmi-texniki ədəbiyyatın qiyməti nominal dəyərdən 60% bahalaşdırılmış, həm də xarici kitab ticarəti firmaları ilə ticari əlaqələr məhdudlaşdırılmışdı.

1967-ci ildə Kitabxana sosialist ölkələrin elmlər akademiyalarının kitabxanaları, Bolqarıstan, ADR və Fransanın milli kitabxanaları, ABŞ Konqres kitabxanası, Kolumbiya Universitetinin, eləcə də Varşava, Pxenyən, Bağdad, Parisdəki universitetlərin kitabxanaları ilə daha aktiv əməkdaşlıq edirdi. Bu əməkdaşlıq nəticəsində fonda biri-birindən maraqlı əsərlər daxil olmuşdu. “V Milli konqresin materialları” (3 cildə, Paris, 1967), fiziki kimya, fiziologiya, mikrobiologiya üzrə “İllik”lərin (ABŞ) bir neçə komplekti, şərqşünaslıq üzrə “Əsaslı türk filologiyası”, “İstanbul kitabxanalarındakı tarixi-coğrafi əlyazmaların kataloqu” və onlarca monoqrafiya bu sırada idi.

Yeni binaya köçməsi ilə əlaqədar olaraq Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi sektoru fərqli üsulla işləməyə başladı. Sərgi zalında xarici ədəbiyyatın mütəmadi yenilənən daimi sərgisi açıldı. Artıq Kitabxana oxucular tərəfindən xarici ədəbiyyat sifarişini əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi ildə 2-3 dəfə deyil, il boyu qəbul edirdi.

1967-ci ildə Kolumbiya Universitetinin baş kitabxanачısı R.Karloviç və Oksford Universitetinin (İngiltərə) Bod-

lian kitabxanasının beynəlxalq əlaqələr üzrə direktor müavini C. Uoll və Kitabxananın qonağı olmuş, kitab və elmi informasiya mübadiləsi məsələlərini müzakirə etmişlər.

1968-ci ildə xarici ədəbiyyatın alınması üçün Kitabxanaya ayrılan vəsait 4 dəfə azaldıldı və 10000 rubl (invalyuta) məbləğində müəyyənləşdirildi. Məqsəd ədəbiyyatın satınalma yolu ilə deyil, mübadilə vasitəsilə komplektləşdirilməsinə nail olmaq idi. O il Kitabxanaya beynəlxalq əməkdaşlıq sayəsində 17511 nüsxə çap vahidi daxil oldu. Onların 48%-i mübadilə, 43%-i satın alma, 9%-i isə hədiyyə edilmə yolu ilə komplektləşdirilmişdi. Kitabxana isə beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 8221 kitab və jurnal göndərmişdi. Kitabxana 47 ölkənin 507 təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq edir, əsasən təbiət və ictimai elmlər üzrə ədəbiyyatın əldə olunmasına çalışırdı. Lakin bir sıra ölkələrdən tələbnamə üzrə ədəbiyyat əldə etmək mümkün olmurdu. Məsələn, 1968-ci ildə Kitabxana Türkiyədən xarici valyuta ilə sifariş etdiyi kitab və jurnalların heç birini əldə edə bilməmişdi. “Beynəlxalq kitab”a bununla bağlı göndərilmiş sorğu da cavablandırılmamışdı. Təhlillər göstərir ki, həmin illərdə “Beynəlxalq kitab” Azərbaycan və İttifaqın digər türkdilli ölkələrinin kitabxanaları tərəfindən türk və ərəb dillərində nəşr olunan ədəbiyyatın əldə olunmasında maraqlı deyildi. Kitabxananın daim əməkdaşlıq etdiyi “Siroviç” (Misir) firmasından kitab ala bilməməsi, Azərbaycan alimləri üçün maraq kəsb edən bir çox türk və ərəbdilli nəşrlərin “Beynəlxalq kitab”ın kataloqlarına salınmaması buna bariz nümunə idi. Düşünmək

olar ki, bunun bir səbəbi həmin illərdə Türkiyədə (məsələn, milli azadlıq uğrunda solçu gənclər hərəkatı “1968-in nəsl”in meydana gəlməsi) və ərəb ölkələrində mövcud siyasi vəziyyətin gərginləşməsi, digər səbəbi isə Azərbaycanda istər ədəbiyyat, istər təsviri incəsənət, istərsə də musiqi sahəsində millilik ideyalarının yenidən cücərməsi, “60-cılar nəslinin” xeyli dirçəlməsi idi.

Kitabxana Türkiyə və ərəbdilli ölkələrdən ədəbiyyatı satın alma yolu ilə lazımı səviyyədə əldə edə bilməsə də, bu boşluğu mübadilə sayəsində doldurmağa nail olmuşdu. Türkiyə Dilçilik Cəmiyyətindən əldə olunan çoxlu sayda kitab və jurnal, Bağdad Universitetindən göndərilən qiymətli nəşrlər (dəqiq elmlər üzrə), Fransa Neft İnstitutundan göndərilən 30 monoqrafiya, başqa partnyorlardan əldə olunan “Elektrokimya ensiklopediyası”, “Elektronika ensiklopediyası”, “Fiziki və üzvi kimyanın uğurları” (5 cildə), “Alkaloidlər” (4 cildə), “Heyvanların biokimyəvi inkişafı” (2 cildə), “İslam ensiklopediyası” (2 cildə), “Qafqaz və Zaqafqazıyanın biblioqrafiyası” və başqa nəşrlər xarici ədəbiyyat fonduna daxil olmuşdu. 1968-ci ildə Kitabxana “Azərbaycanşünaslıq” və “elmi proqnozlaşdırma” üzrə sorğularla əməkdaşlıq etdiyi təşkilatlara müraciət ünvanlamış və çoxlu sayda material əldə edə bilmişdi.

Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı, 1968-ci ildən Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin Mətbuat üzrə Dövlət Komitəsi də aktiv şəkildə beynəlxalq əlaqələrə qoşuldu. 1968-ci ildə xarici kitab ticarəti şirkətlərinin respublika nəşriyyatları

tərəfindən buraxılan kitablara olan tələbatının artması ilə əlaqədar olaraq, Mətbuat üzrə Dövlət Komitəsinin qərarına əsasən “Azərkitab” kitab ticarəti birliyi nəzdində xüsusi “İxrac şöbəsi” yaradıldı. Artıq 1969-cu ildə həmin şöbə respublika nəşriyyatları tərəfindən buraxılan kitabları sifariş əsasında 30-dan artıq xarici ölkəyə göndərirdi. Azərbaycan kitablarının daimi sifarişçiləri arasında ABŞ, İngiltərə, Fransa, Yaponiya, AFR kimi böyük ölkələr, eləcə də Cənubi Amerika, Afrika, Asiya və Avropanın bir sıra digər ölkələri var idi. 1 yanvar 1969-cu ildən 1 yanvar 1970-ci ilə kimi olan dövr ərzində Azərbaycan nəşriyyatları tərəfindən buraxılan 12773 rubl məbləğində kitab Mətbuat üzrə Dövlət Komitəsinin ixrac şöbəsi tərəfindən xaricə göndərilmişdir. Bu dövrdə xarici kitab ticarəti şirkətləri tərəfindən neft üzrə elmi-texniki ədəbiyyata xüsusilə böyük tələbat var idi. İri həcmdə sifarişlər yalnız sosialist ölkələrindən deyil, eləcə də ABŞ, Fransa, Yaponiya, AFR, İran və Norveç kimi bir çox kapitalist ölkələrindən də daxil olurdu [103, s. 71-72].

1960-cı illərdə SSRİ-nin Çin Xalq Respublikası və Albaniya ilə münasibətlərinin korlanması nəticəsində Mərkəzi Elmi Kitabxananın bu ölkələrin kitabxanaları ilə mübadilə işində fasilə yarandı. 1968-ci ildə Çexoslovakiyada yaranmış sosial-siyasi böhran vəziyyəti və bunun ardınca Varşava müqaviləsi ölkələrinin (Rumıniya istisna olmaqla) qoşunlarının bu ölkəyə daxil olması Çexoslovakiya cəmiyyətində SSRİ-yə mənfi münasibət formalaşdırdı. Bunun ardınca Rumıniyanın da SSRİ ilə münasibətlərində soyuqluq yaran-

mağa başladı. Vəziyyətin bu məcraya yönəlməsi Kitabxananın adıçəkilən ölkələrin kitabxanaları ilə elmi-mədəni əlaqələrinə mənfi təsir göstərdi.

1969-cu ildə Afrika, Yaxın Şərq və bir sıra digər ölkələrdə də mürəkkəb siyasi vəziyyət beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi prosesinə ciddi zərbə vurdu. Mərkəzi Elmi Kitabxana Çexoslovakiya və Rumıniya ilə yanaşı Koreya Xalq Demokratik Respublikası, Əlcəzair, Qana, Tunis və CAR-dan ədəbiyyatın alınmasını minimuma endirdi.

Buna baxmayaraq, Kitabxana beynəlxalq informasiya mühitinin bir parçası olaraq qalır və qlobal kitab və elmi-texniki informasiya mübadilələrini davam etdirirdi.

1969-cu ildə Kitabxana beynəlxalq mübadilə yolu ilə 9470 çap vahidi, o cümlədən 1630 nüsxə kitab, 7836 nüsxə jurnal və 4 nüsxə qəzet almış, əvəzində isə 9200 nəşr vahidi (3294 kitab və 5906 jurnal) göndərmişdi. Kitabxana kitab mübadiləsi sahəsində dünyanın 53 ölkəsindən 520 müəssisə ilə əməkdaşlıq edirdi.

Həmin ildən Kitabxana Yaxın və Orta Şərq ölkələrinin kitabxana, elmi idarə və təşkilatları ilə əməkdaşlığın inkişafına xüsusi diqqət ayırmağa başladı. Çünki uzun illər keçməsinə baxmayaraq, Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı fondunu lazımı səviyyədə formalaşdırmaq mümkün olmurdu. Şərq dillərində ədəbiyyat çatışmazlığı həmin fondun normal fəaliyyətinə imkan vermirdi. Bütün bu çətinliklərə rəğmən, Azərbaycan və xarici ölkə kitabxanaları arasındakı səmərəli əməkdaşlıq beynəlxalq mədəniyyət mübadiləsinin mühüm

tərkib hissəsinə çevrilmiş və respublikanın beynəlxalq miqyasda tanınmasına müsbət təsir göstərmişdi.

1950-1960-ci illərdə aparılan beynəlxalq kitab mübadilələrinin miqyas və statistikasının təhlili belə deməyə əsas verir ki, bu illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici elm və təhsil müəssisələri ilə əlaqələrini genişləndirmiş, lazımı təcrübəyə yiyələnmiş, Azərbaycan elminin uğurlarını SSRİ-nin hüdudlarından kənar da təbliğ etməyə nail olmuş, alimlərin tədqiqatlarını elmi informasiya ilə təmin etmiş və ən əsası respublikada vahid beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzinə çevrilə bilməmişdi. Bu illər ərzində bəzi kapitalist ölkələrlə əlaqələrin davamiyyəti dəfələrlə dəyişsə də, sosialist ölkələri ilə kitab və informasiya mübadiləsi daim artan xətt üzrə inkişaf etmişdir.

1970-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana dünyanın 53 ölkəsinin 538 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Xaricə göndərilən və xaricdən alınan ədəbiyyatın həcmi xeyli artmış, Şərqi ölkələri ilə əməkdaşlıq möhkəmlənmişdi. Kitabxana Türkiyənin (Türkologiya İnstitutu), İraqın (Kürd Akademiyası), Kanadanın (Albert Universiteti), Hollandiyanın ("Scientia" kitab ticarəti şirkəti) və İranın ("Qardaşlıq" jurnalı və İran Mədəniyyətinin İnkişaf İnstitutu) bir neçə müəssisəsi ilə əməkdaşlıq əlaqələri qurmuşdu. Həmin il, beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə 9880 nüsxə çap vahidi (2340 kitab, 7519 jurnal və 21 qəzet) xarici partnyorlara göndərilmiş, əvəzində 7950 adda xarici ədəbiyyat (4830 kitab, 2470 jurnal və 650 qəzet) əldə olunmuşdu.

1971-ci ildə Kitabxanada Şərq ədəbiyyatı şöbəsi yaradıldı. Bununla, Kitabxana Şərq dillərində ədəbiyyatı daha səmərəli şəkildə komplektləşdirilməyə nail oldu.

O illərdə kitabxana dünyanın bir çox kitabxanaları ilə, o cümlədən Nyu-York İctimai kitabxanası (ABŞ), Britaniya Muzeyi, Kral kitabxanası (Böyük Britaniya), Milli Kitabxana, Ali Tədqiqatların Təcrübə Məktəbi (Fransa) və s. kimi kitabxanalarla uğurlu əməkdaşlığını davam etdirir, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi sahəsində imkanlarını genişləndirirdi. Təsadüfi deyil ki, həmin il kitabxana 53 ölkənin 543 təşkilatı ilə sıx əlaqəyə malik idi.

1972-ci ildə Kitabxana abunə yolu ilə (valyuta ilə) 4281 nüsxə xarici ədəbiyyat əldə etmişdi. Beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə daxilolmalar isə 8500 nüsxə idi. Kitabxana dünyanın 41 ölkəsindəki 445 təşkilatla əməkdaşlıq edirdi. Fəal partnyorlar sırasına Bad-Qodesberqdəki Alman Tədqiqat Cəmiyyəti, Boston-Spadakı Milli Elmi-Texniki kitabxana, Roma şəhərindəki Şərqşünaslıq İnstitutu, Bolqarıstan Elmlər Akademiyasının kitabxanası, Bağdad Universiteti, İranın Mədəniyyət Fondu və s. daxil idi.

Həmin il mübadilə yolu ilə xüsusi olaraq Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyi üçün İraq Milli Muzeyindən 100-dən artıq kitab alınmışdı. Əvəzində Bağdada Azərbaycan yazıçılarının 400-dən artıq kitabı göndərilmişdi.

1972-ci ildə Azərbaycan EA-nın Elmi-tədqiqat institutlarının kitabxanaları ilə Mərkəzi Elmi Kitabxananın Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sistemi yaradıldı və xarici ədəbiyyat

üzrə sorğuların koordinasiyası daha da asanlaşdı.

24-29 aprel 1972-ci ildə Vyana şəhərində Avstriya Milli Kitabxanasının bilavasitə dəstəyi ilə Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi üzrə 2-ci Avropa Konfransı keçirildi (1970-ci ildə IFLA-nın 36-cı sessiyasında qəbul olunmuş qərara əsasən). Konfransda 19 Avropa ölkəsinin, o cümlədən SSRİ-nin nümayəndə heyəti iştirak edirdi. Əsas məqsədi YUNESKO tərəfindən 1958-ci ildə qəbul olunmuş iki konvensiyanın icra vəziyyətini müzakirə və təftiş etmək idi. Beynəlxalq mübadilənin inkişafı üzrə nəticələrin yekunlaşdırılması, iş təcrübəsinin ümumiləşdirilməsi və bunun əsasında mübadilə münasibətlərinin sonrakı inkişafına dair tövsiyələrin işlənilib hazırlanması, həmçinin Asiya, Afrika və Latın Amerikasının inkişaf edən ölkələri ilə beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinin inkişaf perspektivlərinin müzakirə edilməsinə həsr olunmuş konfransda SSRİ nümayəndə heyətinin təqdim etdiyi hesabatda qeyd olunurdu ki, İttifaq ölkələrindən 79 kitabxana, o cümlədən Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası müstəqil şəkildə beynəlxalq əlaqələr qurur və bu sahədə imkanlarını daim genişləndirir.

1973-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 47 ölkənin 519 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Həmin il Kitabxana valyuta ilə abunə yolu ilə 3379 nüsxə, “Soyuzpeçat” vasitəsilə 4028 nüsxə, beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə isə 10.017 nüsxə nəşr vahidi əldə etmişdi. Əvəzində mübadilə yolu ilə xarici tərəfdaşlara 12033 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi. 1973-cü ildə Kitabxana 1962-1972-ci illərdə əməkdaşlıq etdiyi xarici

tərəfdaşlarla yazışmaları bir daha təftiş edərək 387 təşkilatla daha davamlı əlaqələrə malik olduğunu təsbit etdi. 1973-cü ildən etibarən “Komplektləşdirmə və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi”nin “Xarici dillərdə (Avropa dillərində) ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi” sektorunun əməkdaşları xarici dövrü nəşrləri inventar kitabında qeyd etməməyə başladılar ki, bu da komplektləşdirmənin tamamlanmasına şərait yaratdı. Bunun nəticəsində “Journal of the Chemical Society”, “Zeitschrift für Astrophysik”, “Journal Asiatique”, “Architects Journal” kimi yeni jurnallar əldə olundu.

Bununla bərabər, Kitabxana tanınmış Azərbaycan ədəbiyyatşünası, professor Əhməd Cəfəroğlunun “75 Azarbanische Lieder “Bajaty” in der Mundart von Ganğa nebst einer sprachlichen Erklärung” (“Gəncə dialektində 75 Azərbaycan bayatısının dil baxımından təhlili”, 1930) adlı qiymətli kitabını əldə etmişdi. Yeri gəlmişkən, qeyd etmək lazımdır ki, professor Ə.Cəfəroğlu 15 may 1929-cu ildə Breslau Universitetində (indiki Vroslav Universiteti, Polşa) məşhur şərqşünas Fridrix Gizenin rəhbərliyi ilə bu mövzuda dissertasiya yazmış və onun müdafiəsinə nail olmuşdu. 1973-cü ildə Kitabxananın əldə etdiyi dəyərli nəşrlər arasında “Die musik der Araber” (1842), “Progress in industrial microbiology” (11 cildə), “Musiqi tarixi: Misir və İslam” (Almaniya Dövlət Kitabxanasından), “Kimyəvi struktur və reaksiyaların mikrodalğalı tədqiqi” (Macarıstan EA-nın kitabxanasından), “Yarımkəçiricilər fizikası üzrə II beynəlxalq konfransın materialları” (Polşa EA-nın kitabxana-

sından), “İslamaqədərki türk incəsənətinin tədqiqi” (Türkiyə Milli Kitabxanasından), “Cəbri topologiyaya giriş” (Britaniya kitabxanasından) və s. kimi nəşrlər də vardı.

1973-cü ildə Kitabxana bir sıra xarici tərəfdaşı ilə-Albert Universiteti (Kanada), London Linnean Cəmiyyəti, Santyaqo Universitetinin Coğrafiya İnstitutu, Yaponiya Neft İnstitutu və Milan Botanika İnstitutu ilə əlaqələrini da-yandırdı. Əvəzində Upsala Universiteti (ABŞ), Yaponiya Elmlər Akademiyasının kitabxanası, Yuqoslaviyanın “İqtisadi təhlil” jurnalının redaksiyası və ayrı-ayrı alimlərlə-Şiro Hatori (Yaponiya), Eduard Trıyarski (Polşa) və Rona Taş (Macarıstan) ilə ilk dəfə əlaqə quruldu.

1973-cü ildə Kitabxanaya Şərq ölkələrinin dillərində 2002 nüsxə çap vahidi daxil olmuşdu. Bağdad universiteti, İraq Elmlər Akademiyası, İraq Milli Kitabxanası Ərəb Dili Akademiyası (Suriya), İran Mədəniyyət Fondu, Tehran universiteti kimi elm və təhsil müəssisələri ilə əlaqələr daha da genişlənməmişdi. Akademik Z.Bünyadov öz şəxsi kitabxanasından ərəb ölkələrində dərc olunan bir neçə dəst elmi jurnalı Kitabxanaya hədiyyə etmişdi.

Bu illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi sahəsində respublikanın digər aparıcı kitabxanaları ilə əməkdaşlıq edir, fəaliyyətini koordinasiya şəkildə qururdu. Məsələn, 1971-1973-cü illər ərzində Kitabxana M.F.Axundov adına Respublika kitabxanası ilə birgə İran kitabxanalarına 900-dən artıq kitab və jurnal göndərmiş, İrandan isə 563 kitab və jurnal almışdı [103, s. 78].

1974-cü il Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq elmi əlaqələr tarixində məhsuldar illərdən biri idi. Belə ki, həmin ildən etibarən Kitabxana beynəlxalq kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi sahəsində görülən işlərin həcmi artırmış, bu istiqamətdəki fəaliyyətini daha da təkmilləşdirmişdi. 1974-cü ildə Kitabxananın təşəbbüsü ilə filial kitabxanalarında da xarici ədəbiyyat sərgiləri təşkil olunmağa başladı. Fiziki İnstitutunda “Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 1969-1974-cü illərdə fizika üzrə daxil olmuş xarici ədəbiyyat”, Dərin Neft-qaz yataqlarının problemləri institutunda (indiki Geologiya İnstitutu) “1973-74-cü illərdə geologiya üzrə xaricdən alınmış ədəbiyyat” adlı sərgilər keçirilmişdi.

Həmin il Kitabxanaya 18705 nüsxə xarici ədəbiyyat (4125 nüsxə abunə yolu ilə, qalanları isə mübadilə vasitəsilə) daxil olmuş, 11002 nüsxə çap vahidi, o cümlədən 3270 kitab və 7732 nüsxə elmi jurnal mübadilə yolu ilə xaricə göndərilmişdi. Kitabxana 50 ölkənin 528 təşkilatı ilə əlaqə saxlayırdı. Əsasən təbiət elmləri üzrə nəşri davam edən ədəbiyyatın, soraq-məlumat nəşrlərinin və monoqrafiyaların əldə olunmasına diqqət ayrılırdı.

1974-cü ildə Kitabxana müxtəlif mövzular üzrə ədəbiyyat mübadiləsini həyata keçirmək məqsədilə 65 xarici elm və təhsil müəssisəsinə, kitabxana və muzeylərə rus və ingilis dilində müraciət məktubları ünvanlamışdı. 50 təşkilat müraciəti müsbət cavablandırmış və Kitabxana 70 adda yeni elmi jurnal əldə etmişdi. Məsələn, Macarıstandan “Periodica Mathematica”, “Problems of Control and Information”, Fran-

sa-dan “Annales de Phytopathologie”, Yaponiya-dan “Bulletin of the Japan Petroleum Institute”, Polşadan “Postepy Microbiologii”, ABŞ-dan isə “Journal of Asian History” adlı elmi jurnallar alınmışdı. Bir neçə jurnala - “Monatshefte für Chemie”, “Atti della Accademia Nazionale de Lincei” valyuta ilə abunə dayandırılmış və bu nəşrlər xarici kitabxanalardan mübadilə yolu ilə əldə olunmağa başlamışdı.

1974-cü ildə Avstriya Elmlər Akademiyası (Vyana), Hüquq və dövlətçilik üzrə Elmlər Akademiyası (Potsdam), Elmi-texniki Tədqiqatlar Departamentinin Mərkəzi Kitabxanası (Vellinqton) ilə əməkdaşlıq yüksək səviyyəyə çatdırıldı. Xarici ədəbiyyatın əlavə komplektləşdirilməsi nəticəsində 216 nəşrin mikrofilmə əldə olundu. Ümumilikdə, 677 xarici çap vahidi əlavə komplektləşdirmə nəticəsində fonda daxil edildi. Onların arasında “Helvetica Physica Acta”, “Journal of the Chemical Society”, “Bulletin of the American Mathematical Society”, “Chemical Engineering Sciences” kimi jurnallar, Ketlin Lenqlinin “Industrialization of Iraq” (1961), Fain və Xaninin “Quantum Electronics” (1969), İohann Mundhenkin “Friedrich Bodenstedt und Mirza Schaffy” (1971) adlı monoqrafiyaları da var idi.

Məhz 1974-cü ildə ilk dəfə İtaliya Milli Elmlər Akademiyasının kitabxanası, İllinoys və Braun universitetlərinin (ABŞ) kitabxanası ilə əlaqələr quruldu. Bunun nəticəsində “Encyclopedia Americana” (30 buraxılış), Lothar Rathmanın “Die Arbeiterklasse in Asien und Afrika”, Mate Majorun “Geschichte der architektur”, Vieslav Zelaskonun “Banach

algebras”, Fransua Alfred Qrandjinin “Complete acarological works” (3 cilddə), “Irrigation, drainage and salinity: introduction; An international source book FAO/UNESCO”, Neil Arqo Krollun “Parasitism and other associations”, “People and Culture of the Middle East” (2 cilddə) kimi və b. nəşrlər oxucuların istifadəsinə verildi.

Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı fondunun da komplektləşdirilməsi davam edirdi. İl ərzində planlaşdırılan 2330 nüsxə ədəbiyyatın əvəzinə 1564 çap vahidinin əldə olunmasının bir neçə səbəbi vardı:

a) Bir çox Şərq ölkələrində SSRİ ilə mədəni əlaqələr mərkəzləri fəaliyyətini dayandırmışdı (İran, İraq və Suriyada SSRİ ilə dostluq cəmiyyətləri istisna olmaqla)

b) Ümumittifaq “Beynəlxalq kitab” Cəmiyyəti Kitabxananın şərq dillərində olan ədəbiyyata sifarişini səbəbsiz yerə gecikdirir və ya yerinə yetirməkdən imtina edirdi.

Buna görə də Kitabxana cəmi 10 Şərq ölkəsinin 65 təşkilatı ilə əlaqə saxlayır, gecikmələrlə də olsa mübadilə apara, məktublaşa bilirdi. Xarici tərəfdaşların Kitabxanaya ünvanlandığı 590 məktubdan cəmi 33-ü Şərq ölkələrindəki kitabxanalardan idi. İl ərzində Kitabxananın xaricə göndərdiyi 455 məktub içərisində Şərq ölkələrinin elm və təhsil müəssisələrinə göndərilənlərin payı 10%-ə bərabər idi. Şərq kitabxanaları ilə mübadilə əsasında Mərkəzi Elmi Kitabxanaya daxil olan “Lügətnamə”nin 154-156-cı hissələri (müəllif: Əli Əkbər Dəhxuda), “Təbrizin tarixi. IX əsr”, “Türkiyədə din və siyasət”, “Türk şairlərinin şeirlər toplusu” “Əl-Mütənəb-

binin yaradıcılığı”, “Ərəblərin inqilabi mübarizəsi” və s. kimi əsərlər oxucuların diqqətini daha çox cəlb edirdi.

SSRİ-nin Müəllif Hüquqları və Əlaqədar Hüquqlar üzrə Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulması ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan SSR EA Rəyasət Heyətinin 16 oktyabr 1973-cü il qərarı ilə Elmi-tədqiqat institutlarının sifarişi ilə Mərkəzi Elmi Kitabxana tərəfindən əldə olunan bütün xarici elmi jurnalların mündəricələri reproduksiya (fotoqrafiya, klişe və s. üsulu ilə bir şəkildən surət çıxarma) olunmalı idi. Bu məqsədlə 1974-cü ildə Kitabxanada “Xarici ədəbiyyatın reproduksiya şöbəsi” yaradıldı və şöbənin texniki avadanlıqla təchiz olunması üçün əlavə vəsait ayrıldı. Nəticədə, Kitabxana “Romayor-312” markalı ofset çap maşını, “RS-A4” tipli avtomatik rotator, “TPA-I a” markalı topoqrafik çap aparatı, “ER-300 K2” rotatorlu elektroqrafik sürət çoxaldan qurğu və “UDM-2” mikrofotosurətçixaran maşınla təmin olundu. İlin sonunadək “Soyuzmaşuçot” un perfokartlarına xarici ədəbiyyat üzrə 39000 referativ məlumat köçürülərək saxlama fonduna təhvil verildi.

1975-ci ildə Kitabxana komplektləşdirməni əsasən abunə (“Beynəlxalq kitab”, “Soyuzpeçat” vasitəsilə ilə), mübadilə və hədiyyəalma yolu ilə həyata keçirirdi. Kitabxana il ərzində 16013 çap vahidini komplektləşdirmişdi. Onlardan 1919-u kitab, 14094-ü isə jurnal idi. Xaricə cəmi 6300 nəşr vahidi göndərilmişdi (1980 kitab, 5320 jurnal).

Oxuculara fonda daxil olmuş xarici ədəbiyyat haqqında daha müfəssəl və operativ məlumat çatdırmaq məqsədilə

Kitabxana Elmi-tədqiqat institutlarını onların profilinə uyğun nəşrlərin icmalı ilə təmin edirdi. 1975-ci ildə xarici ədəbiyyat üzrə belə icmalların sayı 1253 idi. Həmin il Kitabxana “Beynəlxalq kitab” vasitəsilə (abunə yolu ilə) 4314 nüsxə xarici kitab və jurnal əldə etmişdi. Belə nəşrlərə “İslamaqə-dərki İran”, “Ərəb dünyasında inqilabi dəyişikliklər”, “ABŞ neft geologiyası”, “İnformasiya sistemlər. İnformatika və kibernetika üzrə 4-cü beynəlxalq simpoziyumun materialları”, “Makromolekullar üzrə beynəlxalq konfransın materialları. Rio-de-Janeyro, 1974” və başqalarını misal göstərmək olar.

1975-ci ildə dünyanın 41 ölkəsindəki 460 təşkilatla əməkdaşlıq edən Kitabxana beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə 9140 çap vahidi komplektləşdirmişdi. Onların arasında “Lazer fizikasına giriş”, “Cənub-Şərqi Avropanın bitkiləri”, “İrənin qədim əlyazmaları” (10 cildə), “Kibernetika və bionika”, “Kvant elektronikasi”, “Proceedings of the 4th Colloquium on Microwave Communication”, “An outline of Mathematical logic”, “Quanten elektronik/ Eine Einführung in die physik des lasers”, “Vegetation sudosteuro-pas”, “Sylloge fungorum omnirium hucusgue cogniterum”, “Amorphous and liquid semiconductors”, “Altürkische Grammatik” və s. kimi maraqlı elmi ədəbiyyat nümunələri vardı.

Kitabxana bir sıra təşkilatlarla yeni əməkdaşlıq əlaqələri qurmuşdu. Macarıstan Mərkəzi Texniki Kitabxanası (Vyana), Kornell Universitetinin kitabxanası (Nyu-York), SSRİ və Şərqi ölkələrini öyrənmə mərkəzi (Paris) ilə ilk dəfə kitab

və elmi-texniki informasiya mübadiləsi aparmaqla bağlı razılıq əldə olunmuşdu.

1975-ci ildə Kitabxana xarici ədəbiyyat üzrə komplektləşdirmənin tamamlanması işlərinə də diqqət ayırırdı. Həmin il, daha əvvəlki dövrdə əldə oluna bilməyən 521 adda nəşr Kitabxana tərəfindən mübadilə edilərək oxucuların istifadəsinə verilmişdi. “Algebra universalis”, “Semigroup forum”, “Czechoslovak journal of physics”, “Journal Asiatique”, “Chemical and engineering progress” kimi elmi jurnallar, “Nukloidlər”, “İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə nəqliyyatın iqtisadiyyatı”, “Elektromaqnit sahəsi nəzəriyyəsi” və başqa monoqrafiyalar gec də olsa Kitabxananın fonduna daxil olmuşdu.

1975-ci ildə Potsdamdakı Alman Hüquq və Dövlət üzrə Elmlər Akademiyası, Vyanadakı Avstriya Elmlər Akademiyası, Boston-Spadakı Britaniya kitabxanası, Enn-Arbordakı Miçiqan Universiteti kitabxanası, Nyu-Dehliyəki Hindistan İslam Tədqiqatı İnstitutu, Macarıstan, Bolqarıstan, Polşa və Alman Elmlər Akademiyasının kitabxanaları Mərkəzi Elmi Kitabxananın fəal partnyorları idi.

Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı şöbəsi də fəaliyyətini beynəlxalq əməkdaşlıq istiqamətində qurmağa davam edirdi. 1975-ci ildə Şöbə Şərq dillərində 1205 nüsxə ədəbiyyat, o cümlədən 322 nüsxə kitab və 878 nüsxə jurnal əldə etmişdi. 10 Şərq ölkəsinin 70 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edən şöbə il ərzində əldə etdiyi ədəbiyyatın 70%-ni “Beynəlxalq kitab”a sifariş etmişdi. Bundan başqa, İran Mədəniyyət Fondu,

Ərzurum Universiteti şöbəyə 48 dəyərli əsər göndərmişdi. “Təbərinin tarixi” (12 cildə), “Ərzurum Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsinin jurnalı”, “Fars dili tarixi” (2 cildə), “Eynəl Qüzzat Həmədaninin məktublari”, “Türkmənnamə” (2 cildə), “Təbriz Universitetinin xəbərləri”, “İran torpaq-şünaslıq jurnalı” kimi nəşrlər şərqşünaslar üçün dəyərli məxəzlər idilər.

1975-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya Asiya, Afrika və Latın Amerikasının demək olar ki, bütün ölkələrindən daxil olan ədəbiyyatın sayı azalmışdı. Xüsusilə Qana, Mozambik, Mali, Həbəşistan, Keniya, Uruqvay, İsrail və Livandan ədəbiyyat göndərmirdi. Buna təsir edən amillər həmin regionlardakı gərgin siyasi vəziyyət və dövlətlərin iqtisadi çətinlikləri idi.

1976-cı ildə Kitabxana beynəlxalq kitabxanalararası abonement fəaliyyətinə başladı. 8 ölkənin 11 kitabxanası ilə abonement sistemi ilə əməkdaşlıq əlaqələri quruldu. İngiltərə, ABŞ, Polşa, Bolqarıstan və başqa dövlətlərin kitabxanaları, o cümlədən Konqres Kitabxanası, Britaniya Muzeyi, Kaliforniya Universitetinin kitabxanası, Polşa və Bolqarıstan Milli Kitabxanaları ilə ikitərəfli abonement sistemi yaradıldı. Beynəlxalq kitabxanalararası abonementin müsbət tərəfləri ilə yanaşı bir sıra çatışmayan cəhətləri də var idi. Belə ki, tələb olunan ədəbiyyatın keyfiyyətli surətini çıxarmaq hər zaman mümkün olmadığından məcburiyyət qarşısında kitab və jurnalın orijinalı müvəqqəti istifadə üçün abonement vasitəsilə xaricə göndərilirdi. Bu isə kitab və jurnalların tez-tez

zədələnməsi, sıradan çıxması ilə nəticələnirdi. Buna baxmayaraq, beynəlxalq kitabxanalararası abonement əməkdaşlığın qorunub saxlanması və oxucu tələbatının ödənilməsi baxımından böyük əhəmiyyət daşıyırdı.

1976-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın fonduna 17044 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu. Onlardan 4597-si “Beynəlxalq kitab” Cəmiyyəti vasitəsilə əldə olunmuşdu (məsələn, “International Petroleum Encyclopedia”, “Modern aspects of electrochemistry” (11 cildə), “Underwater research”, “Selenium”, Hacı Zayn-al-Abdin. “Siahatnamahyi İbrahim bey” (The Travelogue of İbrahim Bey-Hacı Zeynalabdin Marağayinin “İbrahim bəyin səyahətnaməsi” əsəri) və s..

O il 10738 nüsxə ədəbiyyat beynəlxalq mübadilə yolu ilə fonda daxil edilmişdi. “Kristal və qeyri-kristal bərk cisimlər” (İngiltərə), “Bərk cisimlərdə qüsurlar” (İngiltərə), “Pəhləvi lüğəti” (İngiltərə), “Vakuum üzrə 6-cı beynəlxalq konfransın materialları” (ABŞ), E.Trauinin “Təbrizdən məktublar” və s. kimi nəşrlər beynəlxalq mübadilə yolu ilə alınmışdı.

1976-cı ildə Kitabxana 49 ölkənin 536 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Onlara 10000 nüsxə çap məhsulu, o cümlədən 3692 nüsxə kitab, 6308 nüsxə jurnal göndərilmişdi. Həmin ilin oktyabr ayında Vaşinqton Universitetinin kitabxanasının əməkdaşı, slavyan şöbəsinin müdiri xanım D.Ras Kitabxananın qonağı olmuş və kitabxanalar arasında beynəlxalq kitab mübadiləsinin genişləndirilməsi üzrə qarşılıqlı

razılıq əldə edilmişdi.

Həmin ildən başlayaraq Kitabxana ilk dəfə olaraq bütün xarici nəşrləri ən azı 2 nüsxədə almağa başladı. Beləliklə, Mərkəzi Elmi Kitabxananın köməyi ilə bir qədər kənarında yerləşən filial kitabxanalarında da (Seleksiya və genetik ehtiyatlar institutunun kitabxanasında, Neft-kimya prosesləri İnstitutunun Sumqayıt filialının kitabxanasında və s.) xarici ədəbiyyat fondları quruldu. Kitabxana ilin birinci rübündə 1813 nüsxə xarici dublet ədəbiyyatı filial kitabxanalarına paylaşdırdı.

İl ərzində Kitabxanaya 354 nüsxə xarici ədəbiyyat hədiyyə olunmuşdu. Onlardan 44-ü Yaxın və Orta Şərq İnstitutunun direktoru, akademik Həmid Araslı tərəfindən Kitabxanaya bəxşiş edilmişdi. Bundan başqa, xarici alimlərdən Dr. Ali Yavuz Akpınar, Dr. Ata Dərzibaşı, Dr. Salamulla Cavid, Prof. Dr. Georq Hazai və b. Kitabxana ilə mütəmadi əlaqə saxlayır, vaxtaşırı Bakıya kitab və jurnal göndərirdilər.

1976-cı ildə Kitabxananın Şərq ədəbiyyatı fonduna 1410 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdu. “Türk mitolojisi”, Ömər Asun Aksoyun “Ata sözləri və deyimləri” (2 cildə), Ata Dərzibaşının “Kerkük hoyratları və manileri” və s. kimi nəşrlər Şərq fondunda mühafizə olunurdu.

Ümumiyyətlə, SSRİ kitabxanalarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın tarixində 70-ci illər beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində yeni əməkdaşlıq metodlarının və iş növlərinin axtarışı ilə yadda qalıb. Məsəl-

lən, İttifaq ölkələrinin beynəlxalq informasiya mühitinə qoşulmuş kitabxanaları hələ 1972-ci ildə sosialist ölkələrinin kitabxanaları ilə mübadilə formasında dəyişiklik etmişdilər. Yeni qaydalara və mübadilə şərtlərinə əsasən bütün tərəfdaşlar yerli nəşriyyatların çap etdiyi kənd təsərrüfatı üzrə bütün ədəbiyyatı avtomatik olaraq (ekvivalentlik gözlənilmədən) bir-birilərinə göndərməli idilər. Azərbaycan EA Mərkəzi Elmi Kitabxanası da bu qaydalara riayət edərək respublikada nəşr olunan kənd təsərrüfatı ədəbiyyatını xaricə göndərir və müvafiq profilli elm və təhsil müəssisələrini eyni mövzulu xarici ədəbiyyatla təmin edirdi. Lakin bəzi hallarda xarici kitabxanaların tələblərini yerinə yetirmək mümkün olmurdu. Belə ki, 1976-cı ildə məsələn, Bolqarıstan Kənd Təsərrüfatı Akademiyasının tələbnaməsi üzrə sifariş yerinə yetirilməmişdi. Akademiyanın əldə etmək istədiyi nəşr Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondunda olmadığından kitabxananın əməkdaşları Kirovabad Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun (indiki Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti) kitabxanasına müraciət etmiş, Universitet kitabxanası isə heç bir səbəb göstərmədən sifərişi yerinə yetirməkdən imtina etmişdi. Belə hallar əvvəlki illərdə də baş vermişdi, başqa sözlə, respublika kitabxanaları arasında fəaliyyətin əlaqələndirilməsi üzrə bir sıra çatışmazlıqlar mövcud idi. Bu natamam əlaqələr təkcə Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə Kirovabad Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun kitabxanası arasında deyil, məsələn, M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası ilə başqa kitabxanalar arasında da hökm sürürdü. Nəhayət, 1976-cı ilin sonlarında

bu kimi problemləri aradan qaldırmaq məqsədilə, ilk dəfə olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxana, M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası və Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası arasında xarici ədəbiyyatın abunəsi və seçilib göndərilməsi prosesinin koordinasiyasına başlandı.

1977-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələr yaratmaq, kitab mübadiləsi aparmaq imkanları bir qədər də genişləndi. Belə ki, SSRİ Nazirlər Soveti Dövlət Elm və Texnika Komitəsinin, SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi və SSRİ Elmlər Akademiyası Prezidiumunun birgə qəbul etdiyi 10 noyabr 1977-ci il tarixli Qərara əsasən “Kitabxanalara, elmi təşkilat və idarələrə kapitalist ölkələrilə birbaşa kitab mübadiləsi hüququnun verilməsi haqqında SSRİ nazirlik və idarələrinin və Nazirlər Sovetinin təkliflərinə baxılması qaydaları” təsdiq olundu. Həmin sənədə əsasən 1956-cı ildən vasitəsiz, yəni heç bir kitabxananın rəhbərliyi və vasitəçiliyi olmadan beynəlxalq kitab mübadiləsi aparan Mərkəzi Elmi Kitabxana SSRİ Elmlər Akademiyasının Təbiət Elmləri Kitabxanası və SSRİ İctimai Elmlər üzrə Elmi İnformasiya İnstitutu ilə xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinin koordinasiyasını dayandırmaq hüququ qazandı. Buna baxmayaraq, SSRİ Elmlər Akademiyasının Təbiət Elmləri Kitabxanası elmlər akademialarının kitabxanalarına təbiət elmləri üzrə, İctimai Elmlər üzrə Elmi İnformasiya İnstitutu isə ictimai elmlər üzrə xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsinə nəzarəti əldən vermək istəmirdi.

Bu kitabxanaların məsul əməkdaşları vaxtaşırı Mərkəzi

Elmi Kitabxananı ziyarət edir və xarici ədəbiyyatın mübadiləsi vəziyyətini daim nəzarətdə saxlamağa çalışırdılar. Bu nəzarətin mənfəətərləri olduğu kimi (məsələn, xaricə daha çox rus dilində və siyasi ədəbiyyatın göndərilməsi tələb olunurdu. Azərbaycan dilində ədəbiyyatın xarici partnyorlara göndərilməsinə münasibət ürəkaçan deyildi), müsbət təərəfləri də yox deyildi. Araşdırmalarımız göstərir ki, o illərdə ABŞ, İngiltərə, Fransa və s. inkişaf etmiş ölkələrin elm və təhsil müəssisələri mübadilə yolu ilə sanballı və nüfuzlu nəşrləri, o cümlədən elmi ədəbiyyatı Moskva, Kiyev və Minsk şəhərlərinin iri kitabxanalarına, Skandinaviya, Mərkəzi Avropa ölkələri isə Riqa, Vilnüs və Tallin kitabxanalarına göndərməyi daha üstün tutduğundan digər İttifaq ölkələrinə nisbətən az ehtiyac duyulan və daha kütləvi şəkildə nəşr olunan ədəbiyyat göndərilirdi. Buna görə, də Mərkəzi Elmi Kitabxana ETİ-lərin profilinə uyğun elmi nəşrləri əsasən mübadilə yolu ilə deyil, abunə və satınalma yolu ilə əldə edə bilirdi. Bu mənada, İttifaqın iri kitabxanaları ilə əlaqələrin mövcudluğu və xarici ədəbiyyat üzrə tələb-təklif prosesinə nəzarət səlahiyyətinin de-fakto SSRİ Elmlər Akademiyasının Təbiət Elmləri Kitabxanasına məxsus olması, lazım gəldikdə həmin kitabxanadan kitabxanalararası abonement vasitəsilə daha qiymətli xarici elmi ədəbiyyatın yerli oxuculara çatdırılmasına şərait yaradırdı.

1977-ci ildə Kitabxana təkcə SSRİ kitabxanaları ilə deyil, 8 ölkənin 16 kitabxanası ilə beynəlxalq abonement vasitəsilə əməkdaşlıq edirdi. Sürix Texniki Kitabxanası, Sofiya

Elmi-Texniki Kitabxanası, Polşa EA Zoologiya İnstitutu bu sahədə daha aktiv idilər.

Kitabxananın fonduna 16617 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu. Onlardan 10698-ü beynəlxalq mübadilə, 4253-ü abunə, qalanları isə digər mənbələrdən əldə edilmişdi. Həmin il xarici partnyorlara 10418 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi. Kitabxana 49 ölkənin 560 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. 1977-ci ildə Kitabxananın əldə etdi qiymətli nəşrlər arasında Nyu-York Kütləvi Kitabxanasının Şərq kolleksiyasının 16 cildlik kataloqu, “Meyerin yeni stolüstü lüğəti” (11 cildə), Cəlil Məmmədquluzadənin fars dilinə tərcümə olunmuş “Macərə-e-qarib-e-Danabaş” və s. kitablar var idi.

1977-ci ildə Kitabxana xaricdə Azərbaycan haqqında nəşr olunmuş kitabları üzə çıxarmaq üçün partnyorlara müraciət edərək müvafiq səpkidə nəşrlərin siyahısını göndərməyi xahiş etmişdi. Bolqarıstanın Kiril və Mefodi adına Xalq kitabxanası müraciət üzrə siyahı hazırlayıb Mərkəzi Elmi Kitabxanaya göndərmişdi. Budapeşt Milli Kitabxanası isə “Azərbaycan. Saraylar, qalalar, məscidlər” kitabını, AFR-dən olan şərqşünas V.Brands “Azərbaycan müntəxabatı” kitabını Mərkəzi Elmi Kitabxanaya hədiyyə etmişdi. 1977-ci ildə Kitabxana ilk dəfə Yunanıstan kitabxanaları ilə əlaqə qurmağa başlayır və il ərzində onlardan 6 qiymətli nəşr alır.

1977-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana Moskva Beynəlxalq Kitab sərgisində iştirak edərək bir sıra xarici nəşriyyatlarla əməkdaşlıq etməyə başladı.

Həmin il Şərq dillərində kitabxanaya daxil olan nəşrlərin ümumi sayı 1152 nüsxə idi. İraqlı professor Abdüllətif Bəndəroğlu, Yuqoslaviya alimi Hafiz Nemətulla ilə də əlaqələr qurulmuşdu. Bu əməkdaşlıq nəticəsində Kitabxanaya türk, ərəb, fars dillərində qiymətli kitablar daxil olurdu.

1978-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 14462 nüsxə xarici ədəbiyyat, o cümlədən 2486 nüsxə kitab və 11690 nüsxə dövrü nəşr əldə etmişdi. Nəşrlərdən 9858 nüsxəsi beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə alınmışdı. Əvəzində tərəfdaşlara 8998 çap vahidi göndərilmişdi. Qeyd etmək lazımdır ki, 1-ci Moskva Beynəlxalq Kitab yarmarkasında (1977) sifariş edilən 150 kitabdən 74-ü artıq ilin əvvəlində Kitabxanaya daxil olmuşdu. Həmin ilin göstəricilərinə görə Kitabxana 50 ölkənin 580 elmi müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edirdi. Kitabxana xarici alimlərlə də əməkdaşlığını davam etdirir və yeni əlaqələr qururdu. Məsələn, Türkiyəli alimlər Zeynalabdin Makas və Hüseyn Unalla sıx münasibətlər yaranmışdı. 1978-ci ildə İndiana Universitetinin (Bluminqton, ABŞ) professoru İlhan Başgözün Kitabxanaya gəlməsi və əməkdaşlıq imkanlarını müzakirə etməsi söylənilənləri bir daha təsdiqləyir.

1979-cu ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 16 yeni təşkilatla (Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyi, Nyu-York Botanika Bağının Kitabxanası, Çikaqo Universiteti və s.) beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə başladı. Beləliklə, xarici partnyorların sayı 590-a çatdı. 6 xarici elm-təhsil və kitab ticarəti müəssisəsi ilə (Fransa Mühəndislər Cəmiyyəti, İrlandiyanın

Belfast universitetinin kitabxanası, İtaliya Hidravlika İnstitutu, Yaponiyanın Osaka Universiteti, ABŞ Pensilvaniya Universiteti Hollandiyanın “Antikvariat Yunk” kitab evi) əməkdaşlıq dayandırıldı. Kitabxanaya həmin 16044 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu ki, onlardan da 6328 nüsxəsi filiallara göndərilmişdi.

Mərkəzi Elmi Kitabxana ikinci dəfə beynəlxalq Moskva kitab festivalında iştirak edərək İngiltərə, Amerika və AFR nəşriyyatları ilə yeni müqavilələr imzalamaqla 161 adda yeni elmi ədəbiyyatın əldə olunmasına nail olmuşdu. Həmin il Şamaxı Astrofizika Rəsədxanasının “Ulduz atmosferi fizikası laboratoriyası”nın xahişi ilə Kitabxana dünya rəsədxanalarının kitabxanaları ilə beynəlxalq kitab mübadiləsinə başladı (məs., Harvard kollecinin rəsədxanası, ABŞ Astronomiya Departamenti, İngiltərə-Avstraliya Rəsədxanası və s.)

Azərbaycanşünaslıq istiqamətində xarici kitabxanalarla əməkdaşlıq 1979-cu ildə də davam etdirilirdi. Macarıstan Milli Kitabxanası Maqsud İbrahimbəyovun macar dilinə tərcümə olunmuş “Qardaşdan yaxşısı yox imiş”, “Azərbaycan nəsr antologiyası” kimi nəşrləri Mərkəzi Elmi Kitabxanaya göndərmişdi.

Həmin dövrdə Mərkəzi Elmi Kitabxana Azərbaycan elminin beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması sahəsində səylərini durmadan artırır və üzərinə düşən vəzifənin öhdəsindən lazımı səviyyədə gəlirdi. Kitabxana təkcə “Azərbaycan EA-nın Məruzələri”ni 110, “Sovet türkologiyası”nı isə 70 xarici təşkilata göndərmişdi. Azərbaycan alimlərinin əsərlərinə

xaricdən olan tələbat da günü-gündən çoxalırdı. Çexiya Elmlər Akademiyası, Amerika geologiya xidməti və Britaniya Muzeyinə T.Axundovun “Naxçıvan MSSR-in mikrofiorası”, A.Sultanovun “Azərbaycanın Akçaqıl çöküntüsünün litologiyası”, “Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası”nın 3-cü cildi və s. göndərilmişdi. Konqres Kitabxanası, Miçiqa və Kolumbiya universitetlərinin kitabxanaları (ABŞ), Neapol Şərqsünaslıq İnstitutu, Paris Milli Kitabxanası, Bolqarıstan Elmlər Akademiyası, Nyu-York Kütləvi Kitabxanası “Azərbaycan tarixi üzrə materiallar”, “Genetika və seleksiya İnstitutunun əsərləri”, “Torpaqsünaslıq və aqrokimya İnstitutunun əsərləri”, H.Araslının “Arif Ərdəbili və onun “Fərhadnaməsi” əsəri və digər nəşrləri əldə etmək üçün Kitabxanaya müraciət etmiş və bu müraciətlər müsbət cavablandırılmışdı. 1979-cu ildə ABŞ-ın York Universitetinin baş inzibatçısı, professor Rosmari Nilsen Mərkəzi Elmi Kitabxananın qonağı olmuş və Universitetlə Kitabxana arasında əməkdaşlıq müqaviləsi imzalanmışdı.

1979-cu ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici tərəfdaşlarından 13830 nüsxə elmi ədəbiyyat almış, əvəzində 10355 nüsxə kitab və jurnal göndərmişdi. Həmin ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici ədəbiyyatdan istifadənin səmərəliliyini öyrənmək məqsədilə filial kitabxanalarına sorğu göndərməyə başlamışdı. Kitabxananın “Şərq ədəbiyyatı şöbəsi” də beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsində yaxından iştirak etməklə, 11 ölkənin 103 təşkilatı ilə daim əlaqə saxlayır və əməkdaşlıq edirdi. İl ərzində şöbə

vasitəsilə Kitabxanaya 1405 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdu.

1976-1980-ci illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondunda toplanmış xarici ədəbiyyatın verilişi və onlara oxucu müraciətlərinin təhlili göstərir ki, Kitabxananın fəaliyyəti əsasən artan xətt üzrə inkişaf etmişdir.

Xarici ədəbiyyat verilişi və onlara oxucu müraciətlərinin statistikas

	1976	1977	1978	1979	1980
Xarici ədəbiyyat üçün müraciət etmiş oxucuların sayı	16127	9321	9568	12283	13555
Müraciətlərin sayı	120880	85500	102306	248359	255407
Verilmiş ədəbiyyatın sayı	84745	84322	93186	189320	212407

Cədvəldən də göründüyü kimi, bu illər ərzində xarici ədəbiyyata maraq kifayət qədər böyük olmuş, 1 oxucu il ərzində təxminən 7-8 sorğu ilə Kitabxanaya müraciət etmiş və sorğular 70-90% yerinə yetirilmişdir.

1980-ci ildə Kitabxana filial kitabxanaları arasında apardığı sorğuları təhlil edərək bir sıra xarici elmi nəşrlərə abunə olmaqdan imtina etmiş, əvəzində yeni kitab və jurnalların alınmasına nail olmuşdu. Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxana həm öz, həm də Azərbaycan EA ETİ-lərin kitabxanaları, başqa sözlə filialları üçün ümumilikdə, 16294 nüsxə xarici ədəbiyyat əldə etmişdi. Filiallar da bu sahədə aktivləşərək

müstəqil şəkildə 4850 nüsxə elmi ədəbiyyat komplektləşdirilmişdir.

1980-ci ildə Kitabxana 52 ölkənin 559 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə yeni qoşulmuş təşkilatlar arasında Milli Elmi Konsulluq (Şri-Lanka), Norveç Texnoloji Universiteti, Tokio Astronomiya Rəsədxanası, Melburn Universiteti, Orta Şərqi öyrənmə Departamenti (Avstraliya), Səna Universiteti (Yəmən), “Arks” nəşriyyatının (İran) kitabxanası, Ege universiteti Tibb fakültəsinin kitabxanası, İtaliya Cərrahiyyə Cəmiyyəti və b. vardı.

Kitabxana “Azərbaycanşünaslıq” kartotekasının inkişaf etdirilməsi və zənginləşdirilməsi işinə xüsusi diqqətlə yanaşır, xaricdə Azərbaycanla bağlı nəşr olunan ədəbiyyatın kataloqunu yaratmaqla, həmin ədəbiyyatın əldə olunaraq fonda daxil edilməsi istiqamətində səylərini davam etdirirdi. 1980-ci ildə “Azərbaycanşünaslıq” kartotekasına 507 kartotçka əlavə olunmuşdu. Xarici tərəfdaşlardan bu istiqamət üzrə 28 çap vahidi əldə edilmişdi. Onların arasında Azərbaycan və Azərbaycan alimlərinin əsərləri haqqında məlumatlar əks olunmuş “7-ci beynəlxalq konfransın materialları. Edinburq, 1977”, “Avropanın təbii qoruqları”, “Üzeyir Hacıbəyov və iki inqilab”, “M.F.Axundov və fəlsəfi məqalələr”, “Azərbaycan dramaturgiyasının qısa tarixi”, V.Billiin “Qafqaz palitrası” kimi xarici dillərdə nəşr edilmiş çap məhsulları yer alırdı. Xarici tərəfdaşlar da Azərbaycan alimlərinin əsərlərini əldə etməkdə maraqlı idilər. Belə ki, məsələn, Varşava, Va-

şinqton, Tokio universitetlərinin kitabxanalarının tələbnaməsinə əsasən professor Y.Qarayevin "Azərbaycan realizminin mərhələləri", M.A.Topçubaşovun "Ətraf mühit və sağlamlıq", T.Verdiyevin "XX əsrdə Azərbaycanda ipək istehsalı sənayesi", "Aşiq Ələsgər" (1-2 cildlər), "Azərbaycan dastanları" və s. kitablar xaricə göndərilmişdi.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi 80-ci ildə də xarici ədəbiyyatın bahalaşması prosesi davam edirdi. Buna görə bəzi partnyorlarla kitab mübadiləsi xeyli azalmışdı. Məsələn, əgər əvvəllər Böyük Britaniya kitabxanalarından il ərzində 250-300 nüsxə ədəbiyyat alınırıdısa, 1980-ci ildə cəmi 85 nüsxə kitab əldə olunmuşdu. Belə vəziyyətdə xaricdə yaşayan elm və mədəniyyət xadimləri ilə qurulmuş əlaqələr vasitəsilə kitab hədiyyələrinin qəbulu Kitabxananın işinə kömək edirdi. 1980-ci ildə xarici alimlərdən professor K.Qombaş (Macarıtan-Almaniya), professor Q.Yarrinq (İsveçrə), professor D.Sinor (ABŞ), professorlar M.Tuncay, İ.Bozyel və M.Çavuşoğlu (Türkiyə) ilə yeni əlaqələrin qurulması sayəsində Kitabxanaya "Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte. Wien-Köln, 1975", "The Aqquyunlu Clan, Confederation, Empire. Chicago, 1976", "Ancient Azerbaijani carpets" və s. kimi kitablar göndərilmişdi.

1980-ci ildə Almaniyanın məşhur "Şpringer" nəşriyyatı Mərkəzi Elmi Kitabxanada öz kitab və jurnallarının sərəgisini açmış və 1200-dən artıq çap məhsulunu Azərbaycan alimlərinə nümayiş etdirmişdi. "Şərq ədəbiyyatı şöbəsi" 1980-ci ildə türk, ərəb, fars dillərində 768 nüsxə ədəbiyyat əldə etmişdi.

1981-ci ildə Kitabxanaya daxil olan kitablar arasında aşağıdakı kitablar xüsusi əhəmiyyət daşıyırdı:

- *B. Baranowski. Polsko-azerbejdzanskie stosunki kulturalne w pierwszej polowie XIX wieku. Łódź, 1979.*

- *G. Linde, S. Apt. Kaukasisches Mosaik. Leipzig, 1980.*

- *Gombas Karoly. Regi Kaukazusi Azerbajdzsan szovegek.. Budapest, 1980.*

- *Nisami. Die sieben prinzeßinnen. Berlin, 1980.*

1980-ci ildə 50 ölkənin 557 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edən Mərkəzi Elmi Kitabxana il ərzində xarici tərəfdaşlarından 10283 nüsxə ədəbiyyat əldə etmiş, əvəzində 9261 nüsxə kitab və jurnal göndərmişdi.

1981-ci ildə xarici məcmuələrə və monoqrafiyalara abunə üçün SSRİ Elm və Texnika üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən Kitabxanaya əlavə olaraq 5000 xarici valyuta rublu ayrılmışdı. Bunun sayəsində Kitabxana simpozium, konfrans materiallarını və çoxcildli nəşrlərin növbəti cildlərini (ümmilikdə 220 çap vahidi) əldə etmək imkanı qazanmışdı.

Kitabxana xarici ədəbiyyatın müətlə səviyyəsini təftiş etmək üçün il boyu oxucular arasında xüsusi anketlər vasitəsilə sorğu keçirmiş və onların maraq dairəsində olan ədəbiyyatı müəyyən etmişdi.

1982-ci ildən etibarən isə Kitabxana filialları ilə birgə xarici ədəbiyyat üzrə toplu xidmət vərəqələrinin-formulyarların tətbiqinə başlayır. Formulyarda oxucunun adı, soyadı, atasının adı, işlədiyi müəssisənin adı, sifariş etdiyi xarici ədəbiyyatın sərlovhəsi və s. göstərilirdi. Sonradan həmin for-

mulyarlar üzrə təhlillər aparılır, xarici ədəbiyyatın mübadiləsi və abunəsi prosesində onların ümumiləşdirilmiş nəticələrindən istifadə olunurdu. Bu proseslə Mərkəzi Elmi Kitabxanada bibliometrik fəaliyyətin əsası qoyulmuşdur.

1982-ci ildə Kitabxana dünyanın 50 ölkəsindən 569 təşkilatla əməkdaşlıq edirdi. İl ərzində Kitabxanaya ümumilikdə, 12553 nüsxə ədəbiyyat daxil olmuşdu. Beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə 7085 nüsxə nəşr vahidi alınmışdı, əvəzində partnyorlara 7877 nüsxə kitab və jurnal göndərilmişdi. “Beynəlxalq kitab” Cəmiyyətinin köməyi ilə 2943 kitab əldə olunmuşdu.

Bolqarıstan, Çexoslovakiya, Macarıstan, Kuba, Alman Dövlət Kitabxanası ilə beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə əlaqələr uğurla inkişaf edirdi. Bolqarıstan Elmlər Akademiyası kitabxanası ilə aparılan kitab mübadiləsi xüsusi çəkiyə malik idi. 1982-ci ildə bu kitabxanadan 47 monoqrafiya və 40-dan artıq adda jurnal alınmışdı. Kitabxana Vaşinqton və Çikaqo Universitetlərinin kitabxanaları, ABŞ-dakı Smitson İnstitutunun Astrofizika Rəsədxanası, Britaniya kitabxanası, Alman Tədqiqat Cəmiyyəti, Alman Geoloji Cəmiyyəti, Ottava şəhərindəki Kənd təsərrüfatı Kitabxanası, Avstriya Elmlər Akademiyası kitabxanası, Upsala Universitetinin kitabxanası, Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyinin Şərqşünaslıq kitabxanası, Atatürk Universiteti, Türkiyədəki Dilçilik Cəmiyyəti, Əfqanıstan Mədəniyyət Nazirliyi ilə fəal əməkdaşlıq edirdi. 1982-ci ildə Alman Tədqiqat Cəmiyyətindən 20-dən artıq monoqrafiya alınmış, əvəzində 48 kitab göndərilmişdi.

1982-ci ildə Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanasında “Nizami kitabxanası” yaradılmışdı və qiymətli saxlanca dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin həyat və yaradıcılığını əks etdirən yüzlərcə ədəbiyyat toplanmışdı. Bununla yanaşı, Mərkəzi Elmi Kitabxana “Nizami kitabxanası”nı daha da zənginləşdirmək məqsədilə xarici tərəfdaşlarına müraciət ünvanlayaraq dahi şairin yaradıcılığına həsr olunmuş əsərləri, o cümlədən tərcümələri mübadilə yolu ilə Kitabxanaya göndərməyi xahiş etmişdi. Nəticədə, Kitabxanada nizamişünaslıq üzrə geniş kartoteka yaradılmış və xarici materialların toplanmasına başlanmışdı. Tezliklə, xarici kitabxanalardan 13 qiymətli nəşr, ensiklopediya və leksikonlardan edilmiş kserosurətlər, “Sirlər xəzinəsi” poemasının 1239-cu il, “İsgəndərnamə”nin poemasının 1439-cu il əlyazmasının mikrofilmləri (Böyük Britaniyadan), “Xosrov və Şirin” poemasının yapon dilində nəşr olunmuş variantı, Q.Yakobun “İsgəndərin varyaqlar üzərinə yürüşü”, Helmut Ritterin “Nizami miniatürlərinin dili haqqında” (1927), Laurens Binyonun “Nizami poemaları” (1928) və s. kitablar əldə olunmuşdu.

Kitabxana xarici alimlərlə əməkdaşlıq çərçivəsində fəaliyyətini davam etdi-rərək İllinoys Universitetinin professoru Keyt Hitçins (ABŞ), Bern Universitetinin professoru Byürqel (İsveçrə), professorlar Əmir Əhmədi, Rza Ənzabi (İran), İbrahim Dəquqi (İraq), Cavad Ramin Afiyət Tələt (Əlcəzair), Məhmət Fuad Bozkurt (Türkiyə), Orxan Aras (AFR) və başqaları ilə əlaqə qurmuşdu. Bu əlaqələrin qurul-

masında “Şərq ədəbiyyatı şöbəsi”nin xüsusi əməyi qeyd olunmalıdır. Qeyd etməliyik, 1982-ci ildə şöbə 943 nüsxə ədəbiyyat əldə etmişdi. Şöbə Türkiyə, Əlcəzair, İran, İraq, Yəmən, Əfqanıstan, Kipr, Mərakeş, Livan, Seneqal, Pakistan və Şri-Lankanın 110 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Türkiyə 43, İran 32, İraq 17 elm və təhsil müəssisəsi ilə “Şərq ədəbiyyatı şöbəsi”nin əməkdaşlıq etdiyi dövlətlər arasında ilk üçlükdə idilər.

1983-cü ildə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan elmlər akademiyalarının kitabxanaları xarici ədəbiyyatın abunə yolu ilə əldə olunmasını tənzimləmək üçün fəaliyyətlərini əlaqələndirməyə başladılar. Əgər əvvəllər Mərkəzi Elmi Kitabxana yalnız M.F.Axundov adına Respublika Kitabxanası, Respublika Elmi-Texniki Kitabxanası ilə xarici ədəbiyyata abunə prosesini koordinasiya edirsə, indi artıq bütün Qafqazda bu proses birgə şəkildə təftiş olunur və kitabxanalar əvvəllər olduğu kimi ayrı-ayrılıqda eyni kitablara deyil, müxtəlif kitablara abunə olaraq ölkələrarası (o dövrdə şəhərlərarası) kitabxana abonementi yolu ilə informasiya təminatını həyata keçirirdilər. Bu da hər üç ölkənin Elmlər Akademiyasının kitabxanalarına xarici ədəbiyyatı daha az məsrəflə əldə etməyə imkan verirdi.

Mərkəzi Elmi Kitabxana 1983-cü ildə beynəlxalq informasiya mühitində 11929 nüsxə xarici ədəbiyyat əvəzinə 7635 nüsxə ədəbiyyat verməklə iştirak etmişdi.

Həmin il Kitabxana 4-cü dəfə Beynəlxalq Moskva kitab yarmarkasında iştirak edərək xarici nəşriyyatlardan 260 adda

yeni elmi ədəbiyyat almışdı.

1983-cü ildə iki yeni təşkilat və iki alimlə: Riyazi Tədqiqatlar İnstitutu (AFR) və Londondakı Metalşünaslıq Cəmiyyəti ilə, professor Yəhya Boyat (Türkiyə) və professor Smetri Narmak (İran) ilə əməkdaşlıq quruldu.

Qərb ölkələrindəki partnyorlar Azərbaycanın tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, dilçiliyi və ədəbiyyatşünaslığı xüsusilə maraqlanır bu sahə üzrə nəşr olunan ədəbiyyatın əldə olunmasına çalışırdılar. Mərkəzi Elmi Kitabxana bu sorğulara tam və vaxtında cavab verməklə beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində üzərinə düşən vəzifələri layiqincə yerinə yetirirdi.

1983-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana tədqiqat məqsədilə Azərbaycana gəlmiş ABŞ, Yaponiya, Vyetnam, İtaliya alimlərini elmi informasiya ilə yüksək səviyyədə təmin etdiyinə görə Azərbaycan EA-nın Xarici əlaqələr şöbəsi vasitəsilə həmin ölkələrin elm və təhsil üzrə aidiyyəti təşkilatlarından təşəkkürnamələr almışdı. Həmin il Kitabxana 50 ölkənin 567 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi.

13 mart 1984-cü ildə SSR Ali Sovetinin Rəyasət Heyətinin qərarı ilə "SSRİ-də kitabxana işi haqqında Əsasnamə" qəbul edildi. Bu əsasnamə bütün tip və növdə olan kitabxanaların əsas fəaliyyət istiqamətlərini müəyyənləşdirir, onların məqsədini, vəzifəsini, funksiyalarını konkretləşdirirdi. Azərbaycan müstəqillik əldə edənə qədər kitabxanalar məhz bu Əsasnaməyə müvafiq fəaliyyət göstərirdilər. Mahiyyətinə totalitar rejimin əsasları hopmuş Əsasnamədə kitabxanalar kütləvi, ideoloji, mədəni-maarif və elmi informasiya idarələri

kimi qiymətləndirilir, marksizm-leninizm ideologiyasını, sovet dövlətinin siyasətini və tarixini, sovet həyat tərzinin üstünlüklərini təbliğ edirdi [12].

Buna baxmayaraq, Əsasnamənin VI fəslə kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinə həsr olunmuşdu. Əsasnamədə deyilirdi: “mədəni mübadilə, xalqlar arasında qarşılıqlı əlaqələrin və əməkdaşlığın inkişafı, xarici ölkə kitabxanalarının təcrübəsinin öyrənilməsi, SSRİ-də kitabxana işi sahəsində əldə olunan nailiyyətlərin təbliği məqsədilə kitabxanalar müvafiq beynəlxalq təşkilatların fəaliyyətində iştirak edir və xarici kitabxanalarla beynəlxalq əlaqələr qurur” [137].

Bu, bir daha təsdiq edir ki, SSRİ-də kitabxanaların, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq elmi, mədəni əlaqələrdə iştirak etməsi dövlətin maraq dairəsində idi. Elə buna görə də, Kitabxana 1984-cü ildə beynəlxalq əlaqələrini inkişaf etdirməkdə davam edirdi. 51 ölkənin 570 təşkilatı ilə aparılan beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi müstəvisində həmin il 10615 nüsxə xarici kitab və jurnal əldə olunmuşdu. Onlardan 1047 nüsxəsi kitab və kitabça, 7957 nüsxəsi jurnal və dövri nəşr, 605 nüsxəsi isə xüsusi növ ədəbiyyat idi. Abunə yolu ilə əldə olunan (“Beynəlxalq kitab” Cəmiyyəti vasitəsilə) ədəbiyyat isə 2512 nüsxə, o cümlədən 263 kitab və 2249 nüsxə jurnal təşkil edirdi. Əvəzində, Kitabxana xaricə 6236 kitab və jurnal nüsxəsi göndərmişdi. Əldə olunan ədəbiyyatın 4560 nüsxəsi filial kitabxanalarına verilmişdi.

1984-cü ildə 6 təşkilat Kitabxana ilə əməkdaşlığa başladı. Bunlar Çin EA-nın kitabxanası, Plevnadakı (Bolqarıstan) Qoruq Muzeyi, Kovi şəhərindəki (Yugoslaviya) Riyaziyyat İnstitutunun kitabxanası, Milan Universiteti, Norman şəhərindəki (ABŞ) "World literature today" (Müasir dünya ədəbiyyatı) jurnalının redaksiyası və Yaxın və Orta Şərqi tədqiq Cəmiyyəti idi. Həmin il İsveçrənin Asiya Tədqiqat Cəmiyyəti ilə mübadilə dayandırılmışdı. Çünki cəmiyyət mübadilə şərtlərinə və davamiyyətə lazımı səviyyədə riayət etmirdi.

Eyni zamanda, Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq kitabxanalararası abonement fəaliyyətini də davam etdirirdi. 1984-cü ildə Kitabxana bu yolla 12 ölkənin 27 kitabxanası ilə sıx əlaqədə idi.

Qeyd olunduğu kimi, hələ 1983-cü ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici ədəbiyyata müraciət statistikasının aparılması işinə başlamışdı. Bu proses 1984-cü ildə daha intensiv şəkildə davam etdirilmiş və nəticədə nəinki, müraciətlərin statistikasını, eləcə də oxucu kontingentinin müxtəlif parametrlər (elmi dərəcə, yaş, davamiyyət) üzrə təhlili aparılmışdı. Beləliklə, ən çox müraciət olunan xarici kitablar, jurnallar, ayrı-ayrı elmi məqalələr müəyyənləşdirilmiş, il ərzində ümumiyyətlə istifadə olunmayan dövrə nəşrlərə isə abunə dayandırılmışdı. Həmçinin, bu və ya digər xarici nəşrə, materiala, sənədə müraciətin məqsədi, tələbatın ödənilmə səviyyəsi, müraciət edənin tədqiqat maraqları və s. öyrənilmişdi.

1984-cü ildə Almaniyanın tanınmış “Paul Parey” nəşriyyatı Mərkəzi Elmi Kitabxana və Respublika elmi kənd təsərrüfatı kitabxanasında biologiya və kənd təsərrüfatı elmlərinə dair geniş sərgi təşkil etmişdi. Sərgidə Mərkəzi Elmi Kitabxana nəşriyyatın 41 adda nəşrinə abunə yazılmış və növbəti ildən etibarən Akademiyanın əməkdaşları həmin ədəbiyyatdan istifadə etməyə başlamışdılar.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, həmin il də Kitabxananın oxucuları arasında əcnəbi vətəndaşlar da vardı. Koreya, Vyetnam, Afrikadan olan tədqiqatçılar mütəmadi olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxananın fondlarından bəhrələnir, ölkələrinə qayıtdıqdan sonra da bu əlaqələri kəsmir və Kitabxanaya kitab göndərirdilər. Məsələn, 1984-cü ildə Nyu-York Universitetinin professoru Tadeuş Svetoxovski Kitabxanadan istifadə edərək M.F.Axundovun həyat və yaradıcılığı ilə bağlı tədqiqat aparırdı. Sonrakı illərdə alim Nyu-York Universitetinin kitabxanası ilə Mərkəzi Elmi Kitabxana arasında əməkdaşlığın möhkəmlənməsi üçün səylərini əsirgəməmiş və Kitabxanaya biri-birindən dəyərli əsərlər göndərmişdi.

1984-cü ildə, əməkdaşlıq etmək niyyəti ilə Mərkəzi Elmi Kitabxananı ziyarət etmiş alimlərdən Hindistanın Xuda-Bəxş Kitabxanasının direktoru professor Q.Bedar və Britaniya Kitabxanasının şöbə müdiri professor M.İ.Uilleyin adlarını çəkmək olar. Hər iki qonağın səfəri zamanı beynəlxalq əməkdaşlıq haqqında memorandum imzalanmışdı. Bu əməkdaşlıq nəticəsində Kitabxana elə həmin il bir-birindən dəyərli yüzlərlə kitab əldə etmişdi (məsələn, XIII-XIV əsrlərə

aid farsca-azərbaycanca lüğətin–“As-sihah al-Ajatiyya”nın mikrofilmi və “Qutb-al-din-Mahmood-Shirazi Nihayat-al-idrak”, “Treaties of al-Tasrif of al-Zahrawi” kimi qiymətli nəşrlər).

1985-ci ildə 52 ölkənin 583 təşkilatı ilə əməkdaşlıq sayəsində Kitabxananın “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi” və “Şərq ədəbiyyatı” şöbələri birlikdə 9531 xarici ədəbiyyat toplaya bilmişdilər. Onlardan 548 nüxəsi kitab, 8225 nüsxəsi isə jurnal idi. Həmin il “Beynəlxalq kitab” vasitəsilə abunə yolu ilə 2534 nüsxə ədəbiyyat əldə olunmuşdu. Onların 185 nüsxəsi kitab, 2349 nüsxəsi isə jurnal idi. 1985-ci ildə Kitabxana xaricdəki partnyorlarına 6123 kitab və jurnal göndərmişdi.

İl ərzində Kitabxana tərəfindən mübadilə yolu ilə Avropa və Şərq dillərində xeyli sayda ədəbiyyat əldə olunmasına baxmayaraq, oxucular abunə yolu ilə əldə olunmuş elmi jurnallara daha çox müraciət edirdilər. O illərdə tələb olunduğu qədər elmi ədəbiyyatı məhz abunə yolu ilə əldə edib oxucuların ixtiyarına vermək üçün xarici valyuta kifayət qədər deyildi. Bu isə, Mərkəzi Elmi Kitabxananı abunə yolu ilə alınan ədəbiyyatı xarici valyuta hesabına deyil, mübadilə vasitəsilə əldə etməyə məcbur edirdi. Buna görə də, 1985-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana xarici partnyorlarına məktublar yazaraq (abunə olduğu jurnalların siyahılarını əlavə etməklə) mümkün qədər məhz həmin nəşrləri əldə edərək Kitabxana ilə mübadilə etməyə dəvət edirdi. Tezliklə bu çağırışlar öz müsbət nəticəsini verdi və Kitabxana abunə

olduğu onlarca elmi jurnalı mübadilə etməyə nail oldu.

1985-ci ildə Kitabxana həm ayrı-ayrı alimlər (professorlar Faruk Sümər, Orxan Şaiq, Fikrət Türkmən və s.), həm də bir neçə təşkilatla (ABŞ-ın Viskonsin ştatının universitet kitabxanası) ilə yeni elmi-mədəni əlaqə yaratmışdı.

1981-ci ildə Kitabxanada təşkil olunan “Azərbaycan xarici mətbuatda” kartotekası da 80-ci illərin ortalarında inkişaf etməkdə idi. İl ərzində kartotekaya 110 nəşrin təsviri əlavə olunmuş və onlardan bir çoxu əldə edilərək fonda daxil edilmişdi (məsələn, M.H.Edwards. *Excavations in Azerbaijan/Haftavan, Period VI, British Archaeological Reports, International Series 182, Oxford, 1983*). Eyni zamanda, Alman Tədqiqat Cəmiyyətinin sifarişinə əsasən Azərbaycan alim və şairlərinin alman dilində nəşr olunan kitabları Almaniyaya göndərilmişdi.

1986-cı ildə Kitabxananın “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi” şöbəsinə 9962 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu. Onlardan 785-i kitab, 8499-u jurnal və ardı davam edən nəşrlər, 678-i isə xüsusi ədəbiyyat idi. “Beynəlxalq kitab” cəmiyyəti vasitəsilə abunə üzrə 2499 nüsxə ədəbiyyat komplektləşdirilmişdi. Onlardan da 234-ü kitab, 2265-i isə jurnal idi. Beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə xaricə 6800 kitab və jurnal nüsxəsi göndərilmişdi. Kitabxana 1986-cı ildə 54 ölkənin 574 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi.

O illərdə “Şərq ədəbiyyatı” şöbəsinin də fəaliyyəti aktivləşmişdi. İl ərzində şöbə vasitəsilə 660 nüsxə kitab və jur-

nal əldə olunmuş, əvəzində 732 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi. “Türk dili”, “Türk folkloru”, “Varlık” kimi nəşrlər mü-təmadi olaraq Kitabxanaya daxil olurdu.

1980-ci illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxananın inkişaf etmiş ölkələrlə, xüsusən də Hindistanla beynəlxalq əlaqələri möhkəmlənmişdi. Lakin həmin dövrdə sosialist ölkələri daha etibarlı və sabit partnyorlar hesab olunurdular. Polşa, Bolqarıstan, Çexoslovakiya, Rumıniya, Yuqoslaviya Elmlər Akademiyalarının kitabxanaları ilə daha aktiv əməkdaşlıq edilirdi. Sosialist ölkələrindən daxil olan sənədlərin sayına görə Polşa (bütün daxilolmaların 28%) irəlində gedirdi. Lakin 1980-ci illərin ortalarından Sovet kitabxanalarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin inkişafında zəifləmə müşahidə olunmağa başladı ki, bu da sonradan beynəlxalq elmi informasiya və kitab mübadiləsinin aparılmasının çətinləşməsinə gətirib çıxardı.

1987-ci ildə Kitabxanaya cəmi 9745 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdu. Onlardan 2687 nüsxəsi abunə, 7058 nüsxəsi isə beynəlxalq mübadilə yolu ilə əldə edilmişdi. Beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə partnyorlara 6326 kitab və jurnal nüsxəsi göndərilmişdi. Kitabxana dünyanın 51 ölkəsindən 567 təşkilatla əməkdaşlıq edirdi. Bu əməkdaşlıq nəticəsində Elmlər Akademiyasında aparılan tədqiqatların informasiya təminatı lazımı səviyyədə yerinə yetirilir, xarici ədəbiyyatı əks etdirən ənənəvi və səyyar sərgilər təşkil olunurdu. 1987-ci il 24-30 sentyabr tarixlərində Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanasında Ni-

derlandın “Martinus Nijhoff Publishers International” nəşriyyatının təşkil etdiyi sərgi buna bariz nümunədir. Həftə ərzində sərgini 958 nəfər ziyarət etmiş və nümayiş olunan nəşrlərin bir hissəsini 30% endirimli qiymətlərlə almışdılar. Sərgi müstəvisində Mərkəzi Elmi Kitabxana nəşriyyatın 370 adda nəşr məhsuluna abunə olmuşdu.

Ötən illərdə olduğu kimi, Kitabxana Elmlər Akademiyasının nəşrləri ilə yanaşı, yerli nəşriyyatların elmi çap məhsullarını da xaricə göndərir, əvəzində isə elmi tədqiqatların istiqamətinə uyğun ədəbiyyatla yanaşı, Azərbaycanşünaslığı, Azərbaycan haqqında məlumatları əks etdirən xarici nəşrləri əldə etməyə çalışırdı. 1987-ci ildə əldə olunan belə nəşrlər arasında iqtisadçı alim A.Q.Gözəlova haqqında bəhs olunan “The changing role of woman in society. A documentation of current research (1981-1983). Berlin, 1985”, Mərkəzi Asiya və Azərbaycan ədəbiyyatından, incəsənət və memarlığından bəhs edən “Gabain A. Einführung in die Zentralasienkunde Darmstadt, 1979”, Bakı tarixindən, 1905-ci il hadisələrindən bəhs edən “Henry J. Baku: an eventful history. London, 1905”, 1903-1904-cü illərdə Bakı şəhərində məktəb və kitabxanalar açmış polyak diasporunun rəhbərlərindən, mesenat Vitold Zqleniski haqqında, eləcə də şəhərdə mesenatın iştirakı ilə yaradılan neft mədənlərindən və s. bəhs edən “A.Chodubski. Witold Zglenicki "Polski Nobel" 1850-1904, Płock, 1984” və başqa kitablar və onların mikrofişləri vardı.

1988-ci ildə beynəlxalq kitab mübadiləsi və abunə yolu ilə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 10435 nüsxə kitab və jurnal daxil olmuşdu. Xarici kitabxanalara göndərilən ədəbiyyatın sayı isə 9850 nüsxə idi. Onların arasında “Elm” nəşriyyatının çap məhsulları üstünlük təşkil edirdi. Həmin il Kitabxana 52 ölkənin 612 elm və təhsil müəssisəsi ilə informasiya və kitab mübadiləsi həyata keçirirdi. “Azərbaycan xarici mətbuatda” kartotekası üzrə əldə olunan kitablar xüsusi əhəmiyyət daşıyırdılar. Onların arasında “T.Swietochowski. Russian Azerbaijan, 1985”, “B.Baranowski.-Historia Azerbajdza-nu,1987”, “Knjiga Dede Korkuta-Herojski ep ogguskih Turaka. Narodna knjiga, Beograd 1981” və s. kitablar yer alırdı.

Bu illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı “Azərkitab” birliyi və M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası da beynəlxalq kitab mübadiləsində aktiv iştirak edirdi. 1988-ci ildə “Azərkitab” birliyi 59 ölkəyə 100 min rubl məbləğində 54788 nüsxə ədəbiyyat göndərmişdi. 1989-cu ildə Birlik artıq 68 ölkəyə 11 milyon rubl məbləğində 36800 nüsxə kitab və jurnal, 1990-cı ildə isə 52 ölkəyə 73000 rubl məbləğində, respublika nəşriyyatları tərəfindən buraxılmış 28715 nüsxə ədəbiyyat satmışdı.

XX əsrin 60-cı illərindən beynəlxalq informasiya mühitinə qoşulan Dövlət Kitabxanası (indiki Milli Kitabxana) isə ilk illərdə elmi idarələrlə, əksər sosialist ölkələri ilə, eləcə də İran və Türkiyə ilə beynəlxalq mübadilə əlaqələrini qurmuşdu. 1965-ci ildə mübadilə yolu ilə 57 kitab alınmış və 112 kitab göndərilmişdi. 1971-ci ildə sosialist ölkələrinə 280

kitab göndərilmiş, 59 kitab alınmış, İran və Türkiyəyə isə 845 kitab göndərilmiş, 228 kitab alınmışdı.

1970-1980-ci illər M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının beynəlxalq kitab mübadiləsində keyfiyyətə yeni mərhələnin başlanması tarixi kimi xarakterizə oluna bilər. Bu özünü daha çox beynəlxalq mübadilənin genişlənməsində, xüsusilə də dünyanın aparıcı ölkələri ilə, tərəfdaşların sayının sabitliyi və kitab mübadiləsinin davamlı şəkildə həyata keçirilməsində, milli, xüsusi və elmi kitabxanalara mübadilənin genişlənməsində, xarici elmi informasiya nəşrlərinin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasında özünü büruzə vermişdir.

Milli Kitabxananın fəaliyyətində keyfiyyətə yeni mərhələ 1974-cü ildə Sov. İKP MK-nın “Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində və elmi-texniki tərəqqidə kitabxanaların rolunu artırmaq haqqında” qərarından sonra başlamışdı. Bu sənəddə ictimai kitab fondlarının seçilməsi, mühafizəsi və istifadəsinə yanaşma tərzini köklü şəkildə dəyişmişdi.

1970-1974-cü illərdə Azərbaycan SSR Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti üzrə Dövlət Komitəsi və Mədəniyyət Nazirliyinin xətti ilə M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında müxtəlif respublika və xalqların kitab sərgiləri təşkil edilirdi.

1970-1980-ci illərdə Dövlət Kitabxanasında fondun xarici ədəbiyyatla formalaşması prosesi hərtərəfli və geniş, nəşrlərin əldə edilməsi mənbələrinə görə müxtəlif və əhatəli olmuşdu.

Mərkəzi Elmi Kitabxanada olduğu kimi, Dövlət Kitabxanasında da oxuculara xidmətin əsas formalarından biri beynəlxalq kitabxanalararası abonement idi. 1970-80-ci illərdə Milli Kitabxananın fondundan bir çox xarici kitabxanalar istifadə etmiş, abonentlərin sayı ilbəl artmışdı. Təkcə 1981-1985-ci illərdə xarici abonentlərin tələbi ilə Milli Kitabxananın fondundan 28 nəşr göndərilmiş və beynəlxalq abonement vasitəsilə 200 abonentin ədəbiyyata olan sorğusu ödənilmişdi [201].

Həmin illərdə M.F Axundov adına Dövlət kitabxanası xarici həmkarlarına 10000-ə qədər ədəbiyyat yollamış 11000-dən yuxarı ədəbiyyat almışdı [60].

70-80-ci illərdə digər Azərbaycan kitabxanalarının fondlarına daxil olan xarici ədəbiyyatın sayı əvvəlki illərlə müqayisədə xeyli artmış və oxucuların tələbatını ödəyəcək qədər çoxalmışdı.

Xarici ədəbiyyatın əldə olunmasında daha çox artım Respublika Elmi-texniki Kitabxanası üzrə (2 dəfə), şəhər kitabxanaları üzrə 2,5 dəfə, nisbətən az artım isə Mədəniyyət Nazirliyinin kənd kitabxanaları üzrə müşahidə edilmişdi. Əlbəttə bu, həmin illərdə kənd kitabxanalarının xarici ədəbiyyatla kifayət qədər təmin olunmaması demək deyildi. Sadəcə, kənd kitabxanaları əsasən slavyandilli ölkələrdə nəşr olunan texniki ədəbiyyatla təmin olunduğundan komplektləşdirmə göstəriciləri nisbətən aşağı idi. Ümumiyyətlə isə, o illərdə müvafiq xarici nəşrlər Azərbaycanın ən ucqar kitabxanalarına, kitabxanalar olmayan yerlərdə isə mədəniyyət

klublarına və s. qədər gedib çıxırdı.

Kitabxanaşünas alim, professor X.İ.İsmayılov məqaləsində [50, s. 26] yazır ki, 70-80-ci illərdə Ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə bir çox sahələrdə olduğu kimi, kənd təsərrüfatı və sənayenin inkişafında da çox böyük inkişaf yaranmışdı. Kənd əhalisinin peşə istiqamətləri dəyişmiş, yeni peşələr və sahələr meydana gəlmişdi. Kolxoz və sovxozlarda istehsala xidmət edən yeni texnikadan istifadə genişlənmiş, texnikadan istifadə edəcək mexanizatorların da sayı xeyli artmışdı. Belə bir şəraitdə texnika və kənd təsərrüfatının bütün sahələrinə maraq artmışdı. Bunun nəticəsində kənd təsərrüfatı, texnika, sənaye və s. sahələr üzrə ədəbiyyatın əldə edilməsi əsas vəzifələrdən biri kimi qarşıda dururdu. Oxucuların bu sahəyə olan maraqlarını ödəmək məqsədilə həm mərkəzləşdirilmiş kitabxana sistemləri (MKS), həm beynəlxalq, həm də Respublika səviyyəsində kitabxanalararası mübadilə yolu ilə bu tipli kitabların komplektləşdirilməsinə geniş yer verilirdi. Maraqlı yeniliklərdən biri kimi kənd yerlərində olan MKS-lərə xüsusi nəqliyyat növü-avtokitabxanaların ayrılması həmin dövr üçün olduqca vacib şərtlərdən biri idi. Ona görə ki, bu dövrdə bir sıra yaşayış məntəqələri və sahələrdə stasionar kitabxanalar yox idi.

Yeri gəlmişkən, bugün kənd təsərrüfatı üzrə ixtisaslaşmış kitabxanalardan məsələn, Respublika Elmi Kənd Təsərrüfatı Kitabxanası xarici nəşrlərin komplektləşdirilməsi üzrə sahəvi kitabxana kimi regionda aparıcı mövqelərdən birini tutur. Kitabxana beynəlxalq kitabxanalararası mübadilə yolu

ilə MDB-nin kənd təsərrüfatı kitabxanalarının 47-si ilə, eyni zamanda Beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə Polşa, Koreya, Fransa, Almaniya, Türkiyə və başqa ölkələrin kitabxanaları ilə beynəlxalq mübadilə aparır [13, s.70]

Beləliklə, aydın olur ki, ötən əsrin 70-80-ci illərində respublikada Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinə müxtəlif səviyyələrdə qoşulmuş və yaxud bu prosesə qoşulmadan xarici çap məhsullarını əldə edən kitabxanalar mövcud olmuşdur. Bir məqamı xüsusilə nəzərə almaq vacibdir ki, o illərdə respublikamızın bir çox kitabxanalarında xarici ədəbiyyat fondlarının komplektləşdirilməsi məhz Mərkəzi Elmi Kitabxananın yaxından iştirakı ilə baş tuturdu. Məsələn, 1970-1980-ci illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxanadan respublikanın iri kitabxanalarına, o cümlədən M.F.Axundov adına Dövlət Kitabxanasına, Respublika Elmi-Texniki Kitabxanasına Akademiyanın elmi-tədqiqat müəssisələrinin profiline uyğun olmayan 5000 nüsxə xarici ədəbiyyat hədiyyə olunmuşdu.

80-ci illərin son illərində Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kommunikasiya və mübadilə fəaliyyətinə gəlincə, qeyd etməliyə ki, 1989-cü ildə Kitabxanaya 13117 nüsxə xarici kitab və jurnal daxil olmuşdu.

Sofiya Geologiya Komitəsi (Bolqarıstan), Belqrad Riyaziyyat İnstitutunun Kitabxanası (keçmiş Yuqoslaviya), Havana Mərkəzi Elmi-texniki Kitabxanası (Kuba), Vellinqton Texniki informasiya Sektoru (Yeni Zelandiya), eləcə də Meksikanın, İsveçin, Venesuelanın ümumilikdə 18 təşkilatı

ilə ilk dəfə kitab mübadiləsi məhz həmin ildə yaradılmışdı. Tehran, Məşhəd, Bağdad və Təbriz Universitetlərinin kitabxanaları, İslam mədəniyyətinin tədqiqi Mərkəzi, “Türk folkloru”, “Milli kültür”, “Kardeş edebiyatlar”, “Size”, “Yurd”, “Varlıq” jurnallarının redaksiyası, İraq, İran, Türkiyə və Misirin milli kitabxanaları, həmçinin Əli Yavuz Akpınar, Rəhim Raisniya, Arslan Fasihi, Orxan Şaiq, İbrahim Bozel, Hüseyn Gədikli, Nizaməddin Onq, Nurəddin Qərəvi və s. kimi xarici dövlətlərdə yaşayan alimlərlə beynəlxalq əməkdaşlıq daha aktiv şəkildə aparılırdı.

Ümumiyyətlə, 1980-1990-cı illərdə Azərbaycan böyük beynəlxalq elmi tədbirlərin mərkəzinə çevrilmişdi. Bu dövrdə Bakıda 90-dan yuxarı beynəlxalq elmi konfrans, simpozium, konqres və digər elmi xarakterli tədbirlər keçirilmişdi [60].

80-ci illərin sonlarında ölkədə qeyri-sabit siyasi vəziyyətin hökm sürməsinə baxmayaraq, Almaniyanın tanınmış Şpringer-Verlaq nəşriyyatının Mərkəzi Elmi Kitabxanada artıq 5-ci dəfə ədəbiyyat sərgisi təşkil etməsi Kitabxananın beynəlxalq və lokal elmi informasiya mühitindəki nüfuzundan xəbər verirdi. Təsadüfi deyil ki, ötən əsrin 70-ci illərdən başlanan bu əməkdaşlıq, Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra da davam etmiş və öz real bəhrəsini vermişdir. Belə ki, 2012-ci ilin yanvar ayında Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası alimlər üçün xarici elmi informasiya təminatı mənbələrini müəyyənləşdirərkən üstünlüyü yəni-dən Şpringer nəşriyyatının məhsullarına, o cümlədən elek-

tron bazasına vermiş və nəşriyyatla uzunmüddətli müqavilə imzalanmışdır. Həmin müqaviləyə əsasən, AMEA-nın institut və təşkilatları, həmçinin ölkə universitetləri “Springer” beynəlxalq elmi bazasının rəqəmsal kitabxanasından istifadə imkanı qazanmış, istifadəçilərin “Springer”-in təklif etdiyi xidmətlərə, arxiv materiallarına, eləcə də yeni nəşrlərə (elmi jurnallar, kitablar, konfrans materialları və s.) ödənişsiz onlayn çıxışı təmin olunmuşdur. Springer-in nümayəndələri Asda Kotani və Sıtkı Aktaş ilə görüş zamanı bu bazaya Azərbaycan alimlərinin də elmi işlərinin daxil edilməsi məsələsi müzakirə olunmuş, ölkəmizin elmi tədqiqat qurumlarında bu beynəlxalq bazanın xidmətlərindən səmərəli istifadəni təmin etmək üçün mütəmadi təlim seminarlarının keçirilməsinə başlanmışdır.

1989-cu ildə Azərbaycan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası SSRİ Dövlət Ümumi Elmi-Texniki Kitabxanasında (RDÜETK) təşkil olunan “Xarici nəşrlər haqqında avtomatlaşdırılmış elmi-texniki məlumatlandırma sistemi” adlı toplu kataloqun yaradılması işinə qoşulmuşdu. Bu proses Ümumittifaq kitabxanalarında toplanmış xarici nəşrlərə vahid mənbədən baxış imkanı yaradırdı. Mərkəzi Elmi Kitabxanasının əməkdaşları bu sistemin informasiya təminatını Azərbaycan Respublikası müstəqilliyini əldə edəndək davam etdirmişlər.

Ümumiyyətlə, 80-ci illərin sonları Mərkəzi Elmi Kitabxananın istər daxili, istərsə də beynəlxalq biblioqrafik informasiya fəaliyyətində durğunluq dövrü kimi xarakterizə oluna bilər.

Məsələn, 1986-1990-cı ilin planında Kitabxanaya daxil ola-caq ədəbiyyatın ilbəlil artımı nəzərdə tutulmuşdu. Plana əsasən 1985-1990-cı illərdə Kitabxanaya 203800 nüsxə kitab və broşür, o cümlədən xarici ədəbiyyat və dövrü mətbuat alınmalı idi. Lakin 80-cı illərin sonunda ölkədə baş verən hadisələr bütün sahələrə olduğu kimi kitabxanalara da öz təsirini göstərdi və kitabxanaya daxil olan yeni nəşrlərin kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri xeyli aşağı düşdü. Belə ki, 80-cı illərin sonu və 90-cı illərin əvvəllərində MEK-in informasiya ehtiyatlarının artımı təqribən 10 dəfə azaldı.

Azərbaycan kitabxanaşünaslığının banisi, görkəmli kitabxanaşünas alim, professor A.Xələfov “Heydər Əliyev və kitabxana işi” adlı əsərində o dövrün tarixi hadisələrini belə xatırlayır: “80-ci illərin ikinci yarısından başlayaraq Sovetlər İttifaqında aparılan yenidənqurma işlərinin iflasa uğraması, ölkədə baş verən iqtisadi böhran öz təsirini Azərbaycana da göstərmişdi. Respublikada bütün sahələrdə olduğu kimi kitabxana işi sahəsində də ciddi problemlər yaranmışdı. Kitabxana işinə ayrılan maliyyə vəsaiti xeyli azalmışdı və ayrılan vəsait öz təyinatı üzrə xərclənmirdi. 1988-ci ildən başlayaraq respublikada iqtisadi və siyasi böhran daha da kəskinləşdi. İdarəetmədə ciddi hərc-mərclik, kaos baş alıb getməyə başladı. 1988-ci ilin axırlarından alovlanmağa başlayan qondarma Dağlıq Qarabağ problemi bu böhran daha da dərinləşdirdi. Ölkədə mədəniyyət müəssisələrinin, o cümlədən kitabxana işinin vəziyyəti olduqca pisləşdi. 1993-cü ilə qədər davam etmiş bu proses kitabxana işinə olduqca

böyük zərbə vurmuş, torpaqlarımızın erməni vandalları tərəfindən işğalı zamanı 4 milyon nüsxə kitabı olan 982 kitabxana məhv edilmişdi.

AXC-Müsavat cütlüyünün hakimiyyəti dövründə kitabxanalara ayrılan vəsait olduqca azaldılıb minimuma endirilmiş, özəlləşdirmə adı altında kitabxanaların binalarının əllərindən alınması kampaniyası başlanmışdı. Bu dövrdə AXC-Müsavat rəhbərliyinin yuxarı dairələrində elmi müəssisələrin, mədəniyyət ocaqlarının bağlanması haqqında sərəsəm fikirlər səslənməyə başlanmış, bir çox mədəniyyət müəssisələrinin və kitabxanaların binası əlindən alınmış, kitabxanalar bağlanmışdı.

1992-ci ildə Respublika Tibb Kitabxanasının binası alınıb Amerika səfirliyinə verilmiş, kitabxana başqa yerə köçürülmüşdü. Həmkarlar İttifaqının ən böyük kitabxanası olan Qubkin adına kitabxananın da taleyi belə olmuşdu. Belə misalların sayını artırmaq olar. Əgər bu proses davam etsə idi, respublikamızın kitabxana ictimaiyyəti böyük faciə qarşısında qala bilərdi”.

Bütün bu tarixi hadisələrin nəticəsi kimi, 1990-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində fəaliyyətinin zəifləməsi qaçılmaz idi. Təkcə onu demək kifayət edər ki, həmin il Kitabxana planlaşdırılan 9430 nüsxə xarici ədəbiyyat əvəzinə 2100 nüsxə ədəbiyyat əldə etmişdi. Beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə partnyorlara cəmi 1921 ədəbiyyat nüsxəsi göndərilmişdi. Kitabxana yalnız 19 ölkənin 230 təşkilatı ilə əməkdaşlıq əlaqəsi yarada bilmişdi.

Sonrakı illərdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət müstəqilliyini bərpa etməsi və hakimiyyətə Ümummilli lider Heydər Əliyevin gəlməsi nəticəsində kitabxana işində, o cümlədən kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinin inkişafında yeni dirçəliş dövrü başlandı.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq informasiya mühiti və kitab mübadiləsindən, Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin yaranması və inkişafı tarixindən bəhs edən I fəslin statistik göstəricilərini, nəticələrini, elmi-nəzəri fabulasını təhlil edərkən belə qənaət hasil olur ki, elmi və elmi-texniki, iri kütləvi kitabxanalar üçün lokal informasiya şəbəkəsinin bir parçası kimi fəaliyyət göstərmək kifayət etmir və bu tip kitabxanaların beynəlxalq informasiya mühitinə qoşulması onlar üçün həyati əhəmiyyət daşıyır. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası ölkədə 1929-cu ildə beynəlxalq kitab və elmi informasiya mübadiləsinə başlamış ilk kitabxana kimi uzun illər bu sahədə təcrübə qazanmış, 1955-ci ilədək SSRİ Dövlət Kitabxanası və SSRİ Elmlər Akademiyasının Kitabxanası vasitəsilə, 1956-cı ildən isə bu kitabxanaların vasitəçiliyi olmadan beynəlxalq elmi kommunikasiyalar qurmuş və Azərbaycan müstəqillik əldə edəndək respublikanın beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzi kimi fəaliyyət göstərmişdir.

60 il ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxana ümumilikdə, 55 ölkənin 600-ə yaxın kitabxanası, elm və təhsil müəssisəsi, 70-dən artıq əcnəbi alimi ilə elmi informasiya və kitab mübadiləsi aparmış, bu illər ərzində xaricdən mübadilə və abunə

yolu vasitəsilə 400 mindən artıq çap məhsulu əldə olunmuş, yarım milyondan artıq kitab və jurnal isə partnyorlara göndərilmişdi. Bu illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxanada nüfuzlu Qərb nəşriyyatlarının 10-dan artıq sərəgisi təşkil olunmuş, xaricdə təşkil olunan sərəgilərə “Elm” nəşriyyatının nəşrləri göndərilmişdi. Bununla yanaşı, Kitabxananın beynəlxalq informasiya mühitində olduğu 60 il ərzində 20-dən artıq xarici kitabxananın nümayəndəsi kitabxananı ziyarət etmiş, ikitərəfli əməkdaşlıq memorandumları imzalanmışdı.

Ötən illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində əldə etdiyi bu zəngin təcrübə, sonrakı illərdə, xüsusən də 2000-ci illərdən etibarən Kitabxananın informasiya mühitindəki mövqeyini xeyli gücləndirmişdir.

(1992-2015-ci illər)

1980-ci illərin sonu 90-cı illərin əvvəlləri Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlı əhalinin kütləvi deportasiyası, Ermənistanın Azərbaycana ərazi iddialarının əməli müstəviyə keçməsi, Dağlıq Qarabağın erməni qəsbkarları tərəfindən işğal və Azərbaycanın öz müstəqilliyini qazanması ilə yadda qaldı. Ağır itkilər hesabına əldə edilmiş bu müstəqilliyin ilk illəri mədəniyyət tariximizin səhifələrində silinməz izlər buraxdı: minə qədər kitabxana, mədəniyyət evi, məktəb və s. erməni işğalçıları tərəfindən yağmalandı, məhv

edildi, informasiya infrastrukturuna külli miqdarda ziyan vuruldu.

“Azərbaycan Respublikasında kitabxana–informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nın preambulasında da qeyd olunduğu kimi, ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində ölkədə baş verən hadisələr kitabxanaların da fəaliyyətinə mənfi təsir göstərdi, kitab nəşri və kitab təchizatı sistemi tamamilə iflic vəziyyətinə düşdü, onların maddi-texniki bazası olduqca zəiflədi. Bütün bunlar kitabxana sahəsinin tənəzzülünə səbəb oldu. Nəticədə kitabxanalar real və potensial oxucularını itirdi, xeyli sayda kitabxanalar bağlandı, əksəriyyəti oxucu tələbatını ödəyə bilmədi və mövcud ştat vahidləri ixtisar edildi. 1990-cı ildən etibarən respublika üzrə kitabxanaların ümumi kitab fondlarında nüsxələrin azalması prosesi başladı. Bunun əsas səbəbi Ermənistan silahlı qüvvələri tərəfindən respublika ərazisinin 20 faizinin işğal olunması nəticəsində 9 Mərkəzləşdirilmiş Kitabxana Sisteminin, 927 kitabxananın tamamilə məhv edilməsi, kitabxanaların yeni nəşrləri almaq üçün vəsaitlə təmin edilməməsi, habelə kitabxana fondlarından məzmunca əhəmiyyətini itirmiş və mənəvi cəhətdən köhnəlmiş kitabların çıxarılması idi.

O illərdə beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində aparıcı kitabxanalar-AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası və M.F.Axundov adına Azərbaycan Dövlət Kitabxanası (indiki Milli Kitabxana) oxucuların xarici ədəbiyyatla təminatında çox böyük çətinliklərlə üzləşmişdilər. Belə ki, əvvəlki illərdə

olduğu kimi, xarici ədəbiyyatın ittifaq daxilində kitabxanalararası abonement yolu ilə hərəkəti dayanmış, valyuta ehtiyatları xeyli azalmışdı. 1991-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında Moskva şəhərində keçirilən “Beynəlxalq kitab mübadiləsinin müasir vəziyyəti və əsas istiqamətləri” adlı IV Ümumittifaq müşavirəsi də post-sovet məkanındakı kitabxanaların bu sahədəki fəaliyyətini normallaşdırmaq baxımından əhəmiyyətli olmadı.

1991-ci ilin dekabrından etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq aləmdə yaranmış qeyri-stabil vəziyyət və maliyyə çətinliyi üzündən xarici tərəfdaşlarla əlaqələrini kəsmək məcburiyyətində qaldı. Bir-birinin ardınca Çexoslovakiya Şərqsünəşliq İnstitutu, Polşanın “Orpan”, Hollandiyanın “Scientia” nəşriyyatları, Əfqanıstan Mərkəzi Kitabxanası, İordaniya Kütləvi Kitabxanası, Təbriz Universiteti və s. kimi müəssisələrlə kitab mübadiləsi və ədəbiyyat sifarişi dayandırıldı. Bunun ardınca yerli qəzetlərin ABŞ-ın Kolumbiya Universitetinə göndərilməsi təxirə salındı. Həm Qərb, həm də Şərq ədəbiyyatı fonduna daxilolmalar 5 dəfə azaldı. Bütün bunlar azmış kimi, Mərkəzi Elmi Kitabxananın Akademiya binasının zirzəmisində yerləşən xarici ədəbiyyat fondu binanın nasazlığı ucbatından dəfələrlə yağış sularında islanmış və yararsız hala düşmüşdü. Kitabxana rəhbərliyinin bu məsələləri Akademiya rəhbərliyi qarşısında bir neçə dəfə qaldırması da fayda verməmiş, vəziyyətin yaxşılaşdırılması ilə bağlı nəşə etmək mümkün olmamışdı. Onu da nəzərə almalıyıq ki, o illərdə nəinki Mərkəzi Elmi Kitabxananın,

ümumiyyətlə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının gələcək taleyi sual altında idi. Hakimiyyət təmsilçilərinə görə, akademiya bağlanmalı, onun tarixi binası isə başqa məqsədlər üçün istifadə olunmalı idi.

Eyni aqibətlə M.F.Axundov adına Milli Kitabxana da üzləşmişdi. Mərkəzi Elmi Kitabxana kimi, buraya da SSRİ məkanından ədəbiyyatın daxil olması tamamilə dayanmış və kitabxana yalnız yerli nəşriyyatlar hesabına komplektləşməyə başlamışdı. Lakin yerli nəşriyyatlar çox az miqdarda ədəbiyyat çap etdiklərindən fondu komplektləşdirmək mümkün olmurdu. Bütün bunlar 90-cı illərinin əvvəllərində respublikada kitab nəşri işinə və kitabxanaların kitabla təchizatı prosesinə biganə münasibətin acı nəticələri idi və bu göstəricilər getdikcə pisləşirdi. Baş verənlərin fonunda kitabxanaların binaları əllərindən alınır, qiymətli kitab fondları küçələrə tökülür, özəlləşdirmə adı altında qanunsuz işlər görülürdü

Elmlər Akademiyasının binası kimi, Milli Kitabxananın da binasına müştəri gözü ilə baxanlar, onun zəngin fondunun bir hissəsinin həyətə tökülərək yandırılmasını israrla tələb edənlər də var idi [80].

Bütün bu xoşagəlməz hadisələr və itkilər onunla kompensasiya olunurdu ki, ölkə müstəqillik əldə etmiş və mərkəzdən asılılıq ləğv olunmuşdu.

1991-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın direktoru M.Həsənovanın Türkiyə Mədəniyyət Nazirliyinin dəvəti ilə bu ölkəyə səfəri, Türkiyə Milli Kitabxanası və Ankara Uni-

versitetinin Kitabxanası ilə əməkdaşlıq müqaviləsi bağlaması o dövr üçün olduqca mütərəqqi addım idi. Çünki, o vaxtadək Azərbaycan kitabxanaçıları heç bir kapitalist ölkəsinə səfər etməmiş və Mərkəzi Elmi Kitabxananın, eləcə də digər iri kitabxanaların Qərb kitabxana və nəşriyyatları ilə müqavilələri bir qayda olaraq, ancaq Bakıda imzalanmışdı.

90-cı illərin əvvəllərində Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsini yaxşılaşdırmaq səyləri gözlənilən nəticələr vermədi. İqtisadi çətinliklər ucbatından itirilən partnyorların sayı günü-gündən çoxalır, xarici ədəbiyyat fondlarını yeniləmək, yerli nəşrləri isə xaricə göndərmək çətinləşirdi. 1989-1991-ci illər ərzində Kitabxananın itirdiyi tərəfdaşların sayı 100-ü ötmüşdü. Təkcə 1992-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 40 xarici elm və təhsil müəssisəsi ilə əlaqələrini kəsməli olmuşdu. Onların arasında Kabil Universitetinin Kitabxanası, Əlcəzair Universitetinin Kitabxanası, İraq Mədəniyyət Nazirliyi, “Qardaşlıq” nəşriyyatı və b. vardı.

1973-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Elmi Tədqiqat İnstitutlarının kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək məqsədilə yaradılmış Akademiya Kitabxanalarının Mərkəzləşdirilmiş Sistemi həmin ildə maliyyə çatışmazlığından və uzun sürən fəaliyyətsizlikdən sonra ləğv edildi.

1990-1992-ci illər ərzində Mərkəzi Elmi Kitabxananın maddi-texniki bazası o qədər zəifləmişdi ki, artıq oxuculara ənənəvi xidmətləri göstərmək ağır zəhmət bahasına başa gəlirdi. 1991-ci ilin son aylarından etibarən Kitabxana bir

sıra xidmətləri ödənişli əsasda həyata keçirmək məcburiyyətində qalmışdı: xüsusi bibliografik xidmətlərin göstərilməsindən, surətçıxarma və cildləmədən əldə olunan xırda gəlirlər yeni çıxan kitabların əldə olunmasına sərf olunurdu. Xarici ədəbiyyatın əldə olunması üçün əlavə vəsaitə ehtiyacı olan Kitabxana dublet və profilə uyğun olmayan kitabları əvvəlki illərdən fərqli olaraq pulla satmağa başlamışdı. Təkcə 1993-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana MDB kitabxanalarına 93 dublet xarici ədəbiyyat satmışdı.

1993-cü ilin iyununda ulu öndər Heydər Əliyevin ikinci dəfə respublikada hakimiyyətə gəlməsi bütün kitabxana və mədəniyyət müəssisələrinin fəaliyyətində dönüş yaratdı. Azərbaycan kitabxanalarının gələcək inkişafını təmin etmək məqsədilə Ulu öndər 1994-cü ildə Mədəniyyət Nazirliyinə “Kitabxana işi haqqında” və digər qanunların işlənilib hazırlanması barədə xüsusi göstəriş verdi. Bununla əlaqədar ilkin layihələr Nazirlər Kabinetinin iclasında ulu öndər Heydər Əliyevin tapşırığı ilə 1996-cı ildə kitabxana işçilərinin respublika müşavirəsində geniş müzakirəyə çıxarıldı və bu tədbirin yekunu olaraq Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasında kitabxana işinin vəziyyəti və onu yaxşılaşdırmaq tədbirləri haqqında” qərarı qəbul olundu. 1995-1997-ci illərdə Ümummilli lider Heydər Əliyev Milli Kitabxanaya 4 dəfə səfər etməklə kitabxana işinə olan hörmət və qayğısını bir daha sübut etdi.

1993-cü ildən etibarən ölkədə ictimai-siyasi sabitliyin bərqərar olması, Azərbaycanın uğurlu xarici siyasət yürüt-

məyə başlaması, nüfuzlu beynəlxalq qurum və təşkilatlarla ikitərəfli münasibətlərin formalaşması fonunda kitabxana və mədəniyyət müəssisələrinin beynəlxalq əlaqələri yenidən dirçəlməyə başladı. Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxana 28 ölkənin 115 təşkilatı ilə kitab və informasiya mübadiləsini bərpa etdi, Çinin Santa-Mariya Universiteti, Koreya Elmlər Akademiyası, Çin Milli Təbiət Elmləri Fondu, İtaliya Botanika Elmləri İnstitutu, Fransa Kənd Təsərrüfatı İnstitutu, Yaponiya Beynəlxalq Buddizm İnstitutu ilə ilk dəfə olaraq əməkdaşlıq əlaqələri quruldu.

1993-cü ildə Qafqazda ilk dəfə Mərkəzi Elmi Kitabxana Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyasına (IFLA) üzv seçildi. 1995-ci ildə Milli Kitabxana, 2009-cu ildə isə Prezident Kitabxanası IFLA-nın üzvlüyünə qəbul olundular. Burada haşiyə çıxaraq qeyd etmək yerinə düşər ki, istər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 6 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı”nda, istərsə də “Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya şəbəkəsinin inkişafı və kitabxana xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi üzrə Dövlət Proqramının (2015-2020-ci illər) Layihəsi”ndə Beynəlxalq Kitabxana Assosiasiyaları Federasiyası, Avropa Milli Kitabxanaları İttifaqı, ABŞ Kitabxana Assosiasiyası, Elektron Kitabxana istifadəçilərinin Beynəlxalq Assosiasiyası və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsi kitabxanalar qarşısında duran vacib məsələlər kimi səciyyələn-

dirilmişdir.

Mövzuya qayıdaraq bildirək ki, dünya kitabxanalarının fəaliyyətinin əlaqələndirilməsi üzrə ali qurum hesab olunan IFLA-nın əsası 1927-ci ildə Şotlandiyanın paytaxtı Edinburq şəhərində qoyulub. 1971-ci ildə Niderland Krallığında qeydiyyatdan keçən IFLA-nın mənzil qərarı bu ölkənin milli kitabxanası hesab edilən Haaqa şəhər Kral Kitabxanasıdır. Hazırda 160 ölkədən 1800-dən artıq kitabxana qurumun üzvüdür. IFLA-nın əsas vəzifəsi kitabxana və informasiya xidməti üzrə standartları formalaşdırmaq, dünya kitabxanalarının fəaliyyətini yaxşılaşdırmaq və əlaqələndirmək üçün səmərəli tövsiyələr vermək, dünya kitabxanalarının yeni inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirmək və onların ortaq problemlərini həll etmək üçün müxtəlif tədbirlər keçirməkdən ibarətdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, IFLA YUNESKO, BMT, Elmi İttifaqların Beynəlxalq Şurası, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı, Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (ISO), Ümumdünya Ticarət Təşkilatı, Beynəlxalq Naşirlər Assosiasiyası, Beynəlxalq Arxiv Şurası (BAŞ), Beynəlxalq Muzeylər Şurası ilə sıx əməkdaşlıq edir və bu təşkilatların bir çoxunda müşahidəçi statusu daşıyır.

1993-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın, 1995-ci ildən isə Milli Kitabxananın IFLA-da təmsil olunmasına baxmayaraq, kitabxanalara bu təşkilatın fəaliyyətində yaxından iştirak etmək 2000-ci ildən sonra müyəssər olmuşdur (Mərkəzi Elmi Kitabxana, Milli Kitabxana, Prezident kitabxanası,

Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişafı Assosiasiyası məhz 2000-ci ildən etibarən IFLA-nın illik iclasına qatılırlar). Eyni sözləri MDB ölkələrinin kitabxanalarına da şamil etmək olar. Doğrudur, keçmiş sovet kitabxanaları 1959-cu ildən IFLA-nın tədbirlərində iştirak edirdilər. Lakin bu əlaqələr SSRİ Mədəniyyət Nazirliyi nəzdindəki Dövlət Kitabxanalararası Komissiyanın Kitabxanaçılıq şurası tərəfindən həyata keçirildiyindən, kitabxanaların bu sferadakı kompetentliyini artırmamışdır.

1994-cü ili Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin bərpası və yenilənməsi baxımından daha uğurlu il kimi səciyyələndirmək olar. Müqayisə üçün qeyd etməliyik ki, 1993-cü ildə Kitabxananın fonduna cəmi 3840 nüsxə xarici ədəbiyyat daxil olmuşdusa, 1994-cü ildə bu say 9150 nüsxəyə çatmışdı. Həmin il Kitabxananın fondundakı xarici ədəbiyyatdan istifadə səviyyəsi də artmış, oxuculara rus dilində 2140390 nüsxə, xarici dillərdə isə 815441 nüsxə ədəbiyyat verilmişdi. Kitabxana İsveçrə Beynəlxalq Əmək Cəmiyyəti və İsveçrə Nobel Fondunun təmsalında yeni partnyorlar qazanmış, il ərzində “ABŞ kitabxanaları və nəşriyyatlarından alınan ədəbiyyat”, “Azərbaycan-Misir Dostluq Cəmiyyəti tərəfindən hədiyyə edilmiş ədəbiyyat” adlı uzunmüddətli kitab sərgiləri keçirilmişdi.

Məhz həmin ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq informasiya mühitinə inteqrasiya imkanlarını genişləndirmək məqsədilə xarici ölkələrin Azərbaycandakı səfirlikləri ilə sıx elmi-mədəni əlaqələr yaratmaq və bu vasitə

ilə öz fəaliyyəti çərçivəsində mədəniyyətlərarası dialoqda iştirak etmək ənənəsinin əsasını qoymuşdur.

1994-cü ilin ilk aylarında Rusiya, ABŞ, Fransa, Misir səfirlikləri və BMT-nin Azərbaycan nümayəndəliyi ilə sıx əməkdaşlıq prosesinə start verildi; Fransa səfirinin mədəniyyət işləri üzrə müşaviri Gi dö Şövalyenin müşayəti ilə Paris Milli Kitabxanasının direktor müavini Fransuaz Farnyenin Mərkəzi Elmi Kitabxananı ziyarət etməsi ikitərəfli əməkdaşlıq üçün real zəmin yaratdı.

1994-cü ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Rusiya Dövlət Kitabxanası, Rusiya Milli Kitabxanası, M.Y.Saltıkov-Şedrin adına Sankt-Peterburq Dövlət Kitabxanası, Rusiya Elmlər Akademiyasının kitabxanası, Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki kitabxanası ilə beynəlxalq kitabxanalararası abonement (BKAA) yolu ilə kitab mübadiləsini intensivləşdirdi. Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki kitabxanasının o illərdə hazırladığı toplu kataloqa Mərkəzi Elmi Kitabxananın il ərzində əldə etdiyi elmi jurnallar barədə məlumatların göndərilməsi prosesi bərpa olundu.

1994-cü il sentyabr ayının 20-də Ulu öndər Heydər Əliyevin gərgin əməyi və uzaqgörən siyasəti nəticəsində Bakıda "Xəzər dənizinin Azərbaycan sektorunda "Azəri", "Çıraq" yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi" haqqında dünyanın 11 ən iri neft şirkəti ilə bağlanmış Əsrin müqaviləsi dünyaya bir daha sübut etdi ki, artıq Azərbaycanın güclü lideri, sabit ictimai-siyasi və sosial vəziyyəti,

dünya ilə inteqrasiyaya hesablanmış uzunmüddətli proqramları var. Bu ictimai-siyasi sabitlik və inkişaf Azərbaycanı xaricdən olan marağı dəfələrlə artırdı. Ölkəmizə gələn əcnəbi tədqiqatçıların və elm adamlarının çoxalması, burada elmi tədqiqat aparmaq istəyənlərin günü-gündən artması bunu bir daha təsdiq etdi. AMEA-nın müxtəlif elmi tədqiqat institutlarında araşdırma aparən əcnəbi tədqiqatçıların çoxalması fonunda Mərkəzi Elmi Kitabxana oxuculara xidmət sahəsində çalışan əməkdaşların sayını artırmalı oldu.

O illərdə, öz növbəsində Azərbaycan alimləri də xarici elm və təhsil müəssisələrindən əvvəlki illərlə müqayisədə daha çox dəvət almağa və burs (*fr. Bourse*) əldə etməyə başlamışdılar. Statistik məlumatlara görə [204], 1993 və 1994-cü illərdə elmi tədqiqat məqsədilə xarici ölkələrə getmiş Azərbaycan alimlərinin sayı 1976-cı ildən 1990-cı ilə qədər gedənlərin sayından çox idi. 1994-cü ildə isə bu rəqəm artıq 350 nəfərə çatmışdır

90-cı illərin əvvəllərində keçmiş sovet ölkələrində informasiya mühiti təqribən eyni cür formalaşmışdı. Müstəqillik əldə etdikdən sonra yeni iqtisadi-siyasi, sosial şəraitə uyğunlaşma dövrünə qədəm qoymuş həmin dövlətlərdə kitab və kitabxana mədəniyyətinə daha çox diqqət ayrılmağa başlamış, kitabxanalararası münasibətlərin bərpası və dirçəlməsi nəminə, bu dəfə artıq MDB formatı çərçivəsində əməkdaşlıq üçün real addımlar atılmışdı.

Məsələn, 1994-cü ildə Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (AKA) "Kitabxanalar mədəniyyət və incəsənət

üzrə informasiya mərkəzləri kimi” adlı layihəsi çərçivəsində “1995-2000-ci illərdə mədəniyyət və incəsənət üzrə informasiyaya ümumi çıxışın təşkilində MDB ölkələrinin kitabxanalarının qarşılıqlı əlaqə Proqramı” hazırlanmışdı [140, s. 14]. Layihənin məqsədi Avrasiyada vahid mədəni-informasiya məkanının yaradılmasına kömək etmək idi. Qoyulmuş vəzifələrin həlli üçün metodik sənədlərin mübadiləsinin təşkil edilməsi; mədəniyyət və incəsənət sahəsində elektron və texniki vasitələrin köməyi ilə kitabxanalar arasında informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi; informasiya mübadiləsinin ödənişsiz əsasda bərpa edilməsi; mübadilənin informasiya ekvivalentinin müəyyən edilməsi; ödənişli və müqavilə xidmətlərinə görə hesablaşmanın rubl və ya dollar nominalında aparılması; informasiya mübadiləsi zamanı rus dilinin işlək dil kimi qəbul edilməsi və mütəxəssis mübadiləsinin təşkil edilməsi təklif olunmuşdu.

Müstəqillik illərində post-sovet məkanında vahid və yaxud maneəsiz informasiya mühitinin yaradılması təşəbbüslərinə başqa bir misal da göstərmək olar: 1995-ci ilin may ayında Müstəqil Dövlətlər Birliyi iştirakçı-dövlətlərinin Parlamentlərarası Assambleyası tərəfindən “Sənədlərin zəruri nüsxəsi haqqında” Rusiya Federasiyasının Federal Qanunu əsasında “Sənədlərin zəruri nüsxəsi sahəsində vahid siyasət haqqında” adlı tövsiyə xarakterli Akt qəbul edilmişdir [136, s. 6]. Qanunvericilik aktına əlavə kimi “MDB ölkələri arasında sənədlərin zəruri nüsxələrinin mübadiləsi haqqında Saziş” qəbul edilmişdi. Bu sazişə əsasən Birlik ölkələrində

buraxılan çap məhsulunun zəruri nüsxələri ödənişsiz şəkildə mübadilə edilməlidir. Sənədə görə Rusiya Federasiyasının zəruri mübadilə nüsxəsinin bir komplekti Ukraynanın 6, Belarus və Özbəkistanın 9, Qazaxıstan və Gürcüstanın 10, Moldovanın 11, Azərbaycanın 12, Ermənistan və Qırğızıstanın 14, Tacikistan və Türkmənistanın 15 zəruri nüsxə dəstinə bərabər tutulur. Bu sənədin bəzi müddəaları dəyişsə də (məs. Azərbaycan artıq digər MDB ölkələri ilə ədəbiyyat nüsxələrini “birə-bir” prinsipi üzrə mübadilə edir) MDB ölkələri arasında beynəlxalq kitab mübadiləsini tənzimləmək baxımından olduqca vacib əhəmiyyət daşıyır.

Müstəqillik illərinin ilk dövründə informasiya mühiyyətinin formalaşması məsələlərindən bəhs edərkən əlbəttə ki, respublikada 1994-cü ildən etibarən başlamış informasiya cəmiyyəti quruculuğu işlərini də unutmamaq olmaz. Ümummilli lider Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən sonra bir sıra sahələrdə olduğu kimi informasiya və kommunikasiya sahəsində də dirçəliş başladı. Bunu nəticəsi olaraq tezliklə Azərbaycanda İnternetin tətbiqi təşəkkül tapdı. 1993-cü ilin avqustunda “.az” domeni rəsmi olaraq Azərbaycanın yüksək domen adı kimi İCANN-da (İnternetdə domen adların və ünvanların verilməsi üzrə Təşkilat) qeydiyyatına alındı, 1994-cü ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemləri (AİS) şöbəsində İnternetin ilk qovşağı yaradıldı və “Türksat” süni peyki vasitəsilə Türkiyənin Orta Doğu Texniki Universitetinin İnternet mərkəzi ilə əlaqə kanalı qurularaq Azərbaycanın İnternetə çıxışı tə-

min olundu. 1995-ci ildə isə Azərbaycanda ilk veb sayt – AMEA-nın www.ab.az (www.science.gov.az saytının ilkin versiyası) saytı yaradıldı. 1996-cı ildən başlayaraq “AzEvro-Tel” və “Ultel” birgə müəssisələri lokal telekommunikasiya şəbəkəsi üzrə xidmət göstərməyə başladı. 1995-ci il dekabrın 9-da Bakı şəhərində Azərbaycanda ilk beynəlxalq telefon stansiyasının, habelə yenidən qurulmuş Şəhərlərarası Telefon Stansiyasının açılışı oldu. Azərbaycanda yeni texnologiyaların tətbiqinə, telekommunikasiya infrastrukturunun modernləşdirilməsinə start verildi, ilk elektron ATS-lər quruldu [1].

Bütün bunlar əlbəttə ki, kitabxanaların fəaliyyətinə müsbət təsir göstərdi, elektron poçt xidməti vasitəsilə beynəlxalq informasiya mübadiləsi üçün yeni üfüqlər açıldı. Azərbaycan Elmlər Akademiyasının alim və mütəxəssislərinə biblioqrafik informasiya xidmətini daha da təkmilləşdirmək məqsədilə Kitabxanada kompüterlərdən, daha dəqiq, o dövrün terminologiyası ilə ifadə etsək, fərdi elektron hesablayıcı maşınlardan istifadə olunmağa başlandı. Kitabxananın “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi” ilə “Şərq ədəbiyyatı” şöbəsi xarici ədəbiyyatın tematik komplektləşdirilməsinin planını qurmaq üçün diferensial xidmətin o dövr üçün mütərəqqi hesab olunan “Məlumatın seçilib paylanması” sistemindən istifadə etməyə başladılar. Bu sistem daim fəaliyyətdə olan əks əlaqəni müəyyən etməklə, abonentə hər bir biblioqrafik məlumata rəy bildirmək imkanı verirdi. Həmin proses AMEA Mərkəzi

Elmi Kitabxanasında 70-ci illərdən etibarən başlanan bibliometrik araşdırmaların davam etdirilməsi üçün real zəmin yaratmışdı. Belə ki, xarici ədəbiyyata olan münasibəti sual-cavab, sorğu-təminat mexanizmi vasitəsilə təftiş edən Kitabxana komplektləşdirmə zamanı daha dəqiq seçim edə bilirdi. Artıq 1995-ci ildə Kitabxananın “Məlumatın seçilib paylanması” avtomatlaşdırılmış sistemində 24618 xarici ədəbiyyatın biblioqrafik yazısı mövcud idi. Bu baza imkan verirdi ki, fərdi elektron hesablayıcı maşınların oxuduğu maqnit lentlərdə “Mərkəzi Elmi kitabxanaya daxil olan xarici ədəbiyyat” adlı illik kataloqlar yaradılmağa başlamışdı.

1995-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 42 ölkənin 480 təşkilatı ilə əməkdaşlıq edirdi. Həmin il Kitabxana ilə beynəlxalq kitab mübadiləsində iştirak edən qurular arasında Fransa Mədəniyyət Nazirliyi, Yaponiya Vaseda Universitetinin kitabxanası, İsveçrə Botanika Muzeyi də əlavə olunmuşdu.

1995-1996-cı illərdə ABŞ Konqres Kitabxanası Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə Xüsusi Kitabxanalar Assosiasiyası arasında əməkdaşlıq əlaqəsi yaratmışdır. O vaxt bu əlaqə nəticəsində Mərkəzi Elmi Kitabxanaya ABŞ universitetlərindən 915 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi.

Xüsusi Kitabxanalar Assosiasiyası sahəvi, elmi, ixtisaslaşmış kitabxanaları özündə birləşdirən nüfuzlu qurumlardan biridir. 75 ölkədə 9000-dən artıq üzvi olan bu beynəlxalq təşkilatın əsası 1909-cu ildə Birləşmiş Ştatlarda qoyulub. Assosiasiya ildə səkkiz dəfə “Information Outlook” adlı bülleten nəşr edir və üzv kitabxanalara göndərir.

90-cı illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı bir sıra universitet kitabxanaları və Milli Arxiv Fondu da öz istiqamətlərinə uyğun olaraq beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq edirdilər. Məhz həmin dövrdən etibarən Azərbaycan Texniki Universitetinin kitabxanası Elmi-Texniki Universitet Kitabxanalarının Beynəlxalq Assosiasiyası ilə sıx əməkdaşlıq etməyə başlamışdı. Elmi-Texniki Universitet Kitabxanalarının Beynəlxalq Assosiasiyasının (IATUL) əsası 1955-ci ildə Almanyanın Düsseldorf şəhərində qoyulub. Assosiasiyanın əsas məqsədi texniki universitet kitabxanalarının fəaliyyətini əlaqələndirmək və bu kitabxanalarla müştərək layihələr həyata keçirməkdən ibarətdir.

Azərbaycan Milli Arxiv İdarəsinin sıx əməkdaşlıq etdiyi qurum isə Arxivlərin Beynəlxalq Şurasıdır. Arxivlərin Beynəlxalq Şurası arxivlər üzrə beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafını təmin edən beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatıdır. 1948-ci ildə Parisdə yaradılan Şuranın 190 ölkədən 1400-dən çox üzvü var. Şuranın əsas missiyası arxivlərin toplanması, mühafizəsi, bərpası və təkrar nüsxələrinin yaradılması üzrə beynəlxalq standartları müəyyən etməkdən və dünya arxiv idarələri arasında əlaqə yaratmaqdan ibarətdir.

1993-cü ildə Şura "Arxiv sənədlərinin beynəlxalq təsvir qaydaları"nı (ISAD- International Standard Archival Description) hazırlamışdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxana Yaxın Şərq Kitabxanaçılarının Avropa Assosiasiyası, Xüsusi Kitabxanalar və İnformasiya Bürosu Assosiasiyası (ASLIB), Avropa Elmi Kitabxanalar

Konsorsiumu (CERL), Avropa Kitabxana-İnformasiya və Sənəd Assosiasiyaları Bürosu (EBLIDA) ilə də uzun illərdən bəri əməkdaşlıq edir.

2000-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Amerika Kitabxana Assosiasiyasının (ALA) üzvüdür. Amerika Kitabxana Assosiasiyası dünyanın ən qədim kitabxana qurumudur.

Amerika Kitabxana Assosiasiyası (ALA) beynəlxalq səviyyədə kitabxana işini və kitabxanaçılıq təhsilini təşviq edən, mərkəzi qərargahı Amerika Birləşmiş Ştatlarında yerləşən qeyri-kommersiya təşkilatıdır. 1876-cı ildə Filadelfiyada yaradılan qurumun fərdi üzvlərinin sayı 62000-i ötür. 2011-ci ildən Mərkəzi Elmi Kitabxana Assosiasiyasının “American libraries” adlı aylıq elmi-kütləvi jurnalını alır. Mərkəzi Elmi Kitabxana eyni zamanda, Amerika Kitabxana Assosiasiyasının bir bölməsi olan Kitabxana və İnformasiya Texnologiyaları Assosiasiyasında da təmsil olunur (LITA).

Beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq sahəsində Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə yanaşı Azərbaycan Milli Kitabxanası və Prezident kitabxanası da son 10 il ərzində kifayət qədər uğurlu nəticələr əldə ediblər.

Milli Kitabxana 2001-ci ildən Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE), 2003-cü ildən Avropa Milli Kitabxanaları Konfransı təşkilatının (CENL), 2007-ci ildən Türkdilli ölkələrin Milli Kitabxanalar Şurasının və İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatına (İƏT) üzv ölkələrin Milli Kitabxana Direktorları Şurasının üzvüdür. Kitabxana həmin təşkilatla

rın bütün tədbirlərində fəal iştirak etməklə yanaşı, onların həyata keçirdikləri bir sıra layihələrdə də yaxından iştirak edir. Belə layihələrdən Dünya Elektron Kitabxanasını, Avropa Elektron Kitabxanasını, "Europeana" layihəsini, "FUMAQABA" layihəsini, Türkdilli ölkələrin milli kitabxanalarında mühafizə olunan əlyazmaların vahid məlumat bazasının yaradılması kimi irimiqyaslı layihələri misal göstərmək olar [80]. Milli Kitabxananın xüsusən Avropa Milli Kitabxanaları Konfransı təşkilatı ilə əlaqələrini yüksək qiymətləndirmək lazımdır.

Təsadüfi deyil ki, Azərbaycanda kitabxana işi tarixində ilk dəfə olaraq məhz Milli Kitabxananın 90 illik yubileyinə 45-dən artıq xarici ölkənin 60 nümayəndəsi, o cümlədən 4 beynəlxalq kitabxana təşkilatının prezidenti və üzvləri (Avropa Milli Kitabxanalar Konfransı (CENL), Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası (BAE), Avropa kitabxanası və Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyi) iştirak etmiş, yubiley tədbirləri çərçivəsində III Beynəlxalq Bakı Sərgi yarmarkası, Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının (CENL) 27-ci illik görüşü, Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının (BAE) XV ümumi iclası keçirilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev Avropa Milli Kitabxanaları Konfransının (CENL) prezidenti Bruno Rasinini, vitse-prezidentlər Kristina Mari Doffi və Yanna Andressonu, Avrasiya Kitabxanalar Assambleyasının vitse-prezidenti Qulisa Balabekovanı qəbul etmiş və onlarla Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq aləmdəki mövqeyi barədə söhbət etmişdir.

Qeyd edildiyi kimi, son illərdə Prezident Kitabxanasının da beynəlxalq əlaqələri artan xətt üzrə inkişaf etmişdir.

Ayrı-ayrı vaxtlarda IFLA-nın prezidenti xanım Ellen Tise, Çexiya Milli Kitabxanasının baş direktoru Tomaş Böhm, Çexiya Milli Muzeyinin direktoru Mixail Lukeş, OCLC (Onlayn Kompüter Kitabxana Mərkəzi) təşkilatının MDB ölkələri üzrə əlaqələndiricisi Reyn van Haldropi, Rusiya Dövlət Kitabxanasının baş direktoru Aleksandr Visliy, M.İ.Rudomino adına Ümumrusiya Dövlət Xarici Ədəbiyyat Kitabxanasının baş direktoru Yekaterina Geniyeva, Yunanıstan Milli Kitabxanasının direktor müavini Antonia Arahova, Avrasiya Kitabxanaçılar Birliyinin başqanı Suna Gercik və başqan yardımçısı Ekrem İşıq, Boris Yeltsin adına Rusiya Federasiyası Prezident Kitabxanasının baş direktoru Aleksandr Verşinin, Litva Respublikasının Martinas Majvidas adına Milli Kitabxanasının baş direktoru Renaldas Qudauskas, "Amerika kitabxanaları" jurnalının keçmiş baş redaktoru Leonard Kriffel və başqaları Prezident Kitabxanasında olmuşlar.

Bir qədər irəli gedərək, Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə bərabər beynəlxalq səviyyədə əlaqələr quran kitabxanalarımızın fəaliyyətini barədə məlumat verməkdə məqsədimiz 1990-cı illərdən bəri müvafiq sahədə görülən işlərə qısaca da olsa nəzər salmaq idi.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin tarixi araşdırmağa davam edərkən, qeyd olunmalıdır ki, 1995-1996-cı illərdə bu sahədə görülən işlər əvvəlki illərlə

müqayisədə xeyli artmışdı. Xüsusən, Avropa ölkələrinin elm və təhsil müəssisələri ilə əlaqələr bərpa olunmağa başlamışdı.

Hələ 1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanda olduğu kimi, bir çox kapitalist ölkələrində də maliyyə çətinlikləri vardı. 1990-cı illərdən Şərqi Avropa ölkələrindən mübadilə üzrə daxilolmaların sürətli azalma dövrü başlamışdı ki, bu da həmin ölkələrdəki siyasi vəziyyətin dəyişməsi ilə bağlı idi.

Bu ölkələr qrupunda qabaqcıl mövqe həmişə Polşaya məxsus olmuşdur. 1991-ci ildə Polşa EA-nın yenidən təşkil edilməsi nəticəsində bu təşkilatdan alınan sənədlərin sayı kəskin azalmışdı. 1980-ci illərin sonunda Polşa EA Elmi Nəşrlərin Yayım Mərkəzindən Mərkəzi Elmi Kitabxanaya 980 nüsxə kitab və jurnal daxil olduğu halda, 1990-cı illərin əvvəllərində 50-dən də az nüsxə daxil olmuşdu.

O dövrdə beynəlxalq kitab mübadiləsi üzrə ədəbiyyat daxilolmalarının sürətlə azalmasına imkan verməmək üçün köhnə müqavilələrin bərpası və kitab mübadiləsi üzrə yeni potensial partnyorların axtarış imkanları tədqiq edilirdi.

1990-1995-ci illər ərzində Respublikada kitab, xüsusilə də elmi nəşrlərin buraxılışı kifayət qədər azalmışdı. Akademik jurnalların buraxılışındakı gecikmələr xarici partnyorlardan gələn reklamasiyaların sayının artmasına gətirib çıxarmış, sifarişlərin yerinə yetirilməsini və ekvivalent mübadilə prosesini xeyli ləngitmişdi. 1996-cı ildən etibarən AMEA Elmi tədqiqat institutlarının maddi-texniki təminatında yaranan dəyişikliklər, həmçinin ölkəyə qabaqcıl çap texnologiyalarının gətirilməsi nəticəsində, tədricən respublikada çap məh-

sulunun həcmi, o cümlədən elmi nəşrlərin sayı artmağa başladı. Bu da öz növbəsində xaricə ədəbiyyat göndərişlərinin səviyyəsinin nisbətən yüksəlməsinə səbəb oldu.

1996-cı ildə 43 ölkənin 632 elmi təşkilatı ilə əməkdaşlıq edən Mərkəzi Elmi Kitabxana həmin il 3 yeni partnyorla Pekin Təbiət Elmləri İnstitutu, İran Milli Kitabxanası, Ayətullah əl-Maraşi-əl-Nəcəf Kütləvi Kitabxanası (Qum) ilə əməkdaşlıq əlaqələri quruldu. Kitabxana Elmlər Akademiyalarının Beynəlxalq Assosiasiyası nəzdində yaradılmış “Elmi kitabxanalar və informasiya mərkəzlərinin direktorlar Şurası”na üzv seçildi.

Həmin il Almaniyanın ölkəmizdəki səfiri Mərkəzi Elmi Kitabxanada olmuş, kitabxana rəhbərliyi ilə alman ədəbiyyatından istifadə məsələlərini müzakirə etmiş və kitabxananın əməkdaşlarını Almaniya kitabxanalarının fəaliyyəti ilə tanış olmaq üçün ölkəsinə dəvət etmişdi. 1996-cı ildə Kitabxananı Yaponiyadan gələn böyük elmi qrup da ziyarət etmişdi.

O illərdə Kitabxananın “Şərq ədəbiyyatı” fondu da xeyli genişlənmişdi. Türkiyə, İran, Misir, İordaniya, Küveyt və digər müsəlman ölkələri ilə beynəlxalq kitab mübadiləsi sayəsində Şərq dillərində ədəbiyyat xarici nəşrlər fondunun 35%-ni təşkil edirdi. Yerli və xaricdə yaşayan ayrı-ayrı alimlərin də bu sahədə fəaliyyətini unutmamaq olmaz. Vaşinqtondan Tariyel Vəli, Bonndan Nürəddin Qərəvi, İstanbul və Ankaradan Ali Yavuz Akpınar, Ömər Özcan və başqaları da im Kitabxanaya yeni nəşrlər göndərirdilər. Mərhum akade-

mik Ziya Bünyadovun Kitabxanaya qiymətli və nadir nəşrlər hədiyyə etməsi isə bir növ ənənəyə çevrilmişdi.

1997-ci ilin ilk aylarında Mərkəzi Elmi Kitabxananın kitab və informasiya mübadiləsi üzrə yeni partnyor axtarışı öz səmərəsini verdi. Almaniyanın Arxeoloji Abidələr Muze-yi, Yaponiyanın Milli Parlament Kitabxanası ilə mübadilə müqavilələri imzalandı.

1997-ci ildə Rusiya EA-nın Rəyasət Heyəti Azərbaycan EA ilə əlaqələrini gücləndirmək məqsədilə yeni qərar qəbul etdi. Qərara əsasən həmin ildən etibarən Rusiya EA Təbiət Elmləri Kitabxanası “Nauka” nəşriyyatında nəşr olunan elmi jurnalları pulsuz Mərkəzi Elmi Kitabxanaya göndərməyə başlayır. Mərkəzi Elmi Kitabxana isə yalnız poçt xərclərini ödəməyi öhdəsinə götürür. Yeri gəlmişkən, 1999-cu ildə bu layihəyə Rusiyanın “Puşkin kitabxanası” da qoşulmuşdur.

1997-ci ildə Paris Milli Kitabxanasından cənab Tureval, Texas Universitetindən professor Cey Nemətulla Mərkəzi Elmi Kitabxananın fəaliyyəti ilə tanış olmaq üçün Bakıya səfər etmişlər.

1998-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana MDB ölkələrinin iri kitabxanaları ilə beynəlxalq kitab mübadiləsinin bərpası üzrə işləri tamamladı. Ermənistan istisna olmaqla bütün keçmiş Sovet ölkələrinin kitabxanaları ilə əlaqələr tam bərpa olunur. Rusiya EA-nın Təbiət Elmləri Kitabxanası, Rusiya Dövlət Ümumi Elmi-Texniki kitabxanası, VİNİTİ, V.I.Vernadski ad. Ukrayna Milli Kitabxanası, Belarus EA-nın Y.Ko-

las ad. Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Latviya EA və Gürcüstan EA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası ilə daha sıx şəkildə əməkdaşlıq davam etdirildi.

29 dekabr 1998-ci ildə Azərbaycanda ilk dəfə olaraq kitabxana-informasiya fəaliyyəti sahəsində “Kitabxana işi haqqında” Qanun qəbul olundu. Qanun Azərbaycan dövlətinin kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinə münasibətini ortaya qoydu, dünya informasiya məkanına hərtərəfli inteqrasiyanı təşviq etdiyini bir daha təsdiq etdi. Sənədin “Kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq” adlanan 33-cü maddəsində deyilir: “Kitabxana işi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Kitabxanalar və kitabxana işi sahəsində ictimai birliklər beynəlxalq kitabxana təşkilatları, xarici ölkələrin kitabxanaları və kitabxana işi sahəsində ictimai birlikləri ilə əməkdaşlıq edə bilirlər”.

1999-2000-ci illər Mərkəzi Elmi Kitabxananın tarixində ənənəvi proseslərin avtomatlaşdırılması ilə yadda qaldı. Elektron kitabxana və elektron kataloqların yaradılmasına, oxuculara İnternet üzərindən xidmətlərin göstərilməsinə, beynəlxalq yazışmaların əsasən elektron poçt vasitəsilə həyata keçirilməsinə başlandı.

Bu illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana 65 ölkənin 600 elm və təhsil müəssisəsi, nəşriyyatı ilə əlaqədə idi. Kitabxananın ən aktiv partnyorları ABŞ, Rusiya, Fransa, Böyük Britaniya, Kanada, Almaniya, İtaliya, Türkiyə, İsveç, Yaponiya və Avstriyanın kitabxanaları və universitetləri idilər. 1990-2000-

ci illər ərzində Kitabxana bu və digər partnyorları ilə 50 min nüsxəlik kitab və jurnal mübadiləsi həyata keçirmişdi. O dövrdə Kitabxananın 600 minlik dövrü nəşrlər fondunun 450 minini xarici elmi jurnallar təşkil edirdi. 2000-ci ildə 4 min oxucu 20 min xarici elmi jurnala müraciət etmişdi. Burada xüsusi olaraq bir məqamı vurğulamalıyıq ki, əgər 90-cı illərdə oxucular əsasən dəqiq elmlər üzrə jurnallarla maraqlanırdılarsa, 2000-ci ildən etibarən iqtisadiyyat, hüquq, tarix, beynəlxalq əlaqələr və digər ictimai-siyasi elmlər üzrə xarici nəşrlərə maraq artmışdı. Bu isə, Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrlə iqtisadi, siyasi, elmi və mədəni əlaqələrinin genişlənməsi ilə izah olunmalıdır.

2001-ci ildə Kitabxana Avrasiya Kitabxanalar Assambleyası, Türkdilli Dövlətlərin Kitabxanaları Assosiasiyası, Zaqafqaziya İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyası kimi bir sıra beynəlxalq təşkilatlara üzv qəbul edildi. Həmin il Almaniyanın Hannover Universitetinin Kitabxanası və Alman Geoloji Cəmiyyəti ilə əlaqələr quruldu, intensiv kitab və informasiya mübadiləsinə start verildi. 2001-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın dəvəti ilə Bakıya gələn amerikalı professor Robert Heyes burada “Kitabxana-informasiya xidmətinin avtomatlaşdırılması: təhlil və layihələşdirmə” adlı seminar təşkil etmiş, respublikanın bir çox kitabxanaçıları sertifikatlara layiq görülmüşdülər. Bundan başqa həmin il, ayrı-ayrı vaxtlarda Rusiya Kitab Palatasının nümayəndələri və IFLA-nın Şərqi Avropa və MDB üzrə “Mühafizə və bərpa” proqramının direktoru Q.Kislovskaya Mərkəzi Elmi Kitabx-

anada olmuş və burada aparıcı kitabxanaların iştirakı ilə “Kitabxana, arxiv və muzeylərin konservasiyası” adlı müşavirə və “Bərpa təcrübəsi” adlı seminar təşkil etmişlər. Seminarın nəticələrinə görə Mərkəzi Elmi Kitabxananın konservasiya üzrə əməkdaşı A.Rəsulov qalib seçilmiş və həmin il Moskvada Rusiya və Avstriyanın birgə təşkil etdiyi “Bərpa işi” adlı beynəlxalq seminarda Kitabxananı uğurla təmsil etmişdir.

2001-ci il Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələrində həm də onunla yadda qalıb ki, məhz o dövrdən etibarən dünyada nəşr olunan 4 mindən artıq elmi jurnal kağız variantda nəşrini dayandıraraq, ABŞ-ın EBSCO adlı elmi məlumat bazası vasitəsilə İnternet üzərindən yayıma başlayıb. Həmin jurnalların arasında Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq kitab mübadiləsi yolu ilə, başqa sözlə pulsuz əldə etdiyi jurnallar da olduğundan, bu proses xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi işinə mənfi təsir etdi. Sonrakı illərdə də bu prosesin davam etməsi Mərkəzi Elmi Kitabxananın komplektləşdirmə siyasətinə dəyişikliklər etməsi ilə yadda qaldı və hər fürsətdə Kitabxana Elmlər Akademiyasının rəhbərliyi qarşısında pullu komplektləşdirmə üçün ayrılan vəsaitin artırılması tələbi ilə çıxış etməyə başladı. Çünki, əks təqdirdə oxucuları maraqlandıran elmi ədəbiyyatın əldə olunması mümkün deyildi. Məsələn tezliklə həllini tapsa da, maliyyə çatışmazlığı bugün də özünü büruzə verir. İnformasiya massivlərinin çoxalması, xarici nəşrlərə olan maraq və tələbatın artması fonunda bütün bunlar başadüşüləndir.

2002-ci ildə ABŞ-ın Pensilvaniya ştatından olan antropologiya üzrə professor Brus Qrant, Kaliforniya ştatı Los-Anceles Şəhər Kitabxanasının əməkdaşı, şərqşünas alim, bibliograf, Kaliforniya kitabxanalararası Koordinasiya Mərkəzinin prezidenti David Hirş, Almaniyanın Martin Lüter Universitetinin əməkdaşı doktor Adam Folker Kitabxananın qonağı olmuşlar.

Müəllif təhsilinin bir hissəsini Fransanın Strasburq şəhərində yerləşən Mark Blok Universitetində aldığı üçün hələ 90-cı illərin sonlarından etibarən kitabxanaçılıq sahəsində Fransa ilə Azərbaycan arasında elmi-mədəni əlaqələrin qurulması üçün müəyyən işlər görmüş, Fransa kitabxanalarını ziyarət edərək Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə əməkdaşlıq imkanlarını araşdırmış, dəfələrlə həmin kitabxanalara Azərbaycan tarixinə, ədəbiyyatına aid nəşrlər hədiyyə etmişdir. Təhsilini başa vurduqan sonra Fransanın ölkəmizdəki səfirliyi ilə sıx əməkdaşlıq etməyə başlamış və 2002-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxanada hazırda rəhbəri olduğu “Azərbaycan-Fransa elmi-mədəni əlaqələr” bölməsinin yaradılmasına nail olmuşdur.

Açılışında Fransanın Azərbaycandakı səfiri Şantal Puarenin iştirak etdiyi bölmə Fransa səfirliyi tərəfində kompyuter, audiovizual materialların nümayişi texnologiyası təchiz edilmiş və fransız ədəbiyyatı ilə maraqlanan oxucuların istifadəsinə verilmişdi. Hazırda Kitabxana Fransa, frankofon ölkələr və Benelüks ilə məhz bu bölmə vasitəsilə beynəlxalq əlaqələr qurur.

2002-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında keçirilən struktur dəyişiklikləri ilə əlaqədar olaraq Mərkəzi Elmi Kitabxananın müdiriyyətinin qərarı ilə “Xarici ədəbiyyatın komplektləşdirilməsi və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi”nin apardığı iş növləri genişləndirildi. Şöbənin adı dəyişilərək “Qərbi Avropa ədəbiyyatı şöbəsi” adlanmış, şöbəyə əlavə olaraq Qərbi Avropa dillərində daxil olan ədəbiyyatın elektron kataloqlaşdırılması işi əlavə olundu.

2003-cü ilin may ayında Mərkəzi Elmi Kitabxanada Azərbaycan Avropa Ədəbi-Mədəni Əlaqələr Mərkəzi ilə birlikdə Respublika gününə həsr olunmuş “Azərbaycan ədəbiyyatının Qərb əlaqələri” mövzusunda elmi-nəzəri konfrans təşkil olundu. Həmin il 10 minə yaxın xarici ədəbiyyat əldə edilmişdi ki, onun da 4228 nüsxəsi beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə daxil olmuşdu. Kitabxana Şərqlərlə 697, qərbi Avropa ölkələrinə 1415, MDB ölkələrinə isə 238 nüsxə ədəbiyyat göndərmişdi. 2003-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın xarici ədəbiyyat fondunun zənginləşdirilməsi baxımından əhəmiyyətli illərdən biri idi. Alman Tədqiqat Cəmiyyəti uzun illərdən bəri mövcud olan əməkdaşlıq sayəsində həmin il alman kimyaçısı Leopold Qmelinin (1788-1853) 734 cildlik məşhur “Kimya məlumat kitabı” Mərkəzi Elmi Kitabxanaya hədiyyə olunmuş və külliyyatın geniş sərgisi təşkil edilmişdi.

2003-cü ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın qonağı olan Türkiyədən prof. A.Y.Akpınar, doktor Fatma Akpınar, dosent Dilek Erenoğlu, Amerikadan antropologiya üzrə professor

Bryus Qrant və b. Kitabxanaya dəyərli kitablar hədiyyə etmişdilər.

Əvvəlki illərdə olduğu kimi, 2003-cü ildə də Kitabxana Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici ölkə səfirlikləri - ABŞ, Fransa, Almaniya, Türkiyə, İran, Misir və Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının ölkəmizdəki təmsilçilikləri ilə işgüzar əlaqələr yaratmış, beynəlxalq əməkdaşlıq sahəsində imkanlarını genişləndirməyə nail olmuşdu. Məsələn, ABŞ səfirliyinin nəzdində fəaliyyət göstərən Təhsil Mərkəzi ilə yaranan sıx əlaqələr sayəsində Kitabxanaya müxtəlif elm sahələrinə dair kitablar hədiyyə edilmişdi.

2003-cü ildə Kitabxanayı ziyarət edən əcnəbi alimlərdən biri də alman əsilli Fransa vətəndaşı Rolf Stürmer idi. Tanınmış alimin ziyarət səbəbi Mərkəzi Elmi Kitabxanada Azərbaycan mühacir ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Ümmülbanu Əsədullayevanın (Banin) həyat və yaradıcılığına həsr olunmuş tədbirdə iştirak etmək idi.

2004-cü ildə Kitabxana EIFL Beynəlxalq Birliyinin üzvü olan Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumuna daxil oldu və EBSCO verilənlər bazasından istifadə hüququ qazandı; İnternet vasitəsilə və informasiya daşıyıcılarında 7000 adda xarici tammətli elmi jurnal oxucuların ixtiyarına verildi.

2005-ci ildə Kitabxana beynəlxalq əlaqələrini genişləndirmək və möhkəmləndirmək məqsədilə yeni partnyorlarla əlaqə qurmuş, ədəbiyyat qıtlığı, nəşrlərin müntəzəm daxil olmaması nəticəsində pozulmuş mübadilə əməliyyatlarının

bərpa edilməsinə nail ola bilmişdi. İl ərzində xarici 600-ə yaxın xarici elm və təhsil müəssisəsinə əməkdaşlıq məktubu göndərilmiş, ABŞ, İsveçrə, İtaliya, Yaponiya, Bolqarıstan, Almaniya, Türkiyə, İran, Misir, Suriya, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistan Krallığı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, MDB dövlətləri və digər ölkələrin akademiyları, elmi-tədqiqatlar institutları, kitabxana və informasiya təşkilatları, cəmiyyətləri və assosiasiyaları, ali təhsil müəssisələri, nəşriyyat, redaksiya, ayrı-ayrı elm və mədəniyyət xadimləri ilə yeni əlaqələr yaradılmış, ədəbiyyat və informasiya mübadiləsi aparılmışdı.

İl ərzində 61-ə yaxın dövlətin 622 təşkilatı ilə əlaqə saxlayan Kitabxana 2005-ci ildə beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə 3111 nüsxə ədəbiyyat almış, Şərq ölkələrinə 307 nüsxə, Qərbi Avropa ölkələrinə 720 nüsxə, MDB ölkələrinə isə 1178 nüsxə ədəbiyyat göndərmişdi.

2000-ci illərdən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxananın Şərq ölkələri ilə əməkdaşlıq əlaqələri nəzərəcarpacaq dərəcədə artmış və oxucuların şərq dillərində ədəbiyyatla təminatında ciddi irəliləyişlərə nail olunmuşdu. O cümlədən, 2005-ci ildə İranın ölkəmizdəki səfirliyinin yaxından iştirakı ilə Kitabxanada “Azərbaycan -İran elmi-mədəni əlaqələr” zalı açılmışdı. Məqsəd hər iki ölkənin alimləri arasında elmi-mədəni əlaqələri daha da inkişaf etdirmək, əldə olunmuş elmi nəticələri, nailiyyətləri bölüşmək və təbliğ etmək idi.

Zalın açılışı və bunun nəticəsində yeni ədəbiyyatın əldə olunması, kitabxananın zəngin Şərq ədəbiyyatı fondunu bir qədər də zənginləşdirdi. Məhsəti Gəncəvinin “Divan”ı, Əfzə-

ləddin Xaqaninin “Divan”ı, Şəhriyarın külliyyatı, Tərbiyətin “Daneşməndane-Azərbaycan”, Xacə Nəsirəddin Tusinin rissalələri, Nizami Gəncəvinin “Xəmsə”si, o cümlədən bu əsərin Bombay nüsxəsi, Hüseyn ibn Xələf Bürhan Təbrizinin 5 cildlik “Burhane qate”, Müdərrisin 8 cildlik “Reyanətül ədəb”, Ələkbər Dehxodanın “Lügətnamə”si, Rəhim Rəisniyanın Ü.Hacıbəyovun həyat və yaradıcılığından bəhs edən “Üzeyir Hacıbəyov və iki inqilab”, Caminin “Divan”ı, Molla Fətullah Kaşaninin Quranı təfsir edən 5 cildlik “Minhacül Sadiqin” əsərləri kimi yüzlərlə qiymətli nəşri olan Şərq ədəbiyyatı fondu bu kimi tədbirlər nəticəsində elmi tədqiqatların hərtərəfli şəkildə aparılması üçün daha geniş imkanlar əldə etmiş oldu.

2006-cı ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana artıq 65 dövlətin 612 təşkilatı ilə əlaqə saxlayaraq ədəbiyyat və informasiya mübadiləsi aparırdı. Həmin il beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə 4010 nüsxə ədəbiyyat alınmışdı. Eyni zamanda Şərq ölkələrinə 330 nüsxə, Qərbi Avropa ölkələrinə 914 nüsxə, MDB ölkələrinə isə 1514 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi.

2007-ci ili digər Azərbaycan kitabxanaları kimi Mərkəzi Elmi Kitabxananın da beynəlxalq əlaqələrində inkişaf dövrü kimi səciyyələndirmək olar. Belə ki, həmin il Kitabxananın beynəlxalq səviyyədə gərgin fəaliyyəti nəticəsində 72 dövlətin 571 elm və təhsil müəssisəsi ilə etibarlı əməkdaşlıq əlaqələri davam etdirilirdi. 2007-cı ildə Kitabxana Çin və Norveç Milli Kitabxanaları ilə ilk dəfə kitab və informasiya

mübadiləsi prosesinə başladı. İl ərzində fonda daxil olan 12040 nüsxə xarici ədəbiyyatın 4073 nüsxəsi beynəlxalq kitab mübadiləsi vasitəsilə əldə edilmişdi. Eyni zamanda, Şərq ölkələrinə 666 nüsxə, Qərbi Avropa ölkələrinə 344 nüsxə, MDB ölkələrinə 724 nüsxə ədəbiyyat göndərilmişdi.

Beynəlxalq informasiya mühitinin aktorlarından biri kimi Mərkəzi Elmi Kitabxananın daim diqqət yetirdiyi məqamlardan biri də Azərbaycan alimlərinin xaricdə nəşr olunmuş kitablarının əldə olunaraq oxuculara təqdim edilməsidir. Məsələn, 2007-ci ildə Kitabxana akademik Tofiq Nağıyevin Elsevier nəşriyyatında çap olunmuş “Coherent synchronized oxidation reactions by hydrogen peroxide”, akademik Telman Əliyevin Şpringer nəşriyyatından çap olunmuş “Robust technology with analysis of interference in signal processing” və “Digital noise monitoring of defect origin” adlı kitablarını əldə etmişdi.

2008-ci ildə Kitabxana 77 dövlətin 595 təşkilatı ilə mübadilə aparırdı. Həmin il Almaniya Xarici İşlər Nazirliyi, Alman Tədqiqat Mərkəzi və Höte İnstitutunun “İnsanlar və kitablar” adlı birgə layihəsi çərçivəsində Kitabxanaya ümumilikdə, 15000 avro dəyərində ədəbiyyat hədiyyə olunmuşdu. O dövrdə Almaniyanın Azərbaycandakı səfiri Pyer Kristofer Stankina və Kitabxananın direktoru filologiya üzrə elmlər doktoru A.Əliyeva-Kəngərlinin imzaladığı niyyət protokoluna görə Kitabxana ilə səfirlik birgə, qarşılıqlı şəkildə ədəbiyyat təbliği aparmaqla bağlı razılıq əldə ediblər.

2009-cu ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana Hindistanın

Dehli şəhərində yerləşən Riyaziyyat Cəmiyyəti ilə əlaqə qurmuş və kitab mübadiləsinə başlamışdır.

O ildə də Kitabxana elmi ədəbiyyatın mübadiləsi ilə yanaşı, Azərbaycan həqiqətlərini xaricdə təbliğ etmək məqsədilə əməkdaşlıq etdiyi müəssisələrə davamlı şəkildə ingilis dilində ədəbiyyat göndərmiş və xarici kitabxanaların fondunda Azərbaycana aid ədəbiyyatın tək-cə kəmiyyət-cə deyil, həm də daşdığı informativ yük etibarilə artmasına nail olmuşdur. Xaricə göndərilən belə nəşrlər arasında Britaniyalı jurnalist və yazıçı, Karneqi Beynəlxalq Sülh Fondunda təhlilçisi, Qafqaz, xüsusilə Qarabağ münafişəsi üzrə mütəxəssis Tomas de Vaalın “Black garden: Armenia and Azerbaijan through peace and war” (Qara Bağ: Ermənistan və Azərbaycan sülh və savaşı yollarında), Polyak mənşəli amerikalı tarixçi-alim Tadeuş Svetoçovskinin “Russian Azerbaijan, 1905-1920. The shaping of national identity in a muslim community” (Rusiya Azərbaycanı, 1905-1920. Müsəlman cəmiyyətində milli kimliyin identifikasiyası), “Historical dictionary of Azerbaijan” (Azərbaycanın tarix lüğəti), ABŞ Montana Dövlət Universitetinin (Bozeman şəhəri) Siyasi Elmlər Departamentin professoru Tomas Qoltsun “Azerbaijan diary” (Azərbaycan gündəliyi) və s. kitablar var idi.

2010-cu ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq elmi əlaqələrini inkişaf etdirmiş, nəticədə 1 yeni təşkilatla-Almaniyanın Mineralogiya Cəmiyyəti ilə əməkdaşlıq barədə müqavilə bağlanmışdır. Bundan başqa, həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxana “Elektron Kitabxanalar və Yeni İnformasiya Tex-

nologiyalarının İstehsalçıları və İstifadəçiləri” Beynəlxalq Assosiasiyasının üzvü seçilmişdir.

Kitabxana beynəlxalq səviyyədə uğur əldə etməklə yanaşı, həmin il bir sıra problemlərlə də üzləşmişdir. Belə ki, uzun illərdən bəri fəal şəkildə AMEA MEK ilə əməkdaşlıq edən Los-Ancelesdəki Kaliforniya Universiteti birdən-birə beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi normalarına zidd olaraq, əlaqələri dayandırmış, dəfələrlə onlara göndərilən reklamasiya və məktublara baxmayaraq, bir müddət müvafiq öhdəlikləri yerinə yetirməkdən yayınmışdılar. Yalnız, həmin Universitetin Slavyan, Şərqi Avropa və Avrasiya Araşdırmaları bölməsi üzrə mütəxəssisi Liladhar Pendsenin Mərkəzi Elmi Kitabxananı ziyarətindən sonra məlum olmuşdur ki, Universitetdə “Ermənistan tarixi və ədəbiyyatı” bölməsi mövcuddur və bölməyə rəhbərlik edən erməni alim Kitabxananın Kaliforniya Universiteti ilə həyata keçirdiyi mübadilə prosesinə hər vaxtlə maneçilik törədir. Həmin vaxt Mərkəzi Elmi Kitabxananın bu barədə Kaliforniya Universitetinin rəhbərliyini məlumatlandırması nəticəsində bugün artıq ikitərəfli əməkdaşlıq davam edir.

2011-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana Polşanın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutu ilə beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi haqqında razılığa gəlmişdir.

Miçiqan Universitetinin Kitabxanası, Kaliforniya Universiteti, İllinoys Universitetinin Kitabxanası və ABŞ-ın digər elmi təşkilatlarından dəyərli nəşrlər əldə edilmişdir. Bununla yanaşı, İngiltərənin London Coğrafiya İnstitutu, Asiya Cə-

miyyəti, Britaniya Muzeyi, Paris Milli Kitabxanası, Hamburq Zoologiya İnstitutu, Yaponiya Zəlzələləri Araşdırma İnstitutu, Tokio Riyaziyyat İnstitutunun Kitabxanası və digərləri ilə kitab mübadiləsi 2011-ci ildə müvəffəqiyyətlə həyata keçirilmişdi.

Bolqarıstan Elmlər Akademiyası, “Müqəddəs Kliment Ohridski” adına Sofiya Universitetinin Kitabxanası, Macarıstan Elmlər Akademiyasının Kitabxanası, Polşa Akademiyasının Riyaziyyat İnstitutu, Rumıniya Akademiyasının Kitabxanası, Çexiya Elmlər Akademiyası Kitabxanası, Bosniya və Herseqovinada Sarayevo Elmlər Akademiyası, Belqrad Riyaziyyat İnstitutunun Kitabxanası ilə olan qarşılıqlı münasibətlər 2011-ci ildə xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. 2011-ci il sentyabr ayının 14-də Çexiya Milli Kitabxanasının direktoru Tomaş Bohm və Tarix Muzeyinin direktoru Maykl Lukeş Mərkəzi Elmi Kitabxananın qonağı olmuş, kitabxanalararası əməkdaşlığın bir sıra məsələləri müzakirə edilmiş, Azərbaycan-Çexiya arasındakı elmi, mədəni və siyasi əlaqələri əks etdirən sərgi ilə tanış olmuşlar.

Həmin il uzun müddət Mərkəzi Elmi Kitabxana ilə əməkdaşlıq etmiş, görkəmli türkoloq, Macarıstan Elmlər Akademiyası Türkoloji Araşdırmalar İnstitutunun direktoru, akademik Georq Xazai, Türkiyə Qafqaz Universitetlər Birliyinin sədri, professor Ramazan Qorxmaz AMEA-nın vitse-prezidenti, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik İsa Həbibbəylinin müşayiəti ilə Kitabxananı ziyarət etmiş, G.Xazai özü ilə Azərbaycana gətirdiyi şəxsi kitab-

xanasını fonda hədiyyə etmişdir.

2012-ci il Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq elmi əlaqələr tarixində özünəməxsus yer tutur. Belə ki, məhz 2012-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana bir neçə illik karantin dövründən sonra Avropa Şurası yanında Elmi Kitabxanalar Assosiasiyasına tamhüquqlu üzvlüyə qəbul edilib. Baş qərarğahı Haaqa şəhərində yerləşən Avropa Elmi Kitabxanalar Assosiasiyası 1971-ci ildə Avropa Şurasının qərarı ilə yaradılıb və Avropada elmi kitabxanaları birləşdirən yeganə dövlət qurumudur. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının Azərbaycanda fəaliyyət göstərən kitabxanalar arasında bu təşkilata üzv olan ilk və yeganə kitabxana olması xüsusilə vurğulanmalıdır.

Mərkəzi Elmi Kitabxana beynəlxalq informasiya mənasibətlərinin, qlobal informasiya cəmiyyətinin kiçik bir parçası, aktoru kimi bu gün də öz fəaliyyətlərini uğurla davam etdirir və yeni əməkdaşlıq imkanları axtarır. 2013-cü ilin göstəricilərinə görə 80 dövlətin 1000-ə yaxın elm və təhsil müəssisəsi ilə əməkdaşlıq edən Kitabxana həmişə olduğu kimi, indi də respublikada beynəlxalq kitab mübadiləsi mərkəzi olaraq qalır. 5 milyon fonda malik Mərkəzi Elmi Kitabxanada 1 milyondan artıq xarici dillərdə ədəbiyyatın mühafizə edilməsi bu müəssisənin beynəlxalq fəaliyyətinin miqyasından xəbər verir.

Mərkəzi Elmi Kitabxanada uzun illərin gərgin əməyi nəticəsində toplanan, qorunan bu əvəzolunmaz elm xəzinəsi dəfələrlə kənar fiziki təsirlərə məruz qalsa da, son təmirdən

öncə Elmlər Akademiyasının zirzəmisinə qədər nüfuz etmiş yağış suları ilə zədələnsə də, əməkdaşların yüksək peşəkarlığı nəticəsində günümüzdə qədər mühafizə edilmiş, saxlanmışdır. Kitabxanada “Şərq ədəbiyyatı fondu” ilə yanaşı bu fəaliyyətin əsas kuratoru və bazası hesab edilən “Qərbi Avropa dillərində ədəbiyyat fondu”nda XV-XVIII əsrlərin nəşrləri, Kant və Volterin külliyyatları, Yunanıstan, Roma, Bizans dövrünə aid antik ədəbiyyat nümunələri, Qərbi Avropa klassiklərinin əsərləri, Rafaelin dünyanın incəsənət ocaqlarında mühafizə olunan əsərlərinin çoxcildli reproduksiyaları (XIX əsrin fransız və alman nəşrləri), 1854-cü ildən başlayaraq indiyə qədər Fransa Elmlər Akademiyasının dövrü mətbuat komplektləri, 1892-ci ildə çap olunmuş “Priroda” jurnalının İngiltərə nəşri, görkəmli alimlərindən, E.A. Belyayevin, E.Bertelsin, V.H.Zaxoderin, F.A.Paxomovun, Z.Üseynovun unikal şəxsi kolleksiyaları və s. çox qiymətli və əvəzsiz materiallar bugün də istifadəyə yararlı və təhlükəsiz şəkildə mühafizə edilir. Yaxud da, Qərbi Avropa ədəbiyyatı şöbəsinin 1968-ci ildən Qərbi Avropa dillərində Azərbaycan alim və mütəxəssislərinin, görkəmli mədəniyyət xadimlərinin xarici ölkələrdə çap olunmuş əsərlərini və respublikamız haqqında kitab və məqalələrini əks etdirən “Azərbaycan xaricdə” adlı kartotekanı bugün də aparması, Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq elmi əlaqələr, kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində əldə olunan təcrübə və ənənəyə sadıqlığını nümayiş etdirir.

Müstəqillik dövrünün informasiya mühiti kitabxanalar, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxana tərəfindən beynəlxalq kitab mübadiləsi müstəvisində əldə etdiklərini yalnız qoruyub saxlamaqla deyil, həm də bu ənənələri inkişaf etdirməklə səciyyəvidir. Bu dövr həm də Azərbaycan dövlətinin kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinə, onun inkişafına ən yüksək səviyyədə diqqət ayırmağa başladığı dövrdür.

Ümummillî lider Heydər Əliyevin kitabxanalara göstərdiyi diqqəti müqabilində yenidən dirçəlmiş Azərbaycan kitabxanaları və onların beynəlxalq əlaqələri, Prezident cənab İlham Əliyevin kitabxana işi sahəsinə qayğısı sayəsində bugün də durmadan inkişaf etməkdədir. Prezidentin kitabxanaların inkişafı ilə bağlı təsdiq etdiyi Dövlət Proqramının məqsəd və vəzifələrinə kitabxana işi sahəsində köklü islahatların aparılması, kitabxana–informasiya resurslarının dünya məkanına inteqrasiyasının təmin edilməsi, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi kimi ümdə məsələlərin daxil edilməsi çox ciddi yanaşmanın nəticəsidir.

Dövlət Proqramının icrasının əsas istiqamətləri sırasında kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrinin inkişafı, genişləndirilməsi və beynəlxalq tədbirlərin təşkili; dünya informasiya sistemlərində Azərbaycan kitabxana resurslarının təbliği və beynəlxalq informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi prioritet olaraq müəyyən edilmişdir. Bu mənada, 2008-2013-cü illər üzrə birinci mərhələsi yekunlaşmış Dövlət Proqramından irəli gələrək Azərbaycan kitabxanaçılarının iştirakı ilə:

- Ölkəşünaslığa (Azərbaycanşünaslığa) dair Rusiya Dövlət Kitabxanasında, Rusiya Milli Kitabxanasında, Kazan, Tbilisi şəhər və digər milli kitabxanalarda saxlanılan ədəbiyyatın (o cümlədən dövrü mətbuatın) müəyyənləşdirilməsi və onların çatışmayan nüsxələrinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi məqsədi ilə layihələrin həyata keçirilməsi;

-Azərbaycanın kitab mədəniyyətinin qorunması və dünyaya tanıtılması məqsədi ilə layihələrin həyata keçirilməsi;

- Azərbaycanın elektron kitabxanaları üçün Rusiyanın LIBNET Mərkəzindən rus və digər xarici dillərdə olan yeni ədəbiyyatların bibliografik təsvirlərinin alınması;

- Azərbaycan kitabxanalarının dünyanın ən böyük kitabxanalarının məlumat bazalarına daxil olmasının və onların resurslarından istifadənin təmin edilməsi;

- Dünyanın böyük kitabxana mərkəzlərində saxlanılan diyarşünaslıq (ölkəşünaslıq) xarakterli qiymətli və nadir kitabların (əslı, yaxud surəti və elektron variantı) “Heydər Əliyev Mərkəzi”ndə toplanması ilə bağlı zəruri tədbirlərin təşkili;

- İslam Konfransı Təşkilatı dövlətlərinin kitabxanaları ilə informasiya mübadiləsinin həyata keçirilməsi;

- YUNESKO-nun “İnformasiya hamı üçün” Proqramının Azərbaycan komitəsinin təşkili;

- Ümummillı lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 90 illik yubileyi ilə əlaqədar “Heydər Əliyev Mərkəzi-Millı yaddaşımızın Mərkəzidir” mövzusunda Bakıda kitabxanaçı-

ların beynəlxalq simpoziumunun təşkili və həyata keçirilmiş bu kimi sair fəaliyyətlər beynəlxalq əməkdaşlıq imkanlarının genişlənməsinə, təcrübə mübadiləsinə öz töhfəsini vermişdir.

Göründüyü kimi, sadalanan məsələlər arasında Azərbaycanın kitab mədəniyyətinin qorunması və dünyaya tanıtılması məqsədi ilə layihələrin həyata keçirilməsi də yer almışdır. Milli kitab mədəniyyətinin təbliği, milli çap məhsulunun xarici bazarlara çıxarılması və üçün kitabxana və nəşriyyat fəaliyyətinin ayrılmaz tərkib hissələrindən olan sərgi-konfrans tədbirləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Monoqrafiyanın növbəti bölmələrində bu xüsusətlər təhlil edilir, Azərbaycan kitabxanalarının, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın müvafiq sahədə əldə etdiyi təcrübələr müəyyənləşdirilir.

ELMI-MƏDƏNİ İNTEQRASIYA: TARIXI VƏ ELMI-TƏŞKILATI ASPEKT

IDünya müharibəsindən sonra dövlətlər arasında inteqrasiya, qloballaşma meylləri güclənməyə başlasa da, milli identiklik ümumun içində itib-batmadı, əksinə, milli-mədəni irsin qarşılıqlı təqdimatı, elmi-mədəni resursların sivil cəmiyyətə məxsus ali dəyər kimi təbliği, məqsədli nümayişi öz aktuallığını, ideoloji missiyasını qoruyub saxladı. Bu baxımdan, kitab-tarixin bütün dövrlərində toplanması, mühafizəsi, ötürülməsi mümkün olmuş informasiya yükünün daşıyıcısı kimi milli irsin, milli yaddaşın müxtəlif xalqlar, millətlər arasında yayılması üçün ən uzunömürlü və etibarlı təbliğat vasitəsidir.

Milli-mədəni irsin informasiya daşıyıcısı rolunda çıxış edən kitabların başlıca təbliğat arealı isə kitabın satış və yaxud sadəcə nümayiş üçün sərgiləndiyi məkanlardır. Əl-bəttə, terminoloji təhlilə varmasaq, istər kitab sərgiləri, istərsə də kitab bazarları, kitab yarmarkaları, kitab salonları, kitab pasajları mahiyyət etibarilə, kitabın təbliği üçün düşünülmüş vasitələrdir. Sadəcə, kitab sərgiləri istisna olmaqla, digər vasitələrin kitab satışının aktivləşməsinə, başqa sözlə, iqtisadi

maraqların təmin olunmasına xidmət etməsi, hələ onları bizim maraq və tədqiqat çevrəmizdən çıxarmır. Və hələlik kitab sərgiləri kitab əmtəəşünaslığının predmeti olan həmin mexanizmlərdən fərqli olaraq, eyni zamanda, mədəni və texniki tərəqqinin təcəssüm olunduğu yeganə informasiya mübadiləsi məkanı olaraq qalır. Beynəlxalq kitab sərgiləri isə həm beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrin inkişafını təmin etmək, həm kitab çapı sahəsində baş verən dəyişiklikləri izləmək, həm də, ən başlıcası ayrı-ayrı milli mədəniyyətləri, milli elmi-texniki uğurları təbliğ etmək üçün çox vacib sosial forumlardan biridir. Təsadüfi deyil ki, bugün dünyada 300-dən artıq daimi beynəlxalq kitab sərgisi keçirilir.

Mədəni əməkdaşlığın geniş yayılmış formalarından biri kimi kitab sərgi və yarmarkalarının tarixi qədimdir. Quttenberqin kitab çapını ixtira etməsi nəticəsində, XV əsrin ikinci yarısında Almaniyanın Frankfurt şəhəri və ona yaxın ərazilərdə və Leypsiq kimi başqa iri şəhərlərdə kitab yarmarkalarının keçirilməsi məsələsi aktuallaşmağa başladı. Və dünyada ilk dəfə 1473-cü ildə, Frankfurtda bir neçə dövlətin kitab əmtəəşünaslarının təşəbbüsü ilə yarmarka təşkil olundu.

Kitab sərgi və yarmarkalarının keçirilməsi sahəsində 5-6 əsrlik tarixi təcrübəyə malik olan Avropa ölkələrindən fərqli olaraq Azərbaycan, bu sahədə fəaliyyətə ötən əsrin 60-cı illərindən qoşulub.

Tarixçi alim M.Qasımlı qeyd edir ki [59-60], o dövrdə şəxsiyyətə pərəstiş sisteminin tam hökmranlığı SSRİ-ni demək olar ki, qapalı cəmiyyətə çevirmişdi. Bu vəziyyət 60-

cı illərin ortalarına kimi davam etdi. 60-cı illərin ikinci yarısından etibarən mədəniyyət günlərinin, dekadalarının (ongünlüklər), aylıqlarının keçirilməsi ilə əlaqədar olaraq kitab sərgi və yarmarkaları təşkil edilməyə başlandı. Azərbaycanda əsasən, bədii və elmi ədəbiyyat, xaricdə isə–belə kitablarla yanaşı təbliğat ədəbiyyatı da nümayiş etdirilirdi.

Alimin Dövlət Arxiv idarəsində, Mədəniyyət Nazirliyinin arxivində apardığı araşdırmalardan məlum olur ki, hələ 1967-ci ildə Havana və Ulan-Batorda təşkil olunmuş kitab sərgilərində Azərbaycan nəşriyyatları tərəfindən buraxılan 700-dən artıq kitab nümayiş etdirilmişdir. 1969-cu ildə Varşavada Sovet Mədəniyyəti Evinə Azərbaycana həsr edilmiş illüstrasiyalı kitab sərgisi açılmışdı.

Faktlar təkcə bununla bitmir. Professor M.Qasımlı Azərbaycan nəşirlərinin beynəlxalq kitab sərgi və yarmarkalarında iştirakı ilə bağlı xeyli sayda məlumat toplamış və onlardan vahid mənbədən bəhrələnməyimiz üçün yaxşı imkan yaratmışdır. Həmin məlumatları davam etdirərək qeyd edək ki, 1975-ci ildə Moskvada Mərkəzi Elmi Kitabxananın da iştirak etdiyi Beynəlxalq kitab sərgisi keçirilmişdir. 1976-cı ildə Monqolustan Mədəniyyət günləri zamanı Bakıda MXR-in kitab sərgisi təşkil olunmuşdur. 1977-ci ildə Avstriyada Azərbaycanın kitab sərgisi açılmışdır. 1978-ci ildə Yapon-Sovet dostluq aylığı çərçivəsində Yaponiyada Azərbaycan Respublikasına həsr olunmuş səyyar sərgi təşkil edilmişdir. 1981-ci ildə Leypsiq Beynəlxalq Yarmarkasında “Beynəlxalq kitab” vasitəsilə Azərbaycanda nəşr edilmiş 25 ən yaxşı kitab

reklam olunmuşdur.

1981-ci ilin sentyabrında 60-dan çox ölkə nümayəndələrinin iştirak etdiyi Moskva Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkasına Azərbaycan Respublikası da dəvət edilmişdir. Həmin ilin iyul ayında Bakıda Polşa və ADR kitab dekadası keçirilmişdir.

1983-cü ildə respublika nəşirləri, şüarı “Sülh və tərəqqi üçün kitab” olan dördüncü Moskva Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkasının təşkilində iştirak etmişlər. Oktyabr ayında isə respublikada alman nəşriyyatçıları tərəfindən nəşr olunmuş 600-ə yaxın müxtəlif kitabın təqdim olunduğu ADR-in kitab dekadası keçirilmişdir.

1986-cı ilin sentyabrında Frankfurt-Maynda 38-ci Beynəlxalq kitab yarmarkasında 84 ölkənin, o cümlədən Azərbaycanın 700-ə yaxın nəşriyyat və çap şirkəti iştirak etmişdilər. Həmin ilin iyununda isə Bakıda ADR-in kitab sərgisi keçirilmişdir. Həmin ildə ADR-in nəşirləri tərəfindən SSRİ-yə gətirilən ədəbiyyatın dəyəri 1,6 milyon rublu keçirdi. Bu məbləğ isə ötən il keçirilən bu cür yarmarkanın ticarət dövriyyəsinə xeyli çox idi.

Həmin il, ölkədə Polşa kitablarının yarmarkası da təşkil edilmişdi. M.Qasımlı qeyd edir ki, İkinci Dünya müharibəsindən sonra Polşada Azərbaycan, rus və digər ölkələrin müəlliflərinin 12 min müxtəlif adlı kitabları polyak dilinə tərcümə edilmişdir. 1987-ci ilin aprelində Bakıda “Slovenyanın çap və kağız sənayesində kitab nəşriyyatçılarının nailiyyətləri” adlı sərgi keçirilmişdir. 1987-ci ildə keçirilən Moskva

Beynəlxalq kitab sərgi-yarmarkasında Azərbaycan da iştirak etmişdir. 1988-ci ilin mayında Bakıda Çexoslovakiya nəşirlərinin kitab sərgisi keçirilmişdir. 1989-cu ildə Azərbaycanda xarici ölkələrin bir neçə kitab sərgisi təşkil edilmişdir.

O il, Azərbaycan Respublikası Dövlət Nəşriyyat Komitəsinin Şərq salonunda Kuba inqilabının qələbəsinin 30 illiyinə həsr olunmuş Kuba kitab sərgisi keçirilmişdir.

1989-cu ildə 41-ci Beynəlxalq Frankfurt kitab yarmarkası təşkil olunmuşdur. İlk dəfə olaraq müstəqil ekspozisiyası ilə həmin beynəlxalq kitab sərgisində çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Dövlət Nəşriyyat Komitəsi özünü maraqlı və faydalı partnyor kimi göstərmişdir.

1990-cı ilin yanvarında Türkiyədə M.F.Axundov adına respublika kitabxanası tərəfindən təşkil olunmuş Azərbaycan kitablarının sərgisi keçirildi. Həmin ilin aprelində Bakıda Macarıstan kitab dekadası keçirildi.

Bütün bu tarixi faktlar onu göstərir ki, 1960-1990-cı illərdə Azərbaycan kitabxana və nəşriyyatları beynəlxalq sərgi və yarmarkaların işində fəal iştirak etmiş və müəyyən təcrübə toplamışlar. Lakin o dövrdə Azərbaycanın Sovet İttifaqının bir parçası kimi bu tədbirlərə qatılması əsasən, milli dəyərləri deyil, artıq çoxdan makulaturaya çevrilmiş Sovet ideoloji ədəbiyyatının təbliğini diqtə edirdi. Bu mənada, həmin sərgi və yarmarkalarda iştirakı zorən təbliğat kimi də qələmə vermək olardı, amma nəzərə alanda ki, məhz bu kimi tədbirlərdə az-çox ölkəmizin, onun klassik ədəbiyyat nümunələrinin tanınması da mümkün olmuşdur, istər-istəməz bu 40

illik təcrübəni də qənimət olaraq qəbul etmək lazım gəlir.

Müstəqilliyin ilk illərində Azərbaycan kitabxanaları nəinki beynəlxalq sərgi və konfranslarda iştirak etməkdə, hətta normal fəaliyyət belə göstərməkdə çətinlik çəkirdilər. Doğrudur, Azərbaycan artıq BMT-nin üzvi idi, lakin müharibə baş verən bir ölkədə kitabxanaların beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etməsi mümkün deyildi. Buna nə müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin səviyyəsi, nə də elm və təhsilə ayrılan vəsaitin həcmi imkan verirdi.

Bu sahədə canlanma yalnız 1999-cu ildə-Kitabxana işi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul olunduqdan sonra (Qanunun 21-ci maddəsində beynəlxalq kitabxana təşkilatları ilə əlaqə yaratmaq, kitabxana, bibliografiya və informasiya sahəsinə keçirilən tədbirlərdə iştirak etmək kitabxanaların hüququ kimi təsbit olunmuşdur) müşahidə olunmağa başladı.

Əlbəttə, uzun fasilədən sonra Azərbaycan kitabxanaları və nəşriyyatları üçün birbaşa nüfuzlu beynəlxalq konfrans və sərgilərə yol tapmaq bir qədər çətin idi. Bu problemlə, bütün post-sovet ölkələri üzləşmişdilər. Buna görə də, 1999-cu il aprel ayının 18-22-də Tiflisdə Cənubi Qafqaz regional kitabxana işçilərinin konfransının keçirilməsi və burada Azərbaycan kitabxanaçılarının iştirakı (5 nəfərlə), təmsil etdiyimiz sahənin peşəkarları üçün müstəqillik dövrünün demək olar ki, ilk beynəlxalq kitabxana konfranslarından biri idi.

Konfransın keçirilməsində başlıca məqsəd keçmiş

SSRİ-də, xüsusilə Cənubi Qafqazda kitabxana işinin yeni inkişaf xəttini araşdırmaq və dünya standartlarına uyğun olaraq yeni inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməkdən ibarət idi.

Bundan başqa, 2001-ci ilin avqustunda Azərbaycan kitabxana ictimaiyyətinin nümayəndələri ABŞ-ın Boston şəhərində İFLA-nın 67-ci konfransında iştirak etmiş və yeni əlaqələr yaratmağa nail olmuşdular [49].

O dövrdə Bakı Dövlət Universitetinin Kitabxanaçılıq fakültəsinin əməkdaşları da beynəlxalq əlaqələrin qurulması, kitabxana işi sahəsində konfrans, seminar, ixtisasartırma kurslarında iştirak baxımından kifayət qədər aktiv idilər. Belə ki, pedaqoji kollektivin ayrı-ayrı üzvləri Avropa Şurasının TASİS proqramı müvafiq olaraq həyata keçirilən "Universitetlərin modernləşməsi" proqramı çərçivəsində 2001-ci ilin iyulunda Belçikanın Namur Universitetində, 2002-ci ilin noyabrında Lion Milli Ali Kitabxanaçılıq-İnformasiya mərkəzində, 2003-cü ilin mayında isə Fransanın və ABŞ-ın müxtəlif şəhərlərində yerləşən ali məktəblərdə olaraq orada kitabxana işinin təşkili ilə yaxından tanış olmuşlar.

2004-cü il noyabr ayının 4-dən 11-dək Mərkəzi Elmi Kitabxananın əməkdaşı C.Cəfərovun da iştirakı ilə Azərbaycan nümayəndə heyəti Litvaya səfər etmiş, həmin ölkədə kitabxanaçılıq işi, kitabxana-informasiya təhsili, peşə təşkilatlarının fəaliyyəti ilə tanış olmuş, Vilnüs Universiteti, Litva Kitabxana Konsorsiumu və Litva Elmlər Akademiyasının Elmi Kitabxanasının "Avtomatlaşdırma" və "İnforma-

siya sistemləri" mövzusunda keçirilən seminarında iştirak etmişlər.

Həmin ildən etibarən Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq elmi konfrans və kitab sərgilərində təmsil olunması daha da intensivləşmiş və bir sıra uğurlu beynəlxalq layihələr həyata keçirilmişdir.

2004-cü ilin noyabr ayının 15-dən 19-dək Moskva vilayətinin Zveniqorod şəhərində keçirilən "Kitabxanalar üçün informasiya texnologiyaları, kompüter sistemləri və çap məhsulları. LİBKOM 2004" VIII Beynəlxalq konfrans-sərgidə MEK-nın iki əməkdaşı- AMEA MEK-nın direktoru, f.e.d. A.İ. Əliyeva-Kəngərli və elmi işlər üzrə direktor müavini F.Hüseynova iştirak etmişlər.

Mərkəzi Elmi Kitabxananın "LİBCOM 2004" Beynəlxalq Konfransda iştirakının ən mühüm nəticəsi "İRBİS-64" avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin əldə edilməsi olmuşdur.

Konfransın işi seksiyalar üzrə aparılmış, kitabların və avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin təqdimatı keçirilmiş, müzakirələr aparılmışdır. Burada keçirilən sərgidə Kitabxana Azərbaycanla bağlı qiymətli nəşrlər nümayiş etdirmiş və sərgidən sonra isə həmin ədəbiyyat Rusiyanın Milli Kitabxanasına, Rusiya EA Kitabxanasına və Rusiya Dövlət kütləvi elmi-texniki kitabxanaya hədiyyə edilmişdir.

21-23 sentyabr 2005-ci il tarixində Moskvada "Beynəlxalq elmi və mədəni əlaqələrin inkişafında kitab nəşrinin

rolu” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans keçirilmiş, konfransda AMEA MEK-in direktoru, f.e.d. A.İ. Əliyeva-Kəngərli “AMEA MEK-də beynəlxalq kitab mübadiləsinin inkişafı məsələləri” mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdir.

2005-ci il noyabrın 16-19-dək Tunisdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və Beynəlxalq Telekomunikasiya İttifaqı tərəfindən təşkil edilmiş “İnformasiya Cəmiyyəti üzrə Ümumdünya Sammiti”ndə Mərkəzi Elmi Kitabxananın nümayəndəsi də iştirak etmiş, Azərbaycan nümayəndə heyətinin tərkibində ölkəmizi təmsil etmişdir.

2007-ci il may ayının 2-dən 11-dək Tehran şəhərində XX Beynəlxalq kitab sərgisi keçirilmiş, burada Kitabxana tərəfindən Azərbaycanda çap olunmuş müxtəlif elm sahələri üzrə 500 nüsxə ədəbiyyat nümayiş etdirilmişdir.

Həmin ilin sentyabr ayının 19-dan 21-dək Kitabxananın nümayəndələri Moskva şəhərində keçirilən “Post-sovet məkanında elmi kitab” mövzusunda beynəlxalq elmi konfrans işinə qatılmış, təcrübə mübadiləsi aparmışlar.

Kitabxananın direktoru tədbirdə “AMEA-da elmi tədqiqatların informasiya təminatında MEK-in nəşriyyat fəaliyyətinin rolu” mövzusunda məruzə ilə çıxış etmişdir.

2008-c il fevral ayının 28-də Mərkəzi Elmi Kitabxananın sərgi salonunda Almaniyaya Xarici İşlər Nazirliyinin, Alman Tədqiqat Mərkəzi və Höte İnstitutunun “İnsanlar və kitablar” birgə layihəsi çərçivəsində tədbir keçirilmişdir. Tədbirdə AMEA-nın prezidenti, akademik Mahmud Kərimov, Almaniyanın Azərbaycandakı səfiri Per Kristofer Stan-

çına, Akademiyanın, Mərkəzi Elmi Kitabxananın, səfirliyin nümayəndələri iştirak etmişlər. Orta Asiya və Şərqi Avropa ölkələrində mövcud olan aparıcı kitabxanaları almandilli elmi ədəbiyyatla zənginləşdirmək məqsədi daşıyan layihə üzrə kitabxanaya birinci mərhələdə dəyəri 5 min avro olan elmi ədəbiyyat hədiyyə edilmişdir.

Həmin il oktyabr ayının 6-dan 13-dək Türkmənistanın Aşqabad şəhərində keçirilən “Qızıl əsrin qızıl nəşrləri” adlı III Beynəlxalq kitab sərgi – yarmarkasında 22 ölkədən 108 kitabxana və nəşriyyatla yanaşı, Azərbaycan kitabxanaçıları, o cümlədən Mərkəzi Elmi Kitabxananın da nümayəndəsi iştirak etmişdir.

Sərgi-yarmarkanın əsas məqsədi–Türkdilli xalqların ədəbiyyatının təbliği, nəşriyyat və kitabxanalar arasında yaradıcı, texniki, iqtisadi əlaqələrin yaradılması, kitabxanalar arasında təcrübə və kitab mübadiləsi, dünya ədəbiyyatı ilə tanışlıq olmuşdur.

Mərkəzi Elmi Kitabxana sərgidə bir çox kitablarla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə nəşr olunan 150 nüsxə kitabı da nümayiş edilmişdir və sərgi bitdikdən sonra onları Türkmənistan kitabxanalarına hədiyyə etmişdir.

2008-ci ildən etibarən Mərkəzi Elmi Kitabxana Frankfurt, Moskva, İstanbul və Tehran beynəlxalq kitab sərgisində fəal iştirak etməklə bu əhəmiyyətli tədbirin daimi iştirak-

çılarından birinə çevrilmişdir. 2014-cü ilədək həmin sərgidə Azərbaycanın uğurlarını, elmi nailiyyətlərini əks etdirən 12000-dən artıq dəyərli ədəbiyyat nümayiş etdirilmiş və dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş ziyarətçilərə paylanmışdır.

2008-ci il oktyabr ayının 20-dən 26-dək Moskvada “Beynəlxalq elmi və texniki informasiya mərkəzinin” (BETİM) və “SWETS” təşkilatının (Niderland) birgə təşkilatçılığı ilə keçirilmiş “Dünya elektron kitabxanalarına çıxışın təmin olunması” adlı beynəlxalq seminar-konfransda Mərkəzi Elmi Kitabxana da BETİM-in tamhüquqlu üzvü kimi təmsil olunmuş, Kitabxananın əməkdaşlı 4000-dən artıq nəşriyyatın təqdim etdiyi 160 min elmi jurnal, 2 milyon elektron kitab və 830 qəzetin cəmləşdiyi sistemin yaradılması yolları, işləmə mexanizmi, idarə olunması və oxucuların istifadəsinə verilməsilə ilə bağlı seminara qatılmış, Azərbaycan elmi jurnallarının bu platformada nümayiş olunması imkanlarını öyrənmişdir.

Seminarın nəticəsi olaraq ötən əsrin əvvəllərində yaradılan və informasiya mübadiləsi sahəsində kifayət qədər böyük təcrübəyə malik “SWETS” təşkilatı iştirakçıları verilənlər bazasına daxilolma sertifikatları ilə təmin etmiş və bunun əsasında Mərkəzi Elmi Kitabxananın oxucuları ilkin olaraq dünyada nəşr olunan 760 qəzetin elektron versiyası ilə tanışlıq imkanı əldə etmişlər.

2008-ci il noyabr ayının 17-dən 21-dək Moskva vilayətinin Zveniqorod şəhərində ənənəvi “Kitabxanalar üçün

informasiya texnologiyaları, kompüter sistemləri və nəşr məhsulları. LIBCOM – 2008” XII Beynəlxalq konfrans-sərgi keçirilmiş, Azərbaycan Respublikasından 8 nəfər nümayəndə, Mərkəzi Elmi Kitabxananın direktoru f.e.d. A.İ. Əliyeva-Kəngərli də iştirak etmişdir.

Konfrans çərçivəsində əənəvi olaraq bir sıra problem və məsələlər müzakirə edilmiş, elektron resurslar, elektron kitabxanalar və İnternet-texnologiyaları; elektron informasiya əsrində kitabxana fondlarının formalaşmasının müasir problemləri və texnologiyaları; avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sistemlərinin və elektron kitabxanaların linqvistik və informasiya təminatı; professional və informasiya etikası üçün yeni texnologiyalar; yeni təcrübə və innovasiya; İnternetdə etika və s. bu kimi mövzular ətrafında fikir mübadiləsi aparılmışdır. Konfrans zamanı keçirilən seminar-diskussiyalarda müasir cəmiyyətdə kitabxanaların fəaliyyətinin hüquqi aspektləri və kitabxana-informasiya sahəsi üzrə mütəxəssislərin hazırlanması problemi də müzakirə edilmiş, İRBİS Avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminədən istifadə edən kitabxana əməkdaşlarının I qurultayı keçirilmiş və həmin proqramın yeni modulları (əlavələri) təqdim olunmuşdur.

Ümumiyyətlə, 2008-ci il Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq tədbirlərdə iştirakı baxımından kifayət qədər məhsuldar illərdən hesab olunur. Həmin il noyabr ayının 19-22-dək Qazaxıstan Milli elmi-texniki informasiya Mərkəzinin təşkilatçılığı ilə Alma-Ata şəhərində keçirilmiş “Elm və

zaman çağırışları” adlı konfransda Kitabxananın əməkdaşı da iştirak etmiş, konfrans çərçivəsində “Beynəlxalq Elmi-texniki informasiya Mərkəzinə üzv dövlətlərin Koordinasiya Şurasının 16-cı yığıncağı təşkil olunmuşdur.

Konfrans iştirakçıları informasiya cəmiyyəti şəraitində elmin inkişaf perspektivləri, global elektron massivlərin yaradılması məsələləri, elmi nəşrlərin elektron formada tərtibi qaydaları ilə yaxından tanış olmuşlar. Habelə, tədbir iştirakçıların internet vasitəsilə oxuculara elektron sənəd kütləsinin ötürülməsi mexanizmi, lokal və İntranet şəbəkədə elektron sənəd dövriyyəsi məsələləri haqqında geniş məlumat verilmişdir. Konfransın 2-ci günü sərgi keçirilmiş və burada Azərbaycandan aparılmış müxtəlif kitablar, o cümlədən Qarabağ həqiqətlərini özündə əks etdirən ədəbiyyat nümayiş olunmuşdur.

2009-cu il noyabr ayının 16-dan 20-dək Moskva vilayətinin Zveniqorod şəhərində Rusiya Federasiyasının Mədəniyyət Nazirliyi, Beynəlxalq kitabxana, informasiya və analitik mərkəzinin (Amerika, Vaşinqton), Rusiya Dövlət kütləvi elmi – texniki kitabxanasının təşəbbüsü ilə XIII-cü Beynəlxalq “Kitabxanalar üçün informasiya texnologiyaları, kompüter sistemləri və nəşriyyat məhsulları” (LİBKOM - 2009) adlı konfrans-sərgi keçirilmişdir. Tədbirdə Rusiyanın və MDB dövlətlərinin ən iri kitabxanalarının nümayəndə heyəti iştirak etmişdir.

2009-cu ilin noyabr ayının 24-25-i tarixində Rusiyanın Moskva şəhərində Beynəlxalq elmi-texniki informasiya

Mərkəzində “Elm, texnika və innovasiya biznesi üçün elektron informasiya resursları” adlı konfransda Mərkəzi Elmi Kitabxana Azərbaycanı təmsil etmişdir. Konfransda elm, texnika və iqtisadiyyat sahəsində elektron resursların hazırlanması üzrə ixtisaslaşmış Springer, ALJC, MyiLibrary, PressDisplay, “Kluwer Law and Business” kimi nəşriyyatların məhsullarının təqdimatı keçirilmiş, oxucuların bu mənbələrdən istifadə imkanları müzakirə edilmişdir.

2009-cu il dekabr ayının 3-də Kitabxana Almaniya səfirliyi ilə birgə AMEA Rəyasət Heyətində “Almandilli ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatçıları - 1945-ci ildən sonra” mövzusunda tədbir keçirmişdir.

Almaniyanın Azərbaycandakı səfiri cənab Peer Stankina və müxtəlif səfirliklərin nümayəndələrinin iştirakı ilə keçirilmiş sərginin əsas məqsədi Nobel mükafatı və bu mükafata layiq görülmüş görkəmli şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılığı haqqında 100-ə yaxın kitabın, ensiklopedik materialların, elektron resursların, mətnli plakatların və fotosəkillərin nümayişi və təbliği olmuşdur. Eyni zamanda Nobel mükafatçılarının həyat və yaradıcılığı haqqında müasir dünyaya ədəbiyyatına öz töhfəsini vermiş yazıçılardan H.Hessenin “Muncuq oyunu”, N.Zaksın “Ölüm”, H.Böllün “Qatar vaxtında gəldi”, Q.Qrassın “Dəmir baraban”, “Siçovul”, “Kambalığ”, “Yerli narkoz”, E.Yelinekin “Sevgililər”, “Ölü uşaqlar”, “Pianoçu” kimi romanları və digər əsərləri burada sərgilənmişdir.

2011-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxananın əməkdaşları

ənənəvi olaraq “LİBKOM” konfransı, İstanbul Beynəlxalq Kitab Sərgisi, Buenos-Ayres Beynəlxalq kitab yarmarkasına qatılmış, Katoloniya Milli Kitabxanasının dəvətilə İspaniyada, Milli Mərkəzi Kitabxananın dəvəti ilə isə İtaliyada olmuş, kitabxanaşünaslıq sahəsində əməkdaşlıq barədə razılıq əldə etmişlər.

Həmin il Çexiya Milli Kitabxanasının nümayəndə heyəti, Türkiyə, İngiltərə, Almaniyadan olan alim və ziyalılar Mərkəzi Elmi Kitabxananın qonağı olmuşlar.

2012-ci ildə Mərkəzi Elmi Kitabxana 6 beynəlxalq tədbirdə Azərbaycanı təmsil etmişdir: Türkiyənin Ankara şəhərində təşkil olunmuş “Türk Şurası Kitabxanaları: mövcud vəziyyət, problemlər və tövsiyələr” adlı beynəlxalq simpoziumda, İstanbulda “İstanbul Türkiyə Azərbaycan Dərnəyi”nin təşkil etdiyi tədbirdə, yenə orada Beynəlxalq Kitab sərgisində, İtaliyanın Milan şəhərində təşkil olunmuş “Türk mədəniyyəti, incəsənəti və mədəni irsinin mühafizəsi” adlı VI beynəlxalq simpoziumda, Özbəkistan Respublikası Elmlər Akademiyasının Elmi Kitabxanasında təşkil olunan tədbirdə, ABŞ Dövlət Departamentinin Vaşinqtonda təşkil etdiyi “Amerika mədəniyyəti və kitabxanaları” adlı mübadilə proqramında.

Həmin il Mərkəzi Elmi Kitabxana Yaponiyanın Nippon Fondunun dəstəyi ilə həyata keçirilən “Yaponiyanı mütaliə et” adlı layihənin qalibi olmuşdur. Layihəyə əsasən, müasir Yaponiyanı dərk etmək məqsədilə siyasət və beynəlxalq əlaqələr, iqtisadiyyat və biznes, cəmiyyət və mədəniyyət,

ədəbiyyat və incəsənət sahələrini əhatə edən 100-dən artıq kitab oxucuların ixtiyarına verilmişdir.

Bundan başqa, Azərbaycan-Polşa diplomatik əlaqələrinin qurulmasının 540 illiyi münasibətilə Polşa Milli Kitabxanasında və Varşava Universitetinin Kitabxanasında Mərkəzi Elmi Kitabxananın dəstəyi ilə Azərbaycan guşəsi yaradılmış və lazımi ədəbiyyatla təmin olunmuşdur.

2013-2014-cü illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxana Sofiya, Budapeşt, Bratislava, Vyana, Zaqreb və Romada təşkil olunmuş beynəlxalq kitab sərgisi və konfranslarda iştirak etmiş, yeni beynəlxalq əlaqələrin qurulması istiqamətində işlərini davam etdirmişdir.

Müəllif də Mərkəzi Elmi Kitabxananın əməkdaşı kimi 2005-ci ildən etibarən dəfələrlə Fransa, İtaliya, İspaniya, Rusiya, Polşa və Türkiyədə təşkil olunan beynəlxalq konfrans və kitab sərgilərinin iştirakçısı olmuş, İFLA-nın Fransanın Lion şəhərində təşkil olunan 80-ci qurultayında Azərbaycanı təmsil etmişdir.

Azərbaycanın kitab və kitabxana işi sahəsində beynəlxalq sərgi və konfranslardakı yarım əsrlik təmsilçilik tarixinə nəzər saldıqda bir sıra ümumiləşdirmələr aparmaq mümkündür:

1. Azərbaycan kitabxana və nəşriyyatları beynəlxalq kitab və kitabxana tədbirlərində, o cümlədən konfrans, sərgi və yarmarkalarda ilk illərdə Sovet ittifaqının tərkibində çıxış etsələr də, yerli çap məhsulunun, xüsusilə bədii ədəbiyyatın təbliğinə qismən nail olmuş, Azərbaycanın 60-cı illərdən

etibarən bütün sahələrdə əldə etdiyi uğurların beynəlxalq arenaya çıxarılmasına çalışmışdır;

2. “Kitabxana işi haqqında” Qanununun qəbulundan sonra Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq konfrans və sərgilərdə iştirakı genişlənmişdir;

3. Azərbaycan kitabxanaları IFLA, CENL, LIBER və s. kimi nüfuzlu kitabxana assosiasiyalarında təmsil olunur;

4. Azərbaycan kitabxanaçıları kitabxanaşünaslığın aktual problemlərinə həsr olunmuş ənənəvi konfranslarda (Kırım, Soçi, LİBKOM, Sudak, Minsk) təmsil olunurlar;

5. Əsasən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin işlər İdarəsinin tabeliyində olan kitabxanalar beynəlxalq tədbirlərdə fəal iştirak edirlər;

6. Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq tədbirlərdə birgə iştirak təcrübəsi var. Belə ki, AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası, Milli Kitabxana və Prezident kitabxanası beynəlxalq kitab və kitabxana tədbirlərində birgə iştiraka üstünlük verirlər. Bununla belə, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası əsasən beynəlxalq kitab sərgilərində, Milli Kitabxana beynəlxalq konfranslarda, Prezident kitabxanası isə beynəlxalq təşkilatların illik yığıncaqlarında iştirak üzrə ixtisaslaşmış.

Əldə olunan təcrübələrə baxmayaraq, Azərbaycan kitabxanaçılarının və kitabxanalarının beynəlxalq konfrans və kitab sərgilərində təmsilçiliyində və iştirakında hələ də bir sıra problemlər mövcuddur ki, onlar da aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan kitabxanaları heç də bütün müvafiq

beynəlxalq konfranslarda iştirak etmərlər, yaxud qeyri-ardıcıl iştirak edirlər. Misal olaraq LIBER, EIFL və s. kimi təşkilatların illik konfranslarını göstərmək olar. Buna səbəb kimi, müəyyən dil baryerini və maliyyə çatışmazlığını göstərmək olar;

2. Azərbaycan kitabxanaları Tokio, Cenevrə, London, Paris, Brüssel, Varşava, Dublin və s. şəhərlərdə hər il keçirilən kitab sərgilərində təmsil olunurlar. Səbəb kimi maliyyə çatışmazlığını və maraq azlığını göstərmək olar;

3. Beynəlxalq sərgilərdə iştirak zamanı Azərbaycan Respublikasının xarici səfirlik və nümayəndəlikləri ilə birgə fəaliyyətdə müəyyən loqistik problemlər baş verir. Xaricdəki nümayəndəliklərimiz kitabxanaların beynəlxalq sərgilərdə iştirakını heç də həmişə lazımi səviyyədə dəstəkləməirlər.

Təhlillər göstərir ki, mövcud problemlərin yaxın gələcəkdə həlli mümkündür və onlar Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq məkandakı rolunu azaltmır. Çünki, müasir Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq informasiya mühitinə daha dərindən təmas etmək üçün təkcə konfrans və kitab sərgilərində iştirakla kifayətlənmir, oxuculara göstərilən xidmətləri, aparılan fəaliyyətləri dünya meyarlarına uyğunlaşdırır, beynəlxalq standartları praktikada uğurla tətbiq edir. Monoqrafiyanın növbəti hissəsi məhz bu məsələlərə–Azərbaycan kitab və kitabxana işi sahəsində tətbiq olunan beynəlxalq standartlara və onların adaptasiya problemlərinə həsr olunub.

BEYNƏLXALQ STANDARTLAR VƏ ONLARIN İNFORMASIYA MÜBADİLƏSİ PROSESİNDƏ TƏTBİQİ

İnsan fəaliyyətinin bütün sahələrində müəyyən ölçü və normaların tətbiqi, xidmət sferasında, istehsalatda, qiymətləndirmə və proqnozlaşdırmada, təsnifatlaşdırma və kodlaşdırmada əsaslı və davamlı nəticələrin əldə olunmasına kömək edir. Başqa sözlə, istənilən fəaliyyət növünün, əməyin normalaşdırılmasına, standartlaşdırılmasına ehtiyac var.

Terminoloji anlamda, standartlaşdırma-eynilik və yaxud oxşarlıq təşkil edən fəaliyyət sahələri üçün vahid normaların müəyyənləşdirilməsidir. Buradan çıxış edərək qeyd etməliyik ki, öz növbəsində beynəlxalq standartlaşdırma da keyfiyyət sistemlərinin (göstəricilərinin) inkişaf etdirilməsi, sertifikatlaşdırılması və yenilərinin yaradılması üçün beynəlxalq miqyasda vahid metodik əsasın yaradılmasıdır.

Bu sahədə aparılan elmi-texniki fəaliyyətlər əsasən milli standartlaşdırma sistemi ilə regional və beynəlxalq standartlaşdırma sistemlərini uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyır. Bu mənada, kitabxana fəaliyyətinin standartlaşdırılması- mü-

vafiq sahədəki beynəlxalq standartları milli standartlarla uyğunlaşdırmaqdan, eyni zamanda, beynəlxalq standartları kitabxana xidmətlərinə birbaşa tətbiq etməkdən, bir çox hallarda isə mövcud idari-texniki vərdişləri, prosesləri beynəlxalq, regional və milli etalonlarla qiymətləndirməkdən ibarətdir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, Azərbaycan Respublikasında standartlaşdırma proseslərinin əsası 1906-cı ildə qoyulmuş, 1926-cı ildə SSRİ Əmək və Müdafiə Şurası yanında Standartlaşdırma Komitəsinin yaranması ilə qəbul olunan OST-1 standartı ölkəmizdə də tətbiq olunmağa başlamışdır. 1940-cı ildə SSRİ-də QOST (ГОСТ) dövlət standartı yaradılmış, sovet hakimiyyəti illərində bütün fəaliyyət sahələrini, o cümlədən kitabxana işi sahəsini əhatə etmiş, Sovet İttifaqının dağılmasından sonra isə dövlətlərarası standart olaraq qəbul edilmişdir.

2001-ci il dekabrın 27-də tarixli Ümummilli lider Heydər Əliyevin fərmanı ilə Azərbaycan Respublikasının Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Agentliyi təsis edilmiş və Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevin 19 noyabr 2008-ci il tarixli Sərəncamı ilə Agentliyin bazasında Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi yaradılmışdır.

2013-cü ilin göstəricilərinə görə Azərbaycanda 750-dən artıq milli standart və 20900 dövlətlərarası standart (QOST) qüvvədədir.

Dövlət Komitəsi 2010-cu ildə biblioqrafik yazının

başlığına verilən ümumi tələbləri, onun tərtibi qaydalarını, məlumatlar toplusunu, məlumatların verilmə ardıcılığını və s. müəyyən edən AZS ГОСТ 7.0-2010. “Bibliografik yazı. Başlıq. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” və 2013-cü il noyabr ayının 25-də “İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Bibliografik yazı. Bibliografik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” dövlət standartlarını təsdiq etmişdir. AZS 754-2013 “İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Bibliografik yazı. Bibliografik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” dövlət standartı sənədin, onun bir hissəsinin və ya sənədlər toplusunun bibliografik təsvirinin tərtibi qaydası (bibliografik təsvirin ünsürləri və sahələrin məcmusu, onların ardıcılıqla verilməsi, ünsürlərin düzgün təqdim edilməsi, ixtisarların düzgün verilməsi) və ümumi tələbləri müəyyən edir. Standart kitabxanalar, elmi-texniki informasiya orqanları, dövlət bibliografiya orqanları, nəşirlər, bibliografik fəaliyyəti həyata keçirən digər təşkilatlar tərəfindən tərtib edilən sənədlərin təsvirində tətbiq edilir [202].

İlk dəfə tətbiq edilən bu Standart Rusiya Federasiyasının Mətbuat üzrə Komitəsinin Rusiya Kitab Palatası, Rusiya Dövlət Kitabxanası, Standartlaşma üzrə “Elmi-texniki informasiya, kitabxana və nəşriyyat işi” TK191 Texniki Komitəsi tərəfindən hazırlanmış dövlətlərarası standartın autentik tərcüməsidir. Standartın ilk yoxlama müddəti 2018-ci il, yoxlama dövrü isə 5 ildir.

Milli standartın beynəlxalq normativ istinad mənbə-

yini nəzərdən keçirək:

- ГОСТ 7.0-99 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Kitabxana-informasiya fəaliyyəti, bibliografiya. Terminlər və onların təyinatı.

- ГОСТ 7.4-95 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Nəşr. Buraxılış məlumatları.

- ГОСТ 7.5-98 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Jurnallar, məcmuələr, informasiya nəşrləri. Çap edilmiş materialların nəşriyyat tərtibatı.

- ГОСТ 7.11-78 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik təsvirdə Avropa dillərində söz və söz birləşmələrinin ixtisarı.

- ГОСТ 7.12-93 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Rus dilində sözlərin ixtisarı. Ümumi qaydalar və tələblər.

- ГОСТ 7.59-2003 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Sənədlərin indeksləşdirilməsi. Sistemləşdirmə və predmetləşməyə ümumi tələblər.

- ГОСТ 7.76-96 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Sənəd fondunun komplektləşdirilməsi. Biblioqrafiyalaşdırma. Kataloqlaşdırma. Terminlər və təriflər.

- ГОСТ 7.80-2000 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Başlıq. Ümumi tələblər və tərtibi qaydaları.

- ГОСТ 7.82-2001 İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Elektron

resursların biblioqrafik təsviri. Ümumi tələblər və tərtibi qaydaları

Müvafiq sahədəki hər iki standart digər regional standartın (ГОСТ) eynilə tərcüməsidir. Artıq qeyd olunduğu kimi, standartlaşdırma məsələlərində prosesə bu cür autentik yanaşma normaldır və qəbulolunandır. Lakin milli standartın bir qədər sonra haqqında məlumat verəcəyimiz beynəlxalq ISO standartları əsasında deyil, məhz Rusiya və MDB-də qəbul olunan dövlətlərarası ГОСТ standartına uyğunlaşdırılmasının istər müsbət, istərsə də mənfi şərhə ehtiyacı var. Azərbaycan Respublikasının informasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə milli standartlar sisteminin məhz ГОСТ standartına uyğunlaşdırılması aşağıdakı səbəblərdən doğur:

1. Azərbaycan kitabxana və nəşriyyatları SSRİ informasiya mühitinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi 70 ilə yaxın müddətdə məhz ГОСТ standartlarından istifadə ediblər. Buna görə də standartın tətbiqində heç bir maneə yoxdur.

2. ГОСТ MDB coğrafiyasında dövlətlərarası standart kimi qəbul olunan yeganə normativdir.

3. Standartın strukturu kifayət qədər genişdir və kitabxana işi sahəsində demək olar ki, bütün fəaliyyət növlərinə tətbiq olunur.

Milli standartın ГОСТ-a uyğunlaşdırılmasının bir sıra mənfi tərəfləri də mövcuddur:

1. ГОСТ standartı beynəlxalq deyil, regional xarakter daşıyır.

2. Həm Rusiya Federasiyasında (Ümumrusiya Standartı-ÜS), həm də bir çox MDB ölkələrində tam şəkildə ISO standartlarına uyğunlaşdırılmış milli standartlar mövcud olduğundan dövlətlərarası GOCT standartlarının təkmilləşdirilməsi arxa plana keçib.

Buna baxmayaraq, son illərdə GOCT-un kitabxana və nəşriyyat sahəsini əhatə edən bir sıra standartları tam olaraq ISO standartlarına uyğunlaşdırılıb. Məsələn, GOCT 7.11-2004 “Biblioqrafik yazı. Avropa dillərində söz və söz birləşmələrinin ixtisarı” ISO-832-1994 beynəlxalq standartının autentik tərcüməsidir. ISO-dan eynilə tərcümə olunmuş digər GOCT standartları isə bunlardır:

- GOCT 7.14-98 (ISO 2709-96) “İnformasiya mübadiləsi formatı. Yazı strukturu”;

- GOCT 7.56-2002 (ISO 3297-98) “Nəşr. Seriya nəşrlərin beynəlxalq standart nömrələnməsi”;

- GOCT 7.67-2003 (ISO 3166-1:1997) “Ölkə adlarının kodları”;

- GOCT 7.69-95 (ISO 5127-11-83) “Audiovizual sənədlər. Əsas termin və anlayışlar”;

- GOCT 7.9-95 (ISO 214-76) “Referat və xülasə. Əsas tələblər”.

AZS 754-2013 “İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” dövlət standartı yalnız biblioqrafik təsvir qaydalarını müəyyənləşdirdiyindən digər kitabxana xidməti növlərində sadaladığımız GOCT standart-

larından istifadə olunur. AZS 754-2013 standartının yaradılması zamanı müvafiq ISO standartlarının bir çoxundan istifadə olunmaması, milli standartın əhatə çərçivəsini xeyli daraldır. Standartın yaradılması zamanı bu cür nüansların gözdən qaçması onun 2018-ci ildə (yoxlama dövründən sonra) təkmilləşdirilməsini və ISO standartlarına yaxınlaşdırılmasını zəruri edir.

Yeri gəlmişkən, ISO-Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (International Organization for Standardization, ISO) standartların müəyyənləşdirilməsi üzrə ixtisaslaşmış beynəlxalq qurumdur. ISO 1946-cı ildə 25 dövlət, o cümlədən SSRİ-nin iştirakı ilə yaradılıb. Təşkilatın fəaliyyət sferasına elektrotexnika və elektronika istisna olmaqla bütün sahələrin standartlaşdırılması və sertifikatlaşdırılması daxildir. ISO-nun başlıca qayəsi mal və xidmətlərin beynəlxalq mübadiləsini inkişaf etdirmək, intellektual, elmi-texniki və iqtisadi əməkdaşlığın səviyyəsini yüksəltmək üçün vahid standartların yaradılmasından ibarətdir. Azərbaycan 1998-ci ildən ISO-nun üzvüdür.

ISO kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və kitabşünaslıq sahəsində dünyanın bir çox ölkələrində qəbul olunan standartlar müəyyənləşdirmişdir. Onların bir hissəsi tərcümə edilərək ГОСТ standartları ailəsinə daxil olub.

ISO-nun biblioqrafik istinadla bağlı müəyyən etdiyi sonuncu standart ISO 690:2010-dur. Bu standart 1987-ci ildə ISO tərəfindən qəbul edilmiş ISO 690:1987 standartının təkmilləşdirilmiş formasıdır. MDB ölkələrində, o cümlədən

Azərbaycanda bu sahədə tətbiq olunan həm dövlətlərarası (ГОСТ), həm də milli standartlar ISO 690:2010-dan tamamilə fərqlənir. Hazırda ölkəmizdə biblioqrafik təsvirdən fərqli olaraq, biblioqrafik istinadların verilməsi üçün vahid standart müəyyənləşdirilmədiyindən müxtəlif standartlardan istifadə olunur. Buna görə də, eyniadlı kitaba müxtəlif nəşrlərdə (kitab, jurnal, elmi işlər, dissertasiya) müxtəlif cür istinad verilir. Bir neçə variantı nəzərdən keçirək:

I variant

Salamov O.F. Beynəlxalq münasibətlərdə status-kvo anlayışı. Bakı: Çəşioğlu, 2004, 129 s.

II variant

Salamov O.F. Beynəlxalq münasibətlərdə status-kvo anlayışı. B., Çəşioğlu, 2004. -129 s.

Birinci variant nisbətən ISO 690 standartının ("Information and documentation - Bibliographic references - Content, form and structure") 1987-ci il nəşrindəki təsviri xatırladır. Həmin standarta görə ədəbiyyat siyahısında kitaba aşağıdakı kimi istinad olunmalıdır:

Nağıyeva, Şəhla. Bitkilərin təbiəti. Sumqayıt: SDU, 2008.

Azərbaycandan fərqli olaraq, məsələn Rusiyada 2008-ci ildən məhz ISO 690 standartının 1987-ci il nəşrindən bəhrələnən milli ГОСТ Р 7.0.5–2008 "İnformasiya, kitabx-

ana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik istinad. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” standartı mövcuddur. Lakin həmin standart da ISO 690-a tam uyğun deyil. ГОСТ Р 7.0.5–2008-ə görə kitaba biblioqrafik istinadın qaydası belədir:

Аристотель. Афинская полития. Государственное устройство афинян. М.: Флинта: МСПИ, 2007. 233 с.

Bütün bu standartlarda başqa, IFLA-nın qəbul etdiyi Beynəlxalq Standart Biblioqrafik Təsvir qaydası (ISBD-International Standard Bibliographic Description) də mövcuddur. Həmin standartın bir hissəsi tərcümə olunaraq dövlətlərarası ГОСТ 7.1-2003 “İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işləri üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” standartında öz əksini tapıb. Bəzi yerli nəşrlərdəki biblioqrafik təsvirlərin ISBD üzrə təsviri xatırlatması bununla əlaqədardır. Lakin hər iki standartın preambulasında qeyd olunur ki, standartlar yalnız biblioqrafik təsvirlərə şamil edilir və onun biblioqrafik istinadlara tətbiqi mümkün deyil.

Azərbaycan kitabxanaları başqa bir yolla da beynəlxalq ISBD standartından istifadə edirlər. Belə ki, kitabxanalarda istifadə olunan bütün Avtomatlaşdırılmış Kitabxana-İnformasiya Sistemlərinin (AKIS) biblioqrafik təsvir formatı (MARC 21, UNIMARC, RUSMARC) ISBD-yə uyğunlaşdırılıb.

Biblioqrafik yazı və təsvir sahəsində Azərbaycan kitabxanaları kifayət qədər standartla (milli, dövlətlərarası, beynəlxalq) malikdirlər və bu mənada, heç bir problemlə qarşılaşmırlar. Biblioqrafik istinadlara gəlicə, bu sahədə MDB kitabxanalarında, nəşriyyatlarında hökm sürən “standartsızlıq” nəticəsində gözləniləndir ki, yaxın illərdə Rusiyanın ГОСТ Р 7.0.5–2008 “İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik istinad. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları” standartı dövlətlərarası standart olaraq qəbul edilsin və dilimizə çevrilərək milli kitabxanaşünaslıq və biblioqrafiyaşünaslıq sahəsindəki mövcud boşluğu doldursun.

Şübhəsiz ki, bu, əsasən elmi ədəbiyyat üçün səciyyəvi olan biblioqrafik istinad etmə sistemini beynəlxalq standartlara yaxınlaşdırmağa xidmət edəcək. Lakin bu da hələ vəziyyətdən tam çıxış yolu deyil. Çünki, dünya kitabxanaları və nəşriyyatları biblioqrafik istinadla bağlı artıq 1987-ci il qaydalarından deyil, ISO tərəfindən 2010-cu ildə qəbul olunmuş ISO 690:2010 standartından istifadə edirlər.

Buradan aydın olur ki, ISO öz standartlarını çox intensiv şəkildə, günün tələblərinə uyğun olaraq təftiş edir, yeniləyir, dəyişdirir. Bu mənada, ISO-nun standartlarını Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətində tam şəkildə tətbiq etmək hələlik mümkün deyil. Təkcə onu demək kifayətdir, ISO 2013-2014-cü illərdə informasiya, kitabxanaşünaslıq, biblioqrafiyaşünaslıq və sənədşünaslıq üzrə 10-dan artıq standart qəbul edib (həmçinin yeniləyib, dəyişdirib). Onlara aşağı

ğıdakı standartları misal göstərmək olar:

- ISO 2789:2013. Beynəlxalq kitabxana statistikas;ı
- ISO/TR 14873:2013. Kitabxana materiallarının veb arxivləşdirilməsi üzrə statistika və keyfiyyət göstəriciləri;
- ISO 28560-1:2014. Kitabxanada RFID (radiotezliklə identifikasiya sistemi)-I hissə;
- ISO 28560-2:2014. Kitabxanada RFID-II hissə;
- ISO 28560-3:2014. Kitabxanada RFID-III hissə;
- ISO/PRF TS 28560-4. Kitabxanada RFID-IV hissə;
- ISO 18626:2014. Kitabxanalararası mübadilə əməliyyatları;
- ISO 16439:2014. Kitabxana fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi metodları və prosedurları;
- ISO 11620:2014. Kitabxananın effektivlik göstəricilər.

Bu beynəlxalq standartların bir çoxu Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətində hələ ki tətbiq olunmur. Yalnız bir neçə kitabxanada ISO 28560 standartına uyğun RFID texnologiyasından, o cümlədən çip və oxuyan qurğulardan istifadə olunur ki, bu da çox məhdud xarakter daşıyır.

Bibliografik yazı, təsvir və istinadların standartlaşdırılmasında ABŞ-da fəaliyyət göstərən nüfuzlu elm və təhsil təşkilatlarının da payı var. Belə təşkilatlar özlərinə məxsus qaydalar müəyyənləşdirərək onun standartlaşmasına nail olurlar. Məlumdur ki, dünyada nəşr olunan bir çox elmi nəşrlər APA, MLA, AMA, TURABIAN, Chicago standartlarından istifadə edirlər. Amerika Psixologiya Cəmiyyətinin

istinad standartı olan APA-psixologiya, təhsil və digər sosial elmlər sahəsində nəşr olunan ədəbiyyatda istifadə olunur. Müasir Dil Assosiasiyasının MLA standartı ədəbiyyat, incəsənət və humanitar elmlər, Amerika Tibb Assosiasiyasının AMA standartı-tibb, sağlamlıq və biologiya elmləri, Çikaqo Universitetinin Nəşriyyatının standartı olan TURABIAN standartı-kollec tələbələri üçün bütün elm sahələri, Çikaqo standartı isə elmi olmayan bütün sahələr üzrə Amerikada nəşr olunan bir çox kitab və jurnallarda biblioqrafik istinad normativi kimi qəbul olunur.

Misal üçün, aşağıdakı nümunədə professor A.Xələfov, f.ü.e.d. A.Əliyeva-Kəngərli və t.ü.f.d. C.Cəfərovun Bolonya Universitetinin "Bibliotime" jurnalında nəşr olunmuş məqaləsinə MLA, APA və Çikaqo standartları üzrə edilmiş istinada nəzər yetirək:

MLA stili

Khalafov, Abuzar A., Aybaniz Aliyeva-Kangarli, and Javid A. Jafarov. "Biblioteche in Azerbaijan: l'attuale situazione dei processi di automazione e di catalogazione." Bibliotime 15.2 (2012).

APA stili

Khalafov, A. A., Aliyeva-Kangarli, A., & Jafarov, J. A. (2012). Biblioteche in Azerbaijan: l'attuale situazione dei processi di automazione e di catalogazione. Bibliotime, 15(2).

Çikaqo stili

Khalafov, Abuzar A., Aybaniz Aliyeva-Kangarli, and Javid A. Jafarov. "Biblioteche in Azerbaijan: l'attuale situazione dei processi di automazione e di catalogazione." Bibliotime 15, no. 2 (2012).

Bu nümunələrdən görünür ki, hər bir assosiasiyanın bibliografik istinad standartı fərqlidir. Bu standartlardan başqa, hazırda Azərbaycan kitabxanaçıları xarici ədəbiyyatın elektronlaşdırılması zaman tez-tez BibTeX, EndNote, RefMan, RefWorks kimi hələlik az istifadə olunan standartlar üzrə hazırlanmış istinadlara da rast gəlirlər.

Bu standartlardan az istifadə olunmasına baxmayaraq, əvəzində Azərbaycanda nəşriyyat, kitabxana işi sahəsində ISO tərəfindən qəbul olunmuş digər standartlar geniş tətbiq olunur. Bunlara aşağıdakı beynəlxalq standart eyniləşdirmə nömrələrini aid etmək olar:

- ISBN (International Standard Book Number) - kitabın beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə;
- ISMN (International Standard Music Number) - not nəşrlərinin və musiqi əsərlərinin yazıldığı audio-video nəşrlərin beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə;
- ISSN (International Standard Serial Number) - dövri nəşrlər üçün nəzərdə tutulan beynəlxalq standart nömrə;
- ISAN (International Standard Audiovisual Number) - audiovizual əsərlərin beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə;
- ISRC (International Standard Recording Code) - audio-videoyazıların beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə.

"Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2012-ci il 22 may tarixli 365-IVQ nömrəli Qanununun tətbi-

qi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 6 iyul tarixli 668 nömrəli Fərmanınının 1.1.3-cü yarım bəndinin icrasını təmin etmək məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 14 mart 2013-cü ildə "Beynəlxalq standart eyniləşdirmə nömrələrinin verilməsi Qaydaları"nı təsdiq etmişdir. Qərara əsasən Azərbaycan Respublikasının Müəllif Hüquqları Agentliyi ISBN, ISMN, ISSN, ISAN, ISRC üzrə beynəlxalq agentliklərlə razılaşdırmaqla beynəlxalq standart eyniləşdirmə nömrələrinin verilməsi ilə bağlı işləri təşkil edir. ISBN, ISMN, ISSN, ISAN, ISRC beynəlxalq standart eyniləşdirmə nömrələri beynəlxalq agentliklərin Azərbaycan Respublikası üzrə milli mərkəzləri vasitəsilə verilir. Azərbaycan Respublikasının ərazisində bütün növ daşıyıcılarda olan kitablarda, not nəşrlərində və audiovideoyazılarda müvafiq beynəlxalq eyniləşdirmə nömrələrinin (ISBN, ISMN, ISRC) istifadəsi məcburi, dövri nəşrlərdə və audiovizual əsərlərdə isə beynəlxalq eyniləşdirmə nömrələrinin (ISSN, ISAN) istifadəsi könüllüdür. Beynəlxalq eyniləşdirmə nömrələrinin verilməsi üzrə milli mərkəzlər beynəlxalq eyniləşdirmə nömrələrinin reyestrini aparır, istifadəçilər haqqında məlumat bazası yaradır, onlara eyniləşdirmə nömrələrinin verilməsi barədə məlumat kitabçalarını nəşr edir, hüquqi və fiziki şəxslərin, həmçinin dövlət orqanlarının sorğuları əsasında məlumat bazalarından çıxarışlar verir.

Azərbaycanda ISBN və ISMN nömrələrinin verilməsi ilə Xəzər Universitetinin müvafiq agentlikləri məşğul olur.

Beynəlxalq standart eyniləşdirmə nömrələri haqqında bir qədər məlumat verməklə onların funksiyalarını daha dəqiq anlamaq olar. Məsələn, ISBN (International Standard Book Number) 1972-ci ildə Beynəlxalq Standartlaşdırma Təşkilatı (ISO) tərəfindən hazırlanan və üzv ölkələrin razılığı ilə qəbul edilmiş beynəlxalq kitab nömrələmə sistemidir. ISBN unikal nömrədir və yalnız bir kitab üçün nəzərdə tutulur. Azərbaycanda bu standart 2000-ci illərin əvvəllərindən geniş tətbiq edilməyə başlanıb.

ISBN-lər 13 rəqəmdən ibarətdir. Ədədlər və rəqəmlər bir-birindən defislə ayrılan 5 qrupa bölünür: birinci üç rəqəm (978) EAN (European Article Number- Avropa / Beynəlxalq Əmtə Nömrəsi) kodudur. İkinci qrup nəşrin çap edildiyi ölkəni, üçüncü qrup nəşri, dördüncü qrup materiala aid sıra nömrəsini müəyyənləşdirir. Beşinci qrup isə ISBN-nin doğruluğunun yoxlamaq üçün təyin olunan bir rəqəmdən ibarətdir.

Məsələn, “Proqres” nəşriyyatının 2014-cü ildə nəşr etdiyi “Turan Cavid. Ömür salnaməsi” adlı nəşrin ISBN-i 978-9952-8244-3-8-dir. Burada 978 ədədi beynəlxalq əmtə nömrəsini, 9952 ədədi nəşrin Azərbaycana aid olduğunu, 8244 ədədi nəşrin “Proqres” nəşriyyatında çap edildiyini, 3 rəqəmi cari ildə nəşr olunan kitabların sayını, 8 rəqəmi isə yoxlama nömrəsini göstərir.

ISO 2108:2005-ISBN həm kitabı identifikasiya etmək, həm kitabxanalararası kitab mübadiləsini asanlaşdırmaq, həm də kataloqlaşdırma fəaliyyətini sürətləndirmək

baxımından ciddi beynəlxalq əhəmiyyət daşıyan standartdır.

ISO tərəfindən hazırlanan (ISO 10957:2009) digər standart isə Beynəlxalq standart musiqi nömrəsi və ya ISMN-dir (ing. International Standard Music Number). ISMN musiqi kitablarının beynəlxalq identifikasiya kodudur. Bu kod, kitabın çap olunduğu yer və nəşriyyat üzrə verilən nömrədir. Kitabxanalar tərəfindən ISMN musiqi nəşrlərini ayırd edərəkən istifadə olunur. Hal-hazırda 13 rəqəmli ISMN kodundan istifadə edilir. Hər ISMN kod dörd hissədən ibarətdir: məsələn: 9790-01302-3344-7. Burada 9790-musiqi ədəbiyyatı sənayesini bildirən prefiks, 01302-nəşriyyatın kodu, 3344-kitabın eyniləşdirmə nömrəsi, 7 isə yoxlama rəqəmidir.

Digər beynəlxalq standartlardan biri də ISSN-dir. İngilis dilindən (International Serial Standard Number) tərcümədə Beynəlxalq Standart Seriya Nömrəsi mənasını verən və bütün dünyada dövrü nəşrlərə tətbiq olunan ISSN həm də kitabxanalararası mübadilədə xüsusi identifikator rolunda çıxış edir. ISSN çap olunma yerindən, dilindən, formatından asılı olmayaraq, ardı davam edən nəşrləri eyniləşdirməyə imkan verən 8 rəqəmli unikal nömrədir. Kitabxanalar bir nəşrin ISSN-ni bilməklə onu eyniadlı digər nəşrdən fərqləndirir və jurnalların komplektləşdirilməsi zamanı ondan istifadə edirlər.

Azərbaycanda nəşr olunan bir çox jurnalların, xüsusilə də elmi jurnalların ISSN-i var. Hazırda beynəlxalq ISSN mərkəzi Fransanın Paris şəhərində yerləşir. Təşkilat kağız

formasında çap olunan jurnallara ISSN verdiyi kimi, elektron versiyası olan jurnallara da e-ISSN tətbiq edir. Bir jurnalın hər 2 nömrəni, yəni həm ISSN, həm e-ISSN daşması mümkündür və günün tələbləri nöqtəyi-nəzərindən vacibdir. Çünki hazırda bir çox elmi jurnallar müəllifləri və oxucuları ilə həm də İnternet üzərindən əlaqə qurur, məqalə qəbul edir, müəlliflərə rəyvermə prosesinin nəticələrini onlayn izləməyə imkan yaradır. Əgər bütün bunlarla yanaşı, jurnalda məqalələr həm də PDF formatında oxucuların istifadəsinə verilsə, belə nəşrin elektron eyniləşdirmə nömrəsinə ehtiyac var.

Nəhayət, Azərbaycanda yenidən tətbiq olunmağa başlanmış və kitabxanaların işini asanlaşdıracaq ISO 3901, yəni ISAN/ISRC - audiovizual əsərlərin beynəlxalq standart eyniliyini müəyyən edən nömrə barədə: bu kodla audiovideoyazıların müxtəlif versiyaları nömrələnir. Bu yolla eyni musiqinin, eyni videonun müxtəlif yazıları, redaksiyaları və remiksləri müxtəlif ISAN/ISRC koduna malik olur. ISAN kodları həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər üçün Yerli ISAN Agentlikləri tərəfindən verilir.

Bu kodlar həmişə 12 simvoldan ibarət olur və “AZ-033-014-OEP23” (defislər kodun tərkib hissəsi deyildir və ancaq bu kodun oxunmasını asanlaşdırmaq üçün bu formada yazılır) formatında yazıya alınır. Bu dördhissəli kod aşağıdakı kimi açılır :

- “AZ” - ISO 3166-1 standartına əsasən ölkə kodunu bildirir. “AZ” Azərbaycanın Respublikasının beynəlxalq abbre-

viaturasıdır.

- “033”-audio və ya videonu qeydə alan (həmçinin, ilk dəfə hazırlayan, üzünü köçürən) təşkilatın nömrəsidir. Bizim nümunədə bu Dövlət Film Fondunun şərti nömrəsidir.

- “014”-qeydiyyat ilinin sonuncu iki və ya üç rəqəmidir (bu tarix audio və ya videonun yaradıldığı vaxtla eyni olmaya bilər). Məsələn, 1965-ci ildə çəkilmiş “Arşın, mal alan!” filmi 2014-cü ildə bu eyniləşdirmə kodu ilə nömrələnməyə sonuncu rəqəm kimi “65” deyil, “014” göstərilməlidir.

- “OEP23”- müəyyən audiovideo yazını müəyyənləşdirən beş rəqəmdən ibarət təkrar olunmaz ardıcılıqdır.

Bu və bu kimi digər beynəlxalq standartların Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətində daha geniş tətbiq olunması sayəsində beynəlxalq informasiya mübadiləsinin asanlaşması və xərclərinin azalması, informasiya yayımı və innovasiyanın inkişafı, kitabxanaçıların peşəkarlığının, əmək məhsuldarlığının və vəzifə bölgüsünün yüksəldilməsi bir qədər də asanlaşacaq və növbəti yarımfəsildə haqqında bəhs edəcəyimiz beynəlxalq informasiya massivlərinə inteqrasiyanın səviyyəsi yüksələcək.

BEYNƏLXALQ ELEKTRON ELMI İNFORMASIYA RESURLARI VƏ ONLARDAN İSTİFADƏ MƏSƏLƏLƏRİ

Yeni əsrin əvvəllərindən etibarən Azərbaycan kitabxanalarında İnternetdən istifadənin sürətlənməsi ilə, bir çox beynəlxalq elektron kitabxana-informasiya massivlərinə giriş imkanları genişləndi və prosesin bu istiqamətdə inkişafı:

1. kitabxanaların beynəlxalq informasiya mübadiləsi fəaliyyətinə zaman və məkan fərqinin aradan qaldırılması baxımından müsbət təsir etdi;

2. oxuculara təqdim olunan sənəd-məlumat kütləsinin həcmi və məlumat-axtəriş imkanları əsaslı sürətdə artdı;

3. milli kontentin xarici informasiya bazalarına inteqrasiyası asanlaşdı.

Azərbaycan kitabxanaları, o cümlədən AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası üçün beynəlxalq elektron informasiya massivlərinə ilk dəfə belə çıxış Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu (AzKİK) tərəfindən yaradılmışdı. 2003-cü ildə Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Tibb Universiteti və Xəzər Universiteti tərəfindən təsis olunmuş Konsorsiumun fəaliyyətinə rəqəmli informasiya xidmətləri və

virtual kitabxana kimi bilik və xidmətlərin inkişafına yönələn innovasiya layihələrinə maraq yaratmaq və həmin layihələrdə iştirak etmək; elektron mənbələrdən istifadəni təşviq etmək; istifadəsi mümkün olan elektron resurslar haqqında informasiyanı inkişaf və təbliğ etmək; konsorsium üzvlərin fəaliyyətini əlaqələndirmək; vendorlarla danışıqlar aparmaq və ehtiyac olan elektron resuslardan istifadə imkanı əldə etmək üçün yerli və beynəlxalq konsorsiumlarla əməkdaşlıq etmək və s. idi.

2004-ci ildə məhz AzKİK-in dəstəyi ilə iri Azərbaycan kitabxanaları ilk dəfə hazırda ən iri beynəlxalq elektron elmi informasiya massivi hesab olunan EBSCO verilənlər bazasına giriş imkanı əldə ediblər.

EBSCO-ABŞ Massaçusets ştatının İspviç şəhərində yerləşən elektron məlumat xidməti şirkətidir. 1984-cü ildən fəaliyyət göstərən EBSCO-nun 375-dən çox məlumat bazasında 2 milyondan artıq material mövcuddur. Dünyanın əksər ölkələrinin ali təhsil müəssisələri, kitabxanaları bu məlumat bazasında toplanmış jurnal, kitab, musiqi nəşrləri və s. istifadə edirlər. Azərbaycanda nəşr olunan bir neçə elmi jurnal da (“Applied and Computational Mathematics”, “International Journal of Academic Research” və s.) EBSCO məlumat bazası vasitəsilə 6 mindən çox kitabxana və ali təhsil müəssisəsində oxunur.

Azərbaycan kitabxanalarının geniş istifadə etdiyi məlumat resurslarından biri də ABŞ Miçiqan və Kembric universitetlərinin ProQuest elektron verilənlər bazasıdır.

Əsasən jurnal və qəzetlərdən ibarət ProQuest elektron verilənlər bazası 125 milyard rəqəmsal səhifəni özündə birləşdirir. Bununla yanaşı, ProQuest dünyanın ən böyük dissertasiya və hüquq ədəbiyyatı bazası hesab olunur. Burada məlumatlar əsasən mikrofişlərdə qorunur. 2008-ci ildən etibarən Azərbaycan kitabxanaların bu məlumat bazasından istifadə etməyə başlayıblar.

Azərbaycan kitabxanalarının oxuculara təqdim etdiyi beynəlxalq informasiya massivlərindən biri də “Agricola” məlumat bazasıdır. ABŞ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi tərəfindən yaradılan və dəstəklənən bu məlumat bazasına ABŞ Milli Kənd Təsərrüfatı Kitabxanasının kolleksiyaları və dünyada müvafiq sahədə nəşr olunan kitab və jurnalların elektron kataloqu daxildir. Azərbaycandan yalnız “International Journal of Academic Research” multidissiplinar jurnalı bu bazaya daxil edilib.

Ölkəmizin universitet və kitabxanalarında istifadə olunan beynəlxalq informasiya resursları arasında “PubMed” onlayn məlumat bazası da var. Tibb və biologiya elmləri üzrə 14,2 milyon məqalədən ibarət bu resursun müəyyən hissəsi ödənişli, bir hissəsi (3,8 milyon məqalə) isə ödənişsiz əsərlərlə oxucuların istifadəsinə verilib.

Tibb sahəsində nəşr olunan kitab və jurnalları əhatə etmə baxımından kifayət qədər geniş və nüfuzlu MEDLINE məlumat bazası (ABŞ Milli Tibb Kitabxanasının elektron bazası) da PubMed ailəsinə daxildir.

2007-ci ildən etibarən bir neçə Azərbaycan kitabxanası

Niderlandın “Elsevier” elektron informasiya resurslarına çıxış əldə edib. “Elsevier” nəşriyyatının SCOPUS elmi informasiya bazası 21000 elmi jurnalın elektron variantını əhatə edir. Xidmət ödənişli olduğu üçün Azərbaycan kitabxanalarının hamısı ondan yararlanma bilmir. Yalnız ADA Universitetinin və Xəzər Universitetinin kitabxanaları bu xidmətlərdən istifadə edə bilirlər. 2014-cü ildən etibarən müvəqqəti olaraq nəşriyyatın “Clinical key” məlumat bazası Əziz Əliyev ad. Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu üçün də açıq elan edilib. “Clinical key” bazasında 610 tibb jurnalı var ki, onlara misal olaraq “Lancet”, “European Urology”, “The Journal of Pediatrics”, “The Journal of Urology”, “Nutrition”, “Pain”, “Respiratory Medicine”, “Journal of Oral and Maxillofacial Surgery” və s. nəşrləri göstərmək olar.

Azərbaycan kitabxanalarının və ali təhsil müəssisələrinin istifadə etdiyi beynəlxalq informasiya resurslarından biri də ABŞ Elmi İnformasiya İnstitutunun (ing. Institute of Scientific Information-ISI Thomson) ödənişli Web of Knowledge (Biliklər şəbəkəsi) elmi məlumat bazasıdır. 12000 jurnalın, kitab və konfrans materiallarının rəqəmli fondu olan Web of Knowledge bazası 2011-2012-ci illərdə 1 il ərzində iri Azərbaycan kitabxanaları və AMEA-nın Elmi Tədqiqat İnstitutlarında ödənişsiz istifadə olunub. Bu işdə ISI Thomson-un əsas məqsədi elektron məhsullarını regionun ən perspektivli ölkəsində təbliğ etmək və nəticədə Azərbaycan kitabxana və ali təhsil müəssisələri ilə uzunmüddətli müqavilə bağlamaq idi. Lakin 2012-ci ildə AMEA ilə Alma-

niyanın “Springer Verlag” nəşriyyatı arasında müqavilənin imzalanması Azərbaycanda Web of Knowledge-dən istifadəni xeyli məhdudlaşdırdı. Buna baxmayaraq, istər elmi, istərsə də tematik əhatəlilik baxımından daha geniş məlumat bazası olan “Springer Science”-in Azərbaycan oxucusu üçün açıq elan edilməsi təqdirəlayiq hal kimi qiymətləndirilməlidir.

Sözgedən “Springer Verlag” dəqiq və təbiət elmləri üzrə kitab, elektron kitab və elmi jurnallar dərc edən beynəlxalq nəşriyyatdır. Nəşriyyat SpringerLink, Springer Protocols və SpringerImages də daxil olmaqla çoxsaylı elmi məlumat bazalarını özündə birləşdirir. “Springer”-in kitabçılıq fəaliyyətinə soraq kitabçalarının, dərslik və monoqrafiyaların nəşri daxildir.

Nəşriyyatın SpringerImages elektron bazası elm, texnologiya və tibbə aid 1,8 milyon şəkil kolleksiyasını əhatə edən unikal bir resursdur. 2 il ərzində Azərbaycan kitabxanalarında “Springer” məlumat bazasından istifadə öz müsbət nəticələrini vermiş, nəşriyyatın jurnallarında Azərbaycan alimlərinin məqalələrinin sayı artmışdır.

Bununla yanaşı, oxucular müxtəlif Azərbaycan kitabxanaları vasitəsilə Chemical Abstracts, SWETS, zbMATH, Agris, MathSciNet, Agris, GeoRef kimi ödənişli məlumat bazalarına da çıxış əldə edə bilirlər.

Ölkəmizdə Dünya Elektron Kitabxanası və Avropa Elektron Kitabxanasınının elektron nəşrlərindən və Google Scholar kimi beynəlxalq informasiya bazasından geniş

istifadə olunur. Qlobal informasiya massivləri ilə bərabər, Azərbaycan kitabxanaları regional informasiya massivlərindən də yararlanırlar. Belə informasiya resurslarından biri də Rusiya Elmi Sitat İndeksi-RESİ (rus. РИИЦ) bazasıdır.

RESİ bazası Rusiya elmi nəşriyyatlarının biblioqrafik məlumat resursudur. Bazanın daxil olduğu eLIBRARY platforması 2 milyondan çox məqaləni və bu məqalələrə istinad sistemini özündə birləşdirir. Bu sistem təkcə biblioqrafik məlumat üçün əməliyyat-axtarış sistemi deyil, eləcə də elmi müəssisələrin, tədqiqatçıların və elmi jurnalların səviyyəsini, təsir əmsalını və effektivliyini qiymətləndirmək üçün güclü bir vasitədir.

Yarımfəsləli yekunlaşdırarkən, Azərbaycan kitabxanaları tərəfindən beynəlxalq elektron informasiya resurslarından istifadə təcrübəsini qısaca olaraq aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

1. Azərbaycan kitabxanalarında dünyanın ən qabaqcıl elektron informasiya massivlərinə çıxış təmin olunub və həmin resurslar ödənişsiz olaraq oxucuların ixtiyarına verilib;

2. Azərbaycan kitabxanalarının kontenti qismən beynəlxalq rəqəmli informasiya fondlarında əks olunub;

3. Beynəlxalq elmi jurnallara çıxışın təmin olunması nəticəsində Azərbaycan müəlliflərinin xarici elmi nəşrlərdəki məqalələrinə istinadların statistikasını aparmaq asanlaşıb.

Bununla belə:

1. Kitabxanalar tərəfindən çox çətinliklə, böyük ma-

liyyə vəsaiti hesabına əldə olunan və ödənişsiz olaraq oxuculara təqdim olunan xarici elmi informasiya massivlərindən istifadə qənaətbəxş deyil. Bunun səbəbi kimi aşağıdakıları göstərmək olar:

a) əksər beynəlxalq elmi informasiya massivləri ingilis dilində olduğundan yerli müəlliflər dil baryeri ilə üzləşirlər;

b) yerli müəlliflərin heç də hamısı beynəlxalq elmi informasiya massivlərinin sorğu-axtarış alətlərindən istifadə etmək imkanına malik deyillər. Çünki bu proses oxucudan ən azı orta səviyyədə kompüter savadlılığı tələb edir.

Bütün bunlara baxmayaraq, kitabxanalarda yerli nəşriyyatların ənənəvi və elektron çap məhsullarından istifadə etməklə bərabər, beynəlxalq resurslardan, ələlxüsüs, elektron resurslardan istifadə olduqca əhəmiyyətlidir.

Kitabxanalarda xarici informasiya massivlərindən istifadə edənlərin sayı günbəgün artır, xüsusən gənc tədqiqatçılar “Elsevier”, “Springer” və “ISI Thomson-Reuters”-in müxtəlif bazalarından istifadə etməyə üstünlük verirlər. Söylənənlər onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya təşkilatları və nəşriyyatları ilə qurduğu əməkdaşlıq və bu sahədə aparılan informasiya siyasəti kifayət qədər uğurludur.

ELMI-MƏDƏNİ MÜBADİLƏ SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN PERSPEKTİVLƏRİ

Daha öncəki səhifələrdə, kitabçılıq və kitabxanaçılıq sahəsində aparılan əksər beynəlxalq fəaliyyətlər, onların inkişaf mərhələləri və müasir vəziyyəti, Azərbaycan kitabxana işi sahəsində tətbiq olunan və oluna biləcək beynəlxalq standartların təsnifatı, beynəlxalq kitab-informasiya resursları barədə məlumat verilmiş, Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. Monoqrafiyanın bu hissəsində isə mövcud sahədəki təcrübələrin, modellərin yeni şərtlər kontekstində tətbiqinin perspektivlərindən bəhs olunacaqdır. Çünki, kitabxanaların beynəlxalq fəaliyyəti bir proses olaraq tarixin yalnız müəyyən bir mərhələsinə aid olmadığından, məsələn, burjua inqilabları və yaxud renessans dövrü kimi bitmiş proses sayıla bilməz. Demək, bu mədəni fəaliyyətin tərəqqisi və yeni elmi-təcrübi modellərlə zənginləşdirilməsi, yeni inkişaf mərhələsinə qədəm qoyması qaçılmazdır. Yeni mərhələdə isə beynəlxalq informasiya və kitab mübadiləsinin aparılmasının şərtləri və üsulları mütləq dəyişəcək və

yaxud mübadilə özü bir proses olaraq başqa bir proseslə əvəzlənəcəkdir. Bu ona görə belədir ki, artıq cəmiyyətin özü bir formadan (sənaye cəmiyyətindən) digər formaya (informasiya cəmiyyətinə) transformasiya olunur.

Beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesinin predmeti təkcə kitab deyil. Doğrudur, “kitab mübadiləsi” təyini bunun belə olmaması ilə bağlı təəssürat yarada bilər. Lakin daha əvvəlki fəsildə, “beynəlxalq kitab mübadiləsi” ifadəsinə terminoloji şərh verərkən biz bu barədə danışmış və “kitab” termini ilə istənilən nəşrin, o cümlədən jurnal, qəzet, not və hətta bilik-tutumlu informasiyanın təyin oluna biləcəyi qənaətinə varmışdıq. Çünki, üzərində yazı yazılmış hər hansı daş abidə də, papirus da, dəri də və s. elə kitabdır. “Kitab” sözünün ərəbcə “kətəbə” (yazılmış bir şey) felindən əmələ gəlməsi də bu fikri təsdiqləyir. Burada bir məsələyə də xüsusi diqqət yetirməliyik: kitabxana terminologiyasında “informasiya mübadiləsi” heç də bizim təsəvvürümüzdə olduğu kimi, məsələn, iki ölkənin hüquq-mühafizə orqanları arasında aparılan informasiya mübadiləsinə və yaxud dənizdə gəmilərin bir-birini identifikasiya etmək üçün həyata keçirdikləri signal mübadiləsinə bənzəmir. Kitabxanaların bir-birinə ötürdüyü informasiya konkret fiziki tutuma malikdir, başqa sözlə bu, hər hansı bir jurnaldan məqalənin sürəti və yaxud bir əlyazmanın mikrofişi, faksmille nümunəsi ola bilər. Yəni o, istənilən halda şifahilikdən uzaqdır. Anlayışların mənasına bir daha diqqət yetirməkdə məqsəd, kitabxanaların biri-birilə və yaxud digər elm-təhsil müəssisələrilə, nəşriyyatlarla həyata

keçirdiyi beynəlxalq kitab mübadiləsinin, elmi-mədəni əməkdaşlığın gələcəkdə hansı formaya transformasiya oluna biləcəyini müəyyənləşdirməkdir. Çünki bir tərəfdən, aydındır ki, yeni cəmiyyət informasiya tutumludur və kitabxanaların apardığı informasiya mübadiləsi bu cəmiyyətə yad bir fəaliyyət növü deyil. Digər tərəfdən, aydın olduqdan sonra ki, kitabxanalar sözün əsil mənasında “informasiya” mübadiləsi aparmırlar, yəni onların barter predmeti gündəlik xəbər, məlumat tipli, o cümlədən şifahi xarakterli informasiya deyil, əsasən, bilik daşıyan informasiya-nəşrlərdir, bu zaman bir sıra suallar meydana gəlir:

1. Gələcəkdə, iddia olunduğu kimi, kitab olmazsa və kitab nəşri dayandırılırsa, kitabxanalar nə ilə və yaxud necə mübadilə aparacaqlar?

2. Elektor kitabxanaların mövcudluğu, yaxud ənənəvi fondların rəqəmsallaşdırılaraq açıq istifadəlilik prinsipi üzrə oxucuların ixtiyarına verilməsi kitabxanalararası mübadilə zərurətini aradan qaldıra bilərmə?

Hər iki məsələ olduqca aktualdır və onların birmənalı cavablandırılması mümkün deyil. Məsələyə bizim baxışımız belədir: əgər doğrudan da gələcəkdə kitab nəşri dayanacaqsa və kitab yalnız incəsənət nümunəsi kimi muzeylərdə qorunacaqsa, əlbəttə bu zaman kitabxanaların illər boyu mübadilə etdiyi əsas predmet mövcud olmayacaq. Bu isə kitabxanaların özlərinin ənənəvi mövcudluğunu sual altına qoyur. Bəzi mənbələrdə qeyd olunur ki, bu proses yaxın 30-40 ildə öz həllini tapacaq və kitab kağız formasında mövcudluğunu

itirəcək və bütün ənənəvi kitabxanalar elektron kitabxanalarla əvəzlənəcək. Düşünürük ki, prosesin bu cür sürətli templə baş verməsi mümkün deyil. Ona görə ki:

1. Ənənəvi kitab 2 min ilə yaxın təkamül yolu keçib və indi gördüyümüz form-faktora düşüb. Kitabın form-faktoru, qabaritləri, erqonomik təsiri insan üçün o qədər uyğundur ki, o, istər psixoloji, istərsə də fiziki cəhətdən kitabla tam vəhdətdədir. Elektron kitabın isə belə bir uğur qazanacağı mümkün görünmür.

2. Nəzəri olaraq düşünsək ki, doğrudan da gələcəkdə bütün kitabxanalar elektronlaşdırılacaq və “ənənəvi fond” anlayışı olmayacaq, hətta belə olan təqdirdə, elektron kitabların beynəlxalq mübadiləsinə ehtiyac böyük olacaq. Çünki, gələcəkdə, düşünüldüyü kimi e-kitabların və e-jurnalların tam açıq şəkildə internetdə dərc olunacağı real deyil. Daha öncəki yarımfəsildə beynəlxalq elektron informasiya resurslarına çıxışın bir çox hallarda ödənişli olması barədə bəhs olunmuşdu. Bu faktın özü də, bir daha təsdiq edir ki, bütün elektron kitab və jurnalın İnternetdə açıq istifadədə olması iqtisadi cəhətdən bu nəşrləri hazırlayan müəssisələrin maraq dairəsində deyil.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın perspektivləri mövcuddur və onların müəyyənləşdirilməsi informasiya təminatı baxımından olduqca vacib məsələlərdən biridir. Lakin bu perspektivlər barədə danışmadan öncə ilk növbədə, beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi pro-

sesinə təsir edən bir sıra amilləri nəzərdən keçirmək lazımdır. Məsələn, rus kitabxanaşünası S.M.Qrişinin fikrincə, mürəkkəb sistemli bir fəaliyyət növü kimi, beynəlxalq kitab mübadiləsinin inkişaf səviyyəsi bir sıra xarici və daxili faktorlardan asılıdır. Bunlar siyasi, iqtisadi, hüquqi, texnoloji, təşkilati və şəxsi-psixoloji amillərdir [107]. Alim öz əsərlərində [107-109] beynəlxalq kitab mübadiləsinin inkişaf səviyyəsinə şəxsi-psixoloji faktorlar prizmasından yanaşır və sübut edir ki, ayrı-ayrı dövlətlərdə yaşayan şəxslərin, kitabxanaçıların qarşılıqlı şəkildə anlaşıaraq kitab mübadiləsi həyata keçirməsi, bütövlükdə beynəlxalq kitab mübadiləsinin özəyini təşkil edir və prosesin inkişafı üçün ilk növbədə şəxslər arasında (təşkilatlar arasında deyil) qarşılıqlı anlaşma, mübadilə istəyi olmalıdır. IFLA-nın “Kitabxana və arxivlərin qarşılıqlı əməkdaşlığının təşkili üzrə təlimatı”nda (1994) da bu məsələyə toxunulur və deyilir ki, iki ölkənin kitabxanaları arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq təhsilin səviyyəsinin yüksəlməsinə, hər bir ölkənin mədəni, sosial, iqtisadi inkişafına birbaşa təsir edir, inkişaf etməkdə olan ölkələrlə inkişaf etmiş ölkələr arasında dialoqu stimullaşdırır və informasiya resurslarına əlyətərliyi asanlaşdırır.”

Göründüyü kimi, bu yanaşma kitabxanalar arasında qarşılıqlı beynəlxalq əməkdaşlığın cəmiyyətə faydalarını müəyyənləşdirir. Bəs kitabxanaların beynəlxalq əməkdaşlığını stimullaşdıran, şərtləndirən əsas faktor hansıdır?. Bizim fikrimizcə, beynəlxalq kitab mübadiləsinin inkişafına ən çox təsir edən amil dövlətin ilk növbədə iqtisadi-siyasi inkişaf

göstəricisidir. Bir çox alimlərin fikrincə isə, beynəlxalq kitab mübadiləsi dövlətlərarası siyasi münasibətlərdən asılıdır. Beynəlxalq kitab mübadiləsinin iqtisadi aspektlərinin öyrənilməsi üzrə tanınmış mütəxəssis, Rusiya Dövlət Kitabxanasının əməkdaşı Q.M.Kruqlıq yazır: “Beynəlxalq kitab mübadiləsi artıq əvvəllər olduğu kimi, ideoloji funksiya daşımır. İllər öncə mədəni əlaqələr siyasi əlaqələrdən asılı idi və İsrail, Tayvan, Cənubi Koreya, Cənubi Afrika Respublikasının müəssisələrilə əməkdaşlıq etmək qadağan olunmuşdu. İndi belə qadağalar yoxdur. Əvəzində başqa reallıqlar var: məsələn, indi biz düşünməliyik ki, Çinin maraqlarına toxunmadan Tayvanla beynəlxalq kitab mübadiləsini necə aparaq; Şimali Koreyanı incitmədən Cənubi Koreya ilə necə əməkdaşlıq edək; Kuril adaları ilə bağlı problem həll olunmayacağı təqdirdə bizimlə əməkdaşlıq etməkdən çəkinən Yaponiya ilə kitab mübadiləsini necə inkişaf etdirək?” [122].

Biz isə yenidən o fikrə qayıdırıq ki, Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitinin aktoru kimi çıxış etməsi birinci növbədə ölkənin iqtisadi-siyasi inkişafı ilə bağlıdır. Fikrimizi əsaslandırmaq üçün 4 ölkənin-Azərbaycan, Misir, Finlandiya və Ukrayna kitabxanalarının apardığı beynəlxalq kitab mübadiləsinin səviyyəsini müqayisə edəcəyik. Bunun üçün ilk növbədə aşağıdakı cədvəl vasitəsilə bu ölkələrdə əhalinin savadlılıq statsitikası ilə tanış olaq:

*Azərbaycan, Misir, Finlandiya və Ukraynada
əhalinin savadlılıq statistikasısı*

	Əhalinin savadlı hissəsi	Kişilər	Qadınlar
Azərbaycan	99.8%	99.9%	99.7%
Ukrayna	99.7%	99.8%	99.6%
Finlandiya	99%	99%	99%
Misir	73.9%	81.7%	65.8%

Mənbə: BMT-nin insan inkişafı hesabatı və CIA World Factbook, 2012

Göründüyü kimi, Azərbaycanda əhalinin savadlılıq səviyyəsi kifayət qədər yüksəkdir. Bu göstəricilərə görə, Azərbaycan MDB məkanında liderdir. Buradan belə qənaətə gəlmək olardı ki, ölkədə əhali çox mütalif edir və bu, beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində də dünyada aparıcı yerlərdən birini tutmağımıza real təminatdır. Əslində isə reallıq belə deyil və müqayisə olunduğumuz hər 3 ölkənin beynəlxalq kitab mübadiləsi göstəriciləri bizimkindən yuxarıdır. Bu ölkələrin hər birində beynəlxalq kitab mübadiləsinin inkişafı müxtəlif faktorlardan asılıdır. Məsələn, Misirdə iqtisadi-siyasi faktorlardan asılı olmayaraq beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq əlaqələri, kitab mübadiləsi prosesi zəifləmir. Ölkədə əhalinin savadlılıq səviyyəsinin yüksək olmaması da kitab mübadiləsinin səviyyəsinə təsir etmir. Çünki burada əsas rolu tarixi faktor oynayır. Misir tarixi az qala bəşəriyyət tarixi ilə həmyaşdır. Tarixin bütün dövrlərində bu ölkə səma altında laboratoriya rolunu oynayıb və minlərlə alimin, tədqiqatçının elmi araşdırmalarına şahidlik edib. Bu mənada Misirdə top-

lanmış elmi-mədəni irs daimi mübadilə obyektidir və bu ölkədən dünya ölkələrinə və əksinə kitab axını labüd proses kimi səciyyələndirilməlidir.

Finlandiyanın beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində aparıcı yerlərdən birini tutmasının səbəbi isə kitab nəşrinin həcmi və əhalinin kitaba olan tələbi ilə bağlıdır. Finlandiyada təyinatından və növündən asılı olmayaraq bütün kitabxanalarda azyaşlı uşaqlar üçün kitab bölmələrinin fəaliyyət göstərməsi insanların müxtəlif yaşlara keçməyə başladığından başlayaraq bir işarədir.

Ukrayna isə Avropada ən iri kitab fondlarına malik ölkələrdən biri kimi tanınır. Bu ölkədə beynəlxalq kitab mübadiləsinin səviyyəsi əsasən təhsilin səviyyəsi və şəxsi-psixoloji faktorlarla ölçülür. 2014-cü ildə Ukraynada baş vermiş məlum hadisələrin fonunda beynəlxalq kitab mübadiləsinin zəifləməməsi bir daha sübut edir ki, burada iqtisadi-siyasi vəziyyətin gərginləşməsi ölkə kitabxanalarının beynəlxalq əlaqələrinə mənfi təsir etmək iqtidarında deyil.

Ölkəmizdə isə kitabxanaların beynəlxalq kitab mübadiləsi prosesində iştirakı mövcud siyasi və iqtisadi vəziyyətlə sıx bağlıdır. Azərbaycan kitabxanalarının bu sahədəki son 50 illik fəaliyyətini təhlil edərkən məlum olur ki, 1988-1993-cü illərdə aparılan mübadilə əməliyyatlarının səviyyəsi çox aşağı olub və ölkədən xaricə çox az sayda nəşr göndərilib. Müharibə şəraiti, informasiya blokadası, iqtisadi-siyasi disbalans və bütün bunların fonunda o dövrün siyasi rəhbərliyinin elm, təhsil və mədəniyyət sahəsində normal proqramının ol-

maması kitabxanaların beynəlxalq fəaliyyətinə mənfəət təsir etmişdir.

Ümummilli Lider Heydər Əliyevin 1993-cü ildə hakimiyyətə gəlişindən sonra Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə öz mövqeyini layiqincə ifadə etməsi və qoruması, beynəlxalq təşkilatlarla tərəfdaşlıq və düzgün qurulmuş xarici siyasət Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq elmi-mədəni əməkdaşlığını yeni səviyyəyə qaldırdı. Prezident cənab İlham Əliyev bu uğurlu siyasəti davam etdirərək bir çox sahələrdə olduğu kimi elm və təhsil sahəsində də yeni prioritetlər müəyyənləşdirdi, kitabxanaların inkişafına diqqət və qayğı göstərdi. Cənab Prezidentin təşəbbüsü və fərmanı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında Azərbaycan kitabxanalarının gələcək inkişafı ilə bağlı məsələlərin əks olunması bunu bir daha təsdiqlədi. Konsepsiyada deyilir ki, 2020-ci ilədək Azərbaycanda özünü-təhsilə və ömür boyu təhsilə artan tələbatın ödənilməsi üçün kitabxana fəaliyyəti modernləşdiriləcək, elektron kitabxanaların sayı artırılacaq, distant təhsilin inkişafı dəstəklənəcək və ali təhsil müəssisələrində distant təhsil geniş tətbiq olunacaqdır.

Bundan başqa, Azərbaycana məxsus mədəni sərvətlərin, o cümlədən muzeylərdə, kitabxanalarda və arxivlərdə qorunub-saxlanılan və ictimai varidat sayılan mədəni irs və digər əqli mülkiyyət nümunələrinin mərkəzləşmiş şəkildə rəqəmləşdirilməsi, mühafizəsi, hüquqi qorunması və beynəlxalq təşkilatlarla, həmçinin xarici dövlətlərin aidiyyəti qu-

rumları ilə mübadiləsi təmin ediləcəkdir.

Həmçinin kitab və nəşriyyat işi üzrə dövlət proqramlarının hazırlanması, ölkənin kitabxana-informasiya şəbəkəsinin inkişafı, kitabxana fondlarının ədəbiyyat və müasir informasiya daşıyıcıları ilə təmin edilməsi, həmçinin musiqi ifaçılığı və yaradıcılığının təşviq edilməsi, mədəniyyət sahəsində fəaliyyət göstərən özəl təsisatlara dövlət dəstəyinin artırılması üzrə zəruri işlər həyata keçiriləcəkdir.

Konsepsiyada bu məsələlərin qarşıya məqsəd qoyulması gələcəkdə Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyinin möhkəmlənməsinə də ciddi təsir göstərəcək.

Ümumiyyətlə isə, beynəlxalq kitab mübadiləsinin gələcək taleyi artıq qlobal miqyasda müzakirə olunur. 2006-cı ildə IFLA tərəfindən nəşr olunan (Kirsti Ekonen, Paivi Palooski və Pentti Vattulainenin redaktəsi ilə) "Nəşrlərin beynəlxalq mübadiləsi üzrə təlimat kitabı"nda qaldırılan əsas məsələlərdən biri də informasiya əsrində beynəlxalq kitab mübadiləsinin gələcəyinin olub-olmaması ilə bağlıdır. Bu nəşrdən əldə olunan qənaət belədir ki, beynəlxalq kitab mübadiləsi yaxın gələcəkdə tənəzzül etmək təhlükəsi ilə üzbəüz deyil, əksinə bu sahəni inkişaf etdirməklə iqtisadi üstünlüklər əldə etmək mümkündür.

Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq əməkdaşlıq perspektivlərini müəyyənləşdirərkən qeyd etməliyik ki, kitabxanalarımızın qlobal informasiya mühitinə tam və davamlı şəkildə inteqrasiya olunması və beynəlxalq kitab

mübadiləsinin aparıcı aktorlarından birinə çevrilməsi üçün:

1. IFLA ilə əməkdaşlıq genişləndirilməli (AMEA, Təhsil Nazirliyi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi səviyyəsində) təşkilatın illik iclaslarına geniş tərkibli (kitabxanaçılar, bibliograflar, kitab mübadiləsi mütəxəssisləri və s) nümayəndə heyəti qatılmalı, təşkilatın beynəlxalq layihələrində Azərbaycan kitabxanalarının iştirakı təmin olunmalıdır. Bunun üçün qurumun üzvü olan və ya üzv olmaq istəyən Azərbaycan kitabxanalarının illik üzvlük haqları vahid şəkildə, vahid fondan ödənməlidir (hazırda kitabxanalar üzvlük haqqını öz büdcələrindən ödəyirlər ki, bu da bir çox hallarda davamiyyəti əngəlləyir). Mütəxəssislərin IFLA-nın iclaslarında geniştərkibli iştirakı vahid mənbədən və mütəmadi şəkildə maliyyələşdirilməlidir;

2. YUNESKO-nun mənbəşünaslıq, kitabşünaslıq, əlyazmaşünaslıq və kitabxanaşünaslıq sahəsində mövcud layihələrində iştirak təmin olunmalıdır. Belə layihələrdən ən vacibi sayılan “Dünyanın yaddaşı” (ing. Memory of the World) proqramına Azərbaycan elmi-mədəni irsinin inteqrasiya olunması sürətləndirilməlidir. 1992-ci ildən mövcud olan “Dünyanın yaddaşı” proqramı ümumdünya sənəd irsinin mühafizəsi məqsədi ilə yaradılıb. Bununla yanaşı, proqram oxucuların sənəd irsindən bərabərhüquqlu istifadəsini təmin etmək, sənəd irsini tədiq və təbliğ etmək üçün mövcud imkanları genişləndirmək məqsədi daşıyır. Proqram çərçivəsində 1997-ci ildən milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə sənəd irsinin reyestrləri yaradılır. Hər hansı bir dövlətə

məxsus kitab, sənəd abidəsinin reyestrə daxil edilməsi YUNESKO-nun Beynəlxalq Məsləhətverici Komitəsinin qərarından sonra mümkün olur.

2011-ci ildə AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan tibbə dair üç əlyazma abidəsi UNESCO-nun təsis etdiyi bu proqramın siyahısına daxil edilib. Həmin əlyazmalardan “Zəxireyi-Nizamşahi” (“Nizamşahın azuqələri”) əsərinin (müəllifi məlum deyil) üzü təxminən XIII əsrdə köçürülüb. Əsərdə bitkilərin, heyvanların, mineralların, mürəkkəb tərkibli dərmanların farmakoloji xüsusiyyətləri əlifba sırası ilə göstərilib. Digər əlyazma Əbu Əli ibn Sinanın “Əl-Qanun fi-tibb” (“Tibbi qanun”) adlı ərəb dilində farmakologiya və tibbə aid məşhur əsəridir. 1143-cü ildə Bağdadda üzü köçürülüb. Dünyada dəqiqliyinə görə ən nadir nüsxələrdəndir. Tibb elminin inkişafına ciddi təsir göstərən fundamental əsərlərdən biridir. Üçüncü əlyazma “Əl-məqalə əs-səlasun” (“Otuzuncu traktat”) isə Abul-Qasiməz-Zəhravinin ərəb dilində tibbə aid fundamental əsərinin bir cildidir. X-XI əsrlərdə İspaniyada (Kordova) yaşayan təbib ilk müəllifdir ki, cərrahiyyə alətlərinin təsvirini verib, konkret əməliyyatlar zamanı onların tətbiq edilməsi üsullarını-qaydalarını göstərib. Əsər vaxtilə bütün Şərq və Avropa cərrahiyyə elminin inkişafına təsir edib [33].

Belə bir proqrama daha çox Azərbaycan kitabxanasının qoşulması beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrin genişləndirilməsi baxımından olduqca vacibdir;

3. Kitabxanalar Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı

(TÜRKSÖY) və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (İSESKO) ilə əlaqələrini genişləndirməli, bu təşkilatların layihələrinə aktiv şəkildə qoşulmalıdırlar;

4. Sahə tədqiqatçıları ingilisdilli xarici elmi jurnallarda Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyəti haqqında məqalələrin dərcini artırmalıdırlar. Çünki, Azərbaycan kitabxanaşünaslarının məqalələrinin ancaq MDB-də nəşr olunan elmi jurnallarda, rus dilində dərc olunması beynəlxalq təcrübə mübadiləsi baxımından istənilən nəticəni vermir.

2004-2014-cü illərdə Azərbaycan kitabxanaşünaslarının nüfuzlu beynəlxalq elmi jurnallarda ingilis dilində cəmi 3 məqaləsi dərc olunmuşdur ki, onlar da bunlardır:

Web of Science bazasına (ISI-Thomson Reuters) daxil edilmiş jurnallarda:

I) Jafarov, Javid. (2012). *Next-generation catalogues and automated library-information systems in Azerbaijani libraries. Energy education science and technology Part B-Social and Educational Studies, Vol. 4. İss: 4, pp. 2457-2462. (Təsir əmsalı 9.4)*

SCOPUS (Elsevier) bazasına daxil edilmiş jurnallarda:

II) Mammadov, Elchin. (2014) "Opportunities for using Wiki technologies in building digital library models". *Library Hi Tech News, Vol. 31 İss: 2, pp.5 – 8*

III) *Nazarova, Muzghan. (2004). Librarianship in Azerbaijan: What can a leader do?. Science & Technology Libraries, Vol. 23. Iss: 2-3, pp. 161-169.*

Son 10 il ərzində nüfuzlu jurnallarda sahə üzrə cəmi 3 məqalənin dərci, olduqca aşağı göstəricidir və Azərbaycan kitabxanalarının fəaliyyətini, inkişafını, əldə etdiyi təcrübələri dünya kitabxanaşünaslarının diqqətinə çatdırmaq üçün kifayət etməz. Bundan öncə isə nüfuzlu xarici jurnallarda Azərbaycan kitabxanaşünaslarının məqalələrinə rast gəlinmir.

5. Beynəlxalq kitab mübadiləsi bilik, təhliletmə bacarığı, gərgin əmək və kollektiv iş tələb edir. Mübadiləçi ən azı bir xarici dil bilməli və komplektləşdirdiyi kitabların ilk oxucusu olmalıdır. Buna görə də, kitabxanalarımızın beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbələrinə əməkdaşların seçimi, onların xarici dil biliklərinin səviyyəsinə uyğun aparılmalıdır.

Yalnız bu kimi məsələlərin elmi-təşkilati və kompleks həlli, kadr siyasətinin, informasiyanın seçilməsi prioritetlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyini möhkəmləndirməyə və perspektivlərin açılmasına imkan verir. Çünki Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq peşəkar əməkdaşlıq sayəsində, qlobal dəyərlərin mübadiləsi, mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması və multikulturalizmin inkişafı fonunda qabaqcıl təcrübədən istifadə edərək, öz gələcək strateji orientirlərini müəyyənləşdirir və dünya informasiya sisteminə tam inteqrasiya oluna bilər.

NƏTİCƏ

Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi sahəsindəki fəaliyyətinin tarixi aspektdə öyrənilməsi və ilk dəfə kompleks şəkildə elmi tədqiqata cəlb olunması nəticəsində məlum olmuşdur ki, Azərbaycan ərazisində sənəd və kitab mübadiləsi orta əsrlərdən vüsət almış, XX əsrin 30-40-cı illərindən etibarən müxtəlif kitabxanalar SSRİ-nin mərkəzi kitabxanalarının vasitəçiliyi xarici ölkələrin elm və təhsil müəssisələri ilə beynəlxalq əməkdaşlığa başlamış, 50-ci illərdən etibarən isə vasitəsiz xarici elmi-mədəni əlaqələrin subyekti olmuşlar.

80-ci illərin sonu, 90-cı illərin əvvəllərində respublikada baş verən siyasi-iqtisadi böhran Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq fəaliyyətinə də təsirsiz ötüşməmiş, bir sıra çoxillik əməkdaşlıq əlaqələri pozulmuş, partnyorlara göndərilən ədəbiyyatın sayı kəskin azalmış, oxucuların xarici ədəbiyyatla informasiya təminatı xeyli zəifləmişdi. Ümum-milli Lider Heydər Əliyevin Azərbaycana ikinci rəhbərliyi dövründə beynəlxalq əlaqələr yenidən bərpa olunmuş və inkişaf etmişdir. Heydər Əliyevin layiqli davamçısı, Prezident cənab İlham Əliyevin hakimiyyəti dövründə bir sıra sahələr-

də olduğu kimi, Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq əlaqələrində də ciddi inkişafa nail olunmuşdur. Prezidentin bu sahəyə diqqət və qayğısı nəticəsində, Azərbaycan kitabxanaları modernləşdirilmiş, onların maddi-texniki bazası gücləndirilmiş, kitabxanalara, onların inkişafına və beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına xüsusi diqqət yetirilmişdir. Bu da öz növbəsində Azərbaycan kitabxanalarını beynəlxalq kitabxanalar sisteminin etibarlı üzvünə çevirmişdir.

Müvafiq sahədə aparılan islahatlar və uğurlu fəaliyyətlər nəticəsində bugün Azərbaycan kitabxanaları IFLA, LIBER, ALA və bir çox başqa beynəlxalq təşkilatların tamhüquqlü üzvdürlər. Bu üzvlük, beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi və kitabxanaların fəaliyyətində tətbiqi, milli-maddi irsin təbliği, beynəlxalq kitabxanaçılıq standartlarından istifadənin genişləndirilməsi baxımından Azərbaycan kitabxanaları üçün faydalı olmuşdur.

Beləliklə, nəticəyə gəlirik ki, Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq əlaqələr sahəsində qabaqcıl təcrübəyə malikdir; bu təcrübədən müasir dövrümüzdə uğurla istifadə olunur; bu təcrübələr gələcəkdə də davamlı beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsinin aparılmasına, informasiya təminatı işinin yaxşılaşdırılmasına xidmət edəcəkdir. Bu dinamika və məntiqi bağlılıq “Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq informasiya mühitində (AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının təcrübəsi əsasında)” mövzulu tədqiqat işinin aktuallığını artırmış, əldə olunan elmi yeniliklərin və yeni metodların tətbiq imkanlarını genişləndirmiş və ümumiləşdirirək təq-

dim etdiyimiz aşağıdakı nəticələrin əldə olunmasına gətirib çıxarmışdır:

- Monoqrafiyada “informasiya mühiti” və “beynəlxalq kitab mübadiləsi” anlayışlarının terminoloji şərh verilmiş, onların tarixin axarında fasiləsiz və ardıcıl şəkildə dəyişən bir hadisə kimi xüsusiyyətləri, başqa sözlə prosessuallığı öyrənilmiş, beynəlxalq informasiya mühitinin formalaşması və kitab mübadiləsinin təşəkkül və inkişaf tarixi ümumiləşdirilərək tədqiq olunmuş, dünya informasiya sistemində Azərbaycanın Şərqlə Qərb arasında tranzit informasiya dəhlizi kimi çıxış etməsi kitabxanaşünaslıq nöqtəyi-nəzərindən təhlil edilmişdir;

- Tədqiqata cəlb olunmuş problemin nəzəri cəhətdən öyrənilmə səviyyəsi müəyyənləşdirilmiş, müvafiq sahə üzrə ədəbiyyatın elmi-nəzəri təhlili aparılmış, əldə olunan nəticələr həm rəşional, həm də empirik baxışlar çərçivəsində qiymətləndirilmişdir;

- İlk dəfə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının nümunəsində Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki yeri və rolu müəyyənləşdirilmiş, kitabxanaların bu mühitlə qarşılıqlı təsir və əlaqə imkanları öyrənilmişdir;

- İlk dəfə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının və digər Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitab və informasiya mübadiləsi fəaliyyətinin tarixi və müasir vəziyyəti arxiv materialları əsasında tarixşünaslıq və kitabxanaşünaslıq aspektindən araşdırılmış və bu prosesin 3 əsas mərhələdə həyata keçirildiyi müəyyən olunmuşdur: 1929-1955-ci illəri

əhatə edən birinci mərhələdə Mərkəzi Elmi Kitabxananın və digər kitabxanaların beynəlxalq əlaqələri formalaşmağa başlamış, kitabxanalar vasitəsilə ölkə ərazisinə xarici ədəbiyyatın daxil olması, xaricə kitab və jurnalların göndərilməsi işi həyata keçirilmişdir. Bu mərhələdə Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq kitab mübadiləsini Moskva və Sankt-Peterburqda yerləşən iri Sovet kitabxanalarının vasitəçiliyi ilə aparmış və müstəqil komplektləşdirmə siyasətinə malik olmamışlar. İkinci mərhələni (1956-1991-ci illər) Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq münasibətlər tarixində təbəddülatlı illər kimi səciyyələndirmək olar. Çünki, məhz bu mərhələdə kitabxanalar beynəlxalq fəaliyyətlərində əvvəlcə uğur əldə etmiş, daha sonra isə bir sıra çətinliklərlə üzləşmişdilər.

SSRİ KP MK Rəyasət Heyətinin 1955-cı ilin iyul tarixli Qərarı (Qərada xarici ölkələrin elmi-tədqiqat müəssisələri ilə əlaqələrin genişləndirilməsi və elmi-texniki informasiya mübadiləsinin aparılmasının zəruriliyi vurğulanırdı) Mərkəzi Elmi Kitabxananın beynəlxalq əlaqələr tarixində yeni səhifə açmış, 1956-cı ildə Kitabxana müstəqil şəkildə xarici münasibətlər qurmaq, kitab və elmi-texniki informasiya mübadiləsi aparmaq hüququ qazanmışdı. Kitabxana ayrıca balans keçilmiş və geniş maliyyə imkanları əldə etmişdi. MEK ilə yanaşı tədricən digər Azərbaycan kitabxanaları da mərkəzi kitabxanalardan asılı olmadan beynəlxalq kitab mübadiləsi aparmaq imkanı qazanmış, bu məqsədlə xarici valyuta ehtiyatı ilə təmin olunmuşdular. Qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan kitabxanaları beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində

ən böyük çətinliklərə də məhz bu mərhələdə məruz qalmışlar. Belə ki, 1988-ci ildən etibarən Ermənistanın Azərbaycan ərazisinə təcavüzü, Dağlıq Qarabağ müharibəsinin başlaması, ölkədə baş alıb gedən siyasi hərc-mərclik, iqtisadi çətinliklər beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrin zəifləməsinə, xarici ədəbiyyatın alınmasına mənfi təsir göstərmişdi.

Kitab mübadiləsi sahəsində beynəlxalq fəaliyyətlər tarixinin 1991-2014-cü illəri əhatə edən üçüncü mərhələsindən bəhs edən hissədə Azərbaycan kitabxanalarının xarici əlaqələrinin müasir vəziyyətindən bəhs olunmuşdur. Müəyyən olunmuşdur ki, məhz bu mərhələdə Azərbaycan kitabxanaları müstəqil ölkənin elm, təhsil, mədəniyyət ocaqları kimi beynəlxalq informasiya mühitinə tam inteqrasiya imkanları əldə etmiş, müstəqil və məqsədyönlü, elmi tədqiqatların istiqamətlərinə tam uyğun, ideoloji cəhətdən yüklənməmiş, hərtərəfli komplektləşdirmə siyasəti yürütməyə başlamışlar. Azərbaycan kitabxanalarının sahə üzrə ən nüfuzlu təşkilatlarla işbirliyinə başlaması da məhz bu mərhələyə təsadüf edir.

- Müstəqillik dövrü informasiya mühitinin xüsusiyyətləri və tələbləri müəyyən olunmuş, beynəlxalq qurumlarla əməkdaşlıq elmi-təşkilati aspektdən öyrənilmişdir;

- Kitabxanalar vasitəsilə beynəlxalq konfrans və kitab sərgilərində milli elmi-mədəni irsin təbliği məsələləri araşdırılmış, bu fəaliyyətlərin genişləndirilməsi üçün praktiki tövsiyələr verilmişdir. Təsbit olunmuşdur ki, beynəlxalq kitab sərgiləri həm beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrin inkişaf

fını təmin etmək, həm kitab çapı sahəsində baş verən dəyişiklikləri izləmək, həm də, ən başlıcası ayrı-ayrı milli mədəniyyətləri, milli elmi-texniki uğurları təbliğ etmək üçün çox vacib sosial forumlardan biridir. Azərbaycan kitabxanaları IFLA-nın konfranslarında, Krım konfransında, beynəlxalq Frankfurt, İstanbul, Moskva kitab sərgilərində mütəmadi iştirak edirlər. Lakin bir çox kitab sərgi və konfranslarda (London, Pekin, Vaşinqton) kitabxanaların təmsil olunmaması onların beynəlxalq kommunkativliyini azaldır və yeni partnyorların tapılmasına maneə yaradır. Bu problem bir sıra obyektiv və subyektiv səbəblərdən doğur.

Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq kitabxana sisteminə inteqrasiyasını əngəlləyən başlıca məsələlərdən biri də, yerli kitabxanaşünas, bibliografiyaşünas və kitabşünasların sahə ilə bağlı araşdırmalarını xarici elmi nəşrlərdə dərc etdirməməsidir. Müvafiq sahə üzrə məqalələrin əsasən rus dilində, Rusiyada nəşr olunan elmi nəşrlərdə dərc olunması hərtərəfli dialoqa əngəl törədir. Çünki, artıq çoxdan sübut olunub ki, kitabxana işi, kitab mübadiləsi sahəsində beynəlxalq münasibətlərin inkişafı üçün bu işin mütəxəssisləri elmi nəşrlər vasitəsilə təcrübələrini paylaşmalıdırlar. Bu mənada, Qərb kitabxanaşünasları Azərbaycan kitabxanaşünaslığının aktual problemləri ilə tanış deyillər. Son 15-20 ərzində Thomson-Reuters bazasında indeksləşdirilən, impakt faktorlu elmi jurnallarda cəmi 1, SCOPUS jurnallarında isə 2 məqalənin dərci bu sahədə vəziyyətin qənaətbəxş olmadığını göstərir.

- Sahə üzrə beynəlxalq layihələrdə Azərbaycan kitabxanalarının iştirak səviyyəsi müəyyənləşdirilmiş, həyata keçirilən layihələrin əhəmiyyətlik dərəcəsi öyrənilmişdir. Tədqiqat nəticəsində bu sahədə aparılan fəaliyyətlərin gücləndirilməsinin zəruriliyi əsaslandırılmış, beynəlxalq layihələrə qoşulmanın maddi deyil, milli-mənəvi dividend əldə etmə nöqtəyi-nəzərindən vacibliyi önə çəkilmişdir;

- Tədqiqat işi çərçivəsində milli kitabxana sistemində beynəlxalq standartların tətbiqi, yeri və rolu müəyyənləşdirilmişdir. İlk növbədə Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsinin 2010-cu ildə biblioqrafik yazının başlığına verilən ümumi tələbləri, onun tərtibi qaydalarını, məlumatlar toplusunu, məlumatların verilmə ardıcılığını və s. müəyyən edən AZS ГОСТ 7.0-2010. "Biblioqrafik yazı. Başlıq. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları" və 2013-cü il noyabr ayının 25-də "İnformasiya, kitabxana və nəşriyyat işi üzrə standartlar sistemi. Biblioqrafik yazı. Biblioqrafik təsvir. Ümumi tələblər və tərtib qaydaları" milli standartlarının beynəlxalq istinad mənbələri müəyyənləşdirilmiş və təhlil edilmiş, paralellər aparılmış, kitabxanaşünaslıq sahəsində standartlaşdırma zamanı autentik tərcümə məsələlərinin müsbət və mənfi cəhətləri aydınlaşdırılmışdır. Qeyd olunmuşdur ki, standartlaşdırma məsələlərində prosesə autentik yanaşma normaldır və qəbul olunandır. Lakin milli standartın beynəlxalq ISO standartları əsasında deyil, məhz Rusiya və MDB-də qəbul olunan dövlətlərarası ГОСТ standartına uyğunlaşdırılması tərəfimizdən həm müsbət,

həm də mənfə cəhətdən şərh olunmuşdur.

Bundan başqa Azərbaycan kitabxanalarında tətbiq olunan beynəlxalq kitabxana, kitab və təsvir standartlarına yeni tələblər prizmasından yanaşılmış, müqayisəli təhlillər aparılmış, standartların tətbiq sahələri və funksiyaları araşdırılmışdır;

- Beynəlxalq kitabxana-informasiya resurslarının məzmunu və təqdimat formaları təhlil edilmiş, onların əlyətərlik imkanları müqayisə olunmuş, AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası və digər kitabxanalarda, o cümlədən ali təhsil müəssisələrinin kitabxanalarında onlardan istifadə səviyyəsi müəyyənləşdirilmiş, bu cür elektron bazalara müraciət edərkən yaranan obyektiv və subyektiv problemlər və onların həlli yolları göstərilmişdir;

- Tədqiqat işi çərçivəsində kitab və informasiya mübadiləsi sahəsində beynəlxalq əməkdaşlığın perspektivləri müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticədə Azərbaycan kitabxanalarının qlobal informasiya mühitinə tam və davamlı şəkildə inteqrasiya olunması və beynəlxalq kitab mübadiləsinin aparıcı aktorlarından birinə çevrilməsi üçün IFLA ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi; YUNESKO-nun mənbəşünaslıq, kitabşünaslıq, əlyazmaşünaslıq və kitabxanaşünaslıq sahəsində mövcud layihələrində iştirakın təmin olunması, o cümlədən “Dünyanın yaddaşı” (*ing. Memory of the World*) proqramına Azərbaycan elmi-mədəni varidatının inteqrasiya olunmasının sürətləndirilməsi; kitabxanaların Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti

Təşkilatı (TÜRKSÖY) və İslam Təhsil, Elm və Mədəniyyət Təşkilatı (ISESKO) ilə əlaqələrinin genişləndirilməsi və bu təşkilatların layihələrinə aktiv şəkildə qoşulması; müvafiq sahədə aparılan fəaliyyətlərin elmi-nəzəri cəhətdən daim tədqiq olunması və əldə olunan elmi nəticələrin xarici dillərdə, nüfuzlu elmi jurnallarda dərc edilməsi; sərgilər, konfranslar, ikitərəfli görüşlər və s. formatında, hərtərəfli təcrübə mübadiləsinin həyata keçirilməsi və ən başlıcası mübadilə üzrə mütəxəssis hazırlığının səviyyəsinin yüksəldilməsi; mütəxəssislərin peşəkar biliklərlə yanaşı, kompüter və xarici dil biliklərinin artırılması və mütəmadi attestasiyası və s. Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitində inkişaf etməsi və bu mühitə təsir imkanlarını artırması üçün başlıca amillərdir.

Bu kimi məsələlərin elmi-təşkilati və kompleks həlli, kadr siyasətinin, informasiyanın seçilməsi prioritetlərinin düzgün müəyyənləşdirilməsi Azərbaycan kitabxanalarının beynəlxalq informasiya mühitindəki mövqeyini möhkəmləndirməyə və perspektivlərin açılmasına imkan verir. Çünki Azərbaycan kitabxanaları yalnız beynəlxalq peşəkar əməkdaşlıq sayəsində, qlobal dəyərlərin mübadiləsi, mədəniyyətlərarası dialoqun qurulması və multikulturalizmin inkişafı fonunda, qabaqcıl təcrübədən istifadə edərək, öz gələcək strateji orientirlərini müəyyənləşdirərək və dünya informasiya sistemində tam inteqrasiya oluna bilər.

ƏDƏBİYYAT:

Azərbaycan dilində:

1. Abbasbəyli A., Nəcəfov E. Beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsi (Dərslik), Bakı: Mütərcim, 2007, 208 s.

2. Abdullayev Ç.Ə. Almaniya-Azərbaycan əlaqələri. Bakı: "Azərbaycan Milli Ensiklopediyası" NPB, 2000, 20 s.

3. Adilov M. Azərbaycan paleoqrafiyası. Bakı: Elm, 2009, 224 s.

4. Ağacanova L. Kitab mübadiləsi genişlənilir // Kitablardan aləmində, 1984, №4, s. 48.

5. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının arxivi: sənədlər və hesabatlar, 1940-2013-cü illər.

6. "Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış" inkişaf konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı. Bakı: 29 dekabr, 2012.

7. "Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı haqqında". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 23 may, 2012.

8. Azərbaycan Milli Kitabxanası – 90: məqalələr məcmuəsi / K.Tahirovun redak-təsi ilə. Bakı: Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2013, 152 s.

9. "Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. 6

oktyabr, 2008.

10. Azərbaycan-Avropa əlaqələri: mövcud problemlər və əməkdaşlığın əsas istiqamətləri / BDU-nun Beynəlxalq münasibətlər və beynəlxalq hüquq fakültəsinin elmi konfransının materialları. Bakı: Şirvannəşr, 2005, 564 s.

11. "Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında". Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı. Bakı: 20 aprel, 2007.

12. Behbudova A. Heydər Əliyev və müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxana işi. "İki sahil" qəz., 2011, 21 oktyabr, s.12.

13. Cəfərov A.A. Respublika elmi kənd təsərrüfatı kitabxanasında oxuculara kitabxana xidmətinin müasir vəziyyəti və inkişaf istiqamətləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2010, №3, s. 67-75.

14. Əhmədov E., Əhədova G. Kitabxanaların hüquqi təminatında beynəlxalq əməkdaşlığın rolu // "Kitabxanaşünaslıq və informasiya", 2009, №1, s. 41-46.

15. Əhmədov Ə. Azərbaycan beynəlxalq münasibətlərdə (Türkdilli dövlətlərlə əlaqələr. XX əsrin 90-cı illəri). Bakı: Elm və Təhsil, 2009, 383 s.

16. Əhmədov M. Müasir tipli kitabxana informasiya cəmiyyətinin atributudur (Prezident kitabxanasının fəaliyyəti barədə). "Azərbaycan" qəz., 2006, 20 avqust, s. 3.

17. Əliyev Ə. Kitab mübadiləsi (Azərb. SSR EA Əsaslı Kitabxanasının Fransanın 30-dan artıq kitabxanası ilə kitab mübadiləsi haqqında). "Bakı" qəz., 1974, dekabr.

18. Əliyev Ə. Uzaqdan gələn məktublar (Azərbayc. SSR EA Əsaslı Kitabxanasının xarici dövlət kitabxanaları ilə əlaqəsindən bəhs olunur). “Bakı” qəz., 1962, 25 sentyabr.

19. Əliyev H. XXI əsr: Azərbaycan–MDB ölkələri: humanitar əlaqələr, 1991-2005-ci illər. Bakı: Ulu, 2008, 316 s.

20. Əliyeva-Kəngərli A.İ. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanası EBSCO məlumat bazasından istifadə etmək hüququ qazanmışdır. “Xalq” qəz., 2004, 21 avqust.

21. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Amerika şərqşünası Azərbaycanda. “Təhsil problemləri” qəz., 2003, 6-19 iyul.

22. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Azərbaycan elmi kitabı post-sovet məkanında. “Elm” qəz., 2007, 30 oktyabr.

23. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Mərkəzi Elmi Kitabxanası müstəqillik illərində // Elm və həyat, 2011, №3, s. 27-29.

24. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Azərbaycanın beynəlxalq elmi-mədəni əlaqələrində AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının rolu // AMEA MEK-in Elmi Əsərləri, 2003, IV bur., s. 6-12.

25. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Beynəlxalq elmi əməkdaşlıq genişlənilir. “Elm” qəz., 2003, 20 iyun.

26. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Beynəlxalq konfrans dünyanı narahat edən problemlərə toxunur. “Elm” qəz., 2007, 30 iyun.

27. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Dünya kitabxanalarına giriş. “Təhsil problemləri” qəz., 2005, 21-31 iyul.

28. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Elmi kitabxana 1500 jurnal

almışdır: (AMEA-nın Mərkəzi Elmi Kitabxanası). “Respublika” qəz., 2003, “2 mart.

29. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Heydər Əliyev və Azərbaycan elmi: biblioqrafik göstərici (Ümummilli lider Heydər Əliyevin Azərbaycanda hakimiyyətə gəlişinin 40 illiyinə həsr olunur). Bakı: Şərq-Qərb, 2010, 424 s.

30. Əliyeva-Kəngərli A.İ. İnformasiya şəraitində Türkdillil xalqların beynəlxalq elmi əlaqələri: kommunikativliyin və perspektivlərin artırılmasına doğru / Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yarıdanlar və yaşadanlar. Bakı: Proqres, 2012, s. 207-212.

31. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Milli-mənəvi dəyərlərimiz: yarıdanlar və yaşadanlar. Bakı: Proqres, 2012, 582 s.

32. Əliyeva-Kəngərli A.İ. Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. Bakı: Elm, 2007, 394 s.

33. Fərəcov S. Kitab tariximizin dəyərli səhifələri: Əlyazmalar. “Mədəniyyət” qəz., 2011, 28 sentyabr, s. 15.

34. Həmidov H. Azərbaycanın Asiya ölkələri ilə beynəlxalq münasibətləri. Bakı: Qartal, 2001, 112 s.

35. Həsənov Ə. Azərbaycanın ABŞ və Avropa dövlətləri ilə münasibətləri (1991-1996). Bakı: Elm, 2000, 368 s.

36. Həsənov Ə. Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti. Bakı: Azərbaycan, 2005, 752 s.

37. Hüseyinov İ., Əfəndiyeva N. Xarici ölkələrdə mədəni fəaliyyətin təşkili. Bakı: Mars-Print, 2008, 377 s.

38. Xələfov A.A. Azərbaycanda kitabxana işinin tarixi: Dərslik: I hissə. Bakı: BUN, 2004, 328 s.

39. Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi: Dərslik: II hissə. Bakı: BUN, 2007, 552 s.

40. Xələfov A.A. Azərbaycanca kitabxana işinin tarixi: Dərslik. III hissə.- Bakı: BUN, 2010, 432 s.

41. Xələfov A.A. Heydər Əliyev və Azərbaycanca kitabxana işi. Bakı: Azərnəşr, 2006, 312 s.

42. Xələfov A.A. XXI əsrin əvvəllərində Azərbaycanda kitabxana işinin əsas inkişaf istiqamətləri (mülahizələr, təkliflər və proqnozlar). Bakı: AMEA MEK, 2006, 106 s.

43. Xələfov A.A. İnformasiya cəmiyyətinin formalaşmasında kitabxanaların vəzifələri // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2005, № 2, s. 5-17.

44. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik, III hissə. Bakı: BUN, 2003, 314 s.

45. Xələfov A.A. Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik, I-II hissələr. Bakı: BUN, 2001, 400 s.

46. Xələfov A.A. Müstəqillik illərində Azərbaycanda kitabxanaşünaslığın inkişafı // AMEA MEK-in Elmi əsərləri, 2010, № 11, s. 3-31.

47. İbrahimova S. Bakı Dövlət Universiteti Elmi Kitabxanasının informasiyalaşdırılması və informasiya mədəniyyətinin formalaşdırılması tendensiyasının əsas istiqamətləri // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2010, №2, s. 47.

48. İnformasiya cəmiyyətinin 100 əsas anlayışı. Bakı: Azərbaycan Respublikası Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, 2007, 48 s.

49. İsmayılov X.İ. Azərbaycan kitabxanalarının meto-

diki fəaliyyətində beynəlxalq əlaqələrin rolu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2010, №2, s.13-21.

50. İsmayılov X.İ. Heydər Əliyevin əsərlərinin Respublika kitabxana resurslarının formalaşmasında rolu // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2013, №1, s.21-28.

51. İsmayılov İ.A. Azərbaycan SSR beynəlxalq humanitar əlaqələr sistemində (XX əsrin-80-ci illəri): tar. üzrə fəls. dok. ...dis. avtoref. Bakı: 2014, 26 s.

52. İsmayılov İ.Z. Azərbaycanın XX əsrdə Almaniya və Fransa ilə mədəni əlaqələri. Bakı: Azərbaycan, 2006, 79 s.

53. İsmayılov İ.Z. Azərbaycan-İran mədəni əlaqələri XX əsrdə. Bakı: Azərbaycan, 2006, 96 s.

54. İsmayılov İ.Z. Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələri XX əsrdə. Bakı: Azərbaycan, 2004, 154 s.

55. İsmayılov N.İ., Hacıyeva M. Milli kitabxana: Beynəlxalq əməkdaşlığın yeni mərhələsində // Kitabxanaşünaslıq və bibliografiya, 2009, №1, s. 154.

56. Kazımi P.F. Türk xalqlarının kitab və kitabxana mədəniyyəti. Bakı: ABC, 2012, 313 s.

57. Kərimov E.Z. Azərbaycan-İtaliya əlaqələri. Roma: Azərbaycan Respublikasının İtaliya Respublikasındakı Səfirliyi, 2009, 113 s.

58. Kitabxana işinə dair normativ aktlar: Qanun və qanun qüvvəli normativ hüquqlu sənədlər toplusu / tərt. edən K.Tahirov. Bakı: Azərbaycan Milli Kitabxanası, 2004, 52 s.

59. Qasımlı M. Azərbaycan Respublikası dünya meridianlarında: Mədəni əməkdaşlıq. Bakı: Gənclik, 1992, 88 s.

60. Qasımlı M., Abdullayev M. Beynəlxalq münasibətlər tarixi (XX əsr. II hissə 1946-1999-cu illər): Dərslik. Bakı: Bakı Universiteti nəşriyyatı, 1999, 450 s.

61. Mahmudov Y.M. Azərbaycan diplomatiyası: Ağqoyunlu və Səfəvi dövlətlərinin Avropa ölkələri ilə əlaqələri: XV-XVII yüzilliklər. Bakı: Təhsil, 2006, 416 s.

62. Manafova M.C. Beynəlxalq mədəni əlaqələr. Bakı: Sabah, 2008, 655 s.

63. Manafova M.C. Azərbaycanın ərəb ölkələri ilə mədəni əlaqələri: Dərs vəsaiti. Bakı: Sabah, 2009, 134 s.

64. Manafova M.C. Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə mədəni əlaqələri: Dərs vəsaiti, Bakı: Sabah, 2008. 96 s.

65. Məhərrəmov Ə. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Əsaslı Kitabxanasında biblioqrafiya işinin yaranması tarixindən // Elmi əsərlər. S.M.Kirov ad. ADU-nun Kitabxanaçılıq və biblioqrafiya seriyası, 1974, № 2, s. 52-57.

66. Məhərrəмова S.S. Azərbaycan Respublikasının Almaniya Federativ Respublikası ilə əlaqələri (1991-2011-ci illər): tar. üzrə fəl. dok. ...dis. avtoref. Bakı, 2013, 30 s.

67. Məmmədov H.N. Azərbaycan-Şərqi Avropa: mədəniyyətlərarası əməkdaşlığın tarixi. Bakı: Mütərcim, 2008, 311 s.

68. Məmmədov M.Ə. Kitabxanaların beynəlxalq əlaqələrində qeyri-hökumət təşkilatlarının iştirakı // Kitabxanaşünaslıq və informasiya, 2010, №3, s. 51-58.

69. Məmmədova A.Z. Kitabxana fondunun zənginləşməsində İttifaq üzrə kitab mübadiləsinin rolu //Kitabxana-

bibliografiya və informasiya işi məsələləri: Məqalələr toplusu. Bakı: Elm, 1979, 139 s.

70. Muradova M. Beynəlxalq kitab mübadiləsi (Azərbaycan SSR EA-nın Əsaslı Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri barədə). "Elm" qəz., 1985, 23 may.

71. Muradova M. Dostluq hədiyyələri (Azərbaycan SSR EA-nın Əsaslı Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri barədə). "Bakı" qəz. 1973, 29 yanvar.

72. Muradova M. Dostluq hədiyyələri (Azərbaycan SSR EA-nın Əsaslı Kitabxanasının beynəlxalq əlaqələri barədə). "Bakı" qəz., 1975, 16 oktyabr.

73. Ömərov V. Azərbaycan-İtaliya mədəni inteqrasiyası (XX əsrin ortalarından müasir dövrdək). "Səs" qəz., 2013, 7 sentyabr.

74. Rüstəmov Ə.M. Patentlər və əmtəə nişanları: tərtibi, mühafizəsi, axtarışı. Bakı: BUN, 2004, 443 s.

75. Sayadov S. XX əsr: Azərbaycan və dünya: beynəlxalq inteqrasiya sistemində: SSRİ, Avropa, Asiya, Afrika, Amerika: (1945-1990-cı illər). Bakı: Elm, 2006, 286 s.

76. Səfərov İ. Azərbaycan alimlərini əsərləri dünya mətbuatında. "Bakı" qəz., 1966, 16 fevral.

77. Səfərov İ. Dünya Azərbaycanla maraqlanır. "Azərbaycan gəncləri" qəz., 1965, 10 dekabr.

78. Süleymanova F. Beynəlxalq kitab mübadiləsi çərçivəsində görüş: Çexiya Milli Kitabxanasının direktoru Tomaş Bohm və Tarix Muzeyinin direktoru Mayk Lukes AMEA Mərkəzi Kitabxanasının qonağı olmuşdur. "Respublika" qəz.,

2011, 2 oktyabr.

79. Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr / Aida İmanquliyevanın 70 illik yubileyinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın materialları. Bakı: Elm, 2004, 160 s.

80. Tahirov K.M. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının yaranması və inkişafı (1923-1959-cu illər): tar. üzrə fəl. dok. ...dis. avtoref. Bakı, 2009, 26 s.

81. Vəliyev S.T. Azərbaycanın beynəlxalq mədəni əlaqələri kontekstində mədəni irsin qorunması və təbliği problemləri: tar. üzrə fəl. dok. ...dis. avrtoref. Bakı, 2010, 26 s.

Rus dilində:

82. Абрамов К. История библиотечного дела в СССР. М.: Книга, 1980, 351 с.

83. Агавканова Л. Немецким читателям об Азербайджане. Газ. «Баку», 1974. 28 декабрь.

84. Агаджанова Л. Книги путешествуют. Газ. «Баку», 1977, 26 декабрь.

85. Агаджанова Л. Книги сближают. Газ. «Баку», 1978, 13 ноябрь.

86. Агаджанова Л. Международный книгообмен о ФРГ. Газ. «Баку», 1978, 15 мая.

87. Агаджанова Л.Е. Международный книгообмен фундаментальной библиотеки Академии наук Азербайджанской ССР / Вопросы библиотечно-библиографиче-

ской и информационной работы: Сб.статей. Баку, Элм, 1979, с 39-43.

88. Агаджанова Л.Е. Место МКО в комплектовании фонда иностранной литературы ФБ АН Азерб. ССР / Проблемы формирования и использования фондов литературы: Сб.статей. Москва, 1980, с. 106-115.

89. Агаджанова Л.Е. По законам сотрудничества. Газ. «Баку», 1980, 25 январь.

90. Агаджанова Л.Е. По международному книгообмену. Газ. «Баку», 1980, 24 марта.

91. Азербайджан – Франция: Книгообмен. Газ. «Баку», 1974, 6 декабрь.

92. Алиева-Кенгерли А.И. Книжное дело в средневековом Азербайджане / Библиотеки Национальных Академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития: научно-практический и теоретический сборник. Киев, 2009, Вып. 7, с. 265-272.

93. Арутюнова А.А. Международный книгообмен Центральной научно-библиотеки Академии наук Азербайджанской ССР с социалистическими странами / Информационно-библиографическое обслуживание читателей: Сб. научных трудов. Москва, 1984, с. 117-123.

94. Ахунжанов Э.А. Письменная культура Средней Азии. Ташкент: Изд-во народного наследия им. А. Кадыри, 2000, 74 с.

95. Багиров М. Международные научные связи Академии наук. Книжный фонд ЦНБ. Газ. «Элм», 1985, 14

сентябрь.

96. Бакулин К.Д. Международный книгообмен советских научных библиотек. К.: Наук. думка, 1974, 150 с.

97. Басамыгина И.Н. Кооперация библиотек: Учеб.-метод. пособие. М.: Либерея-Бибинформ, 2007, 96 с.

98. Берестова Т. Ф. Информационное пространство: история развития и место библиотеки в нем // Молодые в библиотечном деле, 2003, № 2, с. 91 -117.

99. Вассерман Л.Х. О международном книгообмене ЦНБ АН Аз ССР // ББИ библиотек АН СССР и АН союзных республик, 1962, № 38, с. 117 -122.

100. Вехов С. Библиотеки в древнем мире. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1899, 23 с.

101. Гасанова М.М. В посылках книга. Газ. «Баку», 1979, 20 октябрь.

102. Гасанова М.М., Садыхова Т.Д., Листенгартен Н.Б. Центральная Научная Библиотека Академии Наук Азербайджанской ССР за годы Советской власти // Вопросы Библиотечно-Библиографической и Информационной работы, 1988, № 2, с. 7-20.

103. Гасымлы М.Дж. Азербайджан в международных культурных связях (1946-1990 гг.). Тбилиси: Артанучи, 2005, 300 с.

104. Годелюк О.Ю. Международный книгообмен одна из важнейших форм международных связей Академии наук СССР / Из истории библиотечного дела и библиографии: Сб. науч. трудов. Москва, БАН СССР,

1978, с. 181-198.

105. Горбачевский Б.С. Люди, книги, библиотеки. М.: Книжная палата, 1963, 199 с.

106. Гос. архив Самарской области: о. 1. д. 66. л. 1068.

107. Гришина С.М. Теоретические аспекты международного сотрудничества библиотек на рубеже XX и XXI вв. / Молодежь в науке и культуре XXI века: Материалы третьей науч. конф. Челябинск, 2004, с. 52-55.

108. Гришина С.М. Международное сотрудничество российских библиотек: историко-теоретические и организационно-практические аспекты: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, Челяб. гос. академия культуры и искусств, 2006, 24 с.

109. Гришина, С. М. Международное сотрудничество российских библиотек: основные этапы и факторы влияния // Информационный бюллетень Российской библиотечной ассоциации, 2005, №35, с. 45-47

110. Евстигнеева Г.А. Международный книгообмен в комплектовании иностранной литературы // Науч. и техн. б-ки., 2001, №5, с. 51-56.

111. Евстигнеева Г.А. Современное состояние международного обмена научной информацией / Научно-техническая информация и международное сотрудничество: роль библиотек: Ежегодный межведомственный сборник научных трудов. Москва, ГПНТБ, 2013, с. 29-36.

112. Ефендиев В. География книгообмена: О меж-

дународном книгообмене ФБ Академии Наук Азерб. ССР. Газ. «Бакин. рабочий», 1974, 14 марта.

113. Закупень Т.В. Правовые и организационные аспекты формирования информационного пространства государств-участников СНГ. М.: Молодая гвардия, 1998, 237 с.

114. Зеленский Э. Все флаги в гости. ФБ АН Азерб. ССР и международный книгообмен. Газ. «Вышка», 1968, 1 ноябрь.

115. Иванов В. Мировые информационные ресурсы. Тверь: ТГТУ, 2006, 32 с.

116. Из Турции, Ирана, Ирака... (Бандероли, поступившие в адрес ЦНБ АН АзССР.). Газ. «Баку», 1984, 13 январь.

117. Информационный бюллетень Всесоюзного Общества Культурной связи с заграницей. М.: ВОКС, 1926, № 41. 19 с.

118. Книги из Англии, Португалии, Польши. Газ. «Бакин. рабочий», 1936, 21 апрель.

119. Книги из многих стран. Газ. «Вышка», 1957, 25 январь.

120. Конвенция о международном обмене изданиями. Париж, 1958 г.

121. Космач В.А. Книгообмен и сотрудничество библиотек Германии и Беларуси в 1925-1932 гг.: фрагменты из истории рапальской политики / Менеджмент библиотек учреждений образования: материалы IV меж-

дунар. конференции. Витебск, 27-29 мая 2003 г. с. 71-75.

122. Круглик Г.М. Динамика международного книгообмена // Научные и технические библиотеки, 1997, №1, с. 94-98.

123. Куба – Азербайджан: Широкий книгообмен. Газ. «Баку», 1974, 21 январь.

124. Кязимов Р.А. Книгообмен с США. Газ «Вышка», 1973, 28 июня.

125. Кязимов Р.А. Работа фундаментальной библиотеки АН Азерб.ССР // ББИ библиотек АН союзных республик, 1973, № 3, с. 72-91.

126. Кязимов Р.Ф. Книги сближают народы. Газ. «Вышка», 1966, 21 январь.

127. Ленин В.И. О задачах Публичной Библиотеки в Петрограде // Полн. собр. соч., 5-е изд., Т.35. М.: Политиздат, 1969, с. 132-133.

128. Ленин и библиотечное дело. М.: Книга, 1969, 407 с.

129. Линецкая С.И. Из истории фундаментальной библиотеки АН Азерб. ССР // ББИ библиотек АН союзных республик, 1973, № 2, с. 108-115.

130. Магеррамли Дж. Несколько слов об академической библиотеке: К 20 – летию АН Азерб. ССР. Газ. «Баку», 1965, 10 апрель.

131. Маркина А.В. В.И. Ленин и вопросы централизованного кни- госнабжения библиотек / Централизация библиотечного дела: итоги и перспективы: Межвуз. сб.

науч. трудов. Москва, МГИК, 1982, с. 26-37.

132. Морозов А., Полопанова И. Россия в международном информационном пространстве // Российская юстиция, 2000, №1, с. 58.

133. Научное и культурное взаимодействие на пространстве СНГ в контексте развития книгоиздания, книгообмена и науки о книге к 285-летию академического книгоиздательства в России / Материалы международной научной конференции. Москва, Наука, 2013, 226 с.

134. Научные связи Азербайджана с зарубежными странами (О книгообмене ЦНБ). Газ. «Бакин. рабочий», 1956, 1 август.

135. Немировский Е.Л. Мир книги. С древнейших времен до начала XX века. М.: Книга, 1986, 287 с.

136. О единой политике в области обязательного экземпляра документов: Рекомендательный законодательный акт Межпарламентской Ассамблеи СНГ / Библиотечная Ассамблея Евразии. Информационный бюллетень, - Вып. 4. Москва, 1995, с. 5-17.

137. Об утверждении положения о библиотечном деле в СССР. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 13 марта 1984 года.

138. Озолинг И.В. Международный книгообмен Библиотек Академии наук СССР и академий наук союзных республик на современном этапе / Вопросы дальнейшего совершенствования и повышения качества комплектования иностранной литературой и междуна-

родного книгообмена в библиотеках Академии наук СССР и академий наук союзных республик: Сб. науч. работ. Ленинград, 1986, с. 44-50.

139. Окинавская Хартия глобального информационного общества // Дипломатический вестник, 2000, №8, с. 52.

140. Программа взаимодействия национальных (государственных) библиотек стран СНГ в организации всеобщего доступа к информации по культуре и искусству на 1995-2000 гг.: Проект / Библиотечная Ассамблея Евразии. Информационный бюллетень. Вып. 3. Москва, 1994, с. 13-17.

141. Савельев Д.А. Права человека в области информации (международно-правовые аспекты): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. СПб., 2002, с. 7-8.

142. Саядов О. XX век: Азербайджан в системе международных отношений СССР: История, практика (70-80-е годы). Баку: Элм, 2005, 320 с.

143. Саядов С.А. Азербайджан: международные связи и взаимопонимание. Баку: Азернешр, 1991, 222 с.

144. Селиверстова Н. А. Книжные культуры стран СНГ и Балтии. прошлое и настоящее /М.: Наука, 2006, 290 с.

145. Сильвестрова Т. Международный книгообмен в библиотеках России // Учреждения культуры и искусства: бухгалтерский учет и налогообложение, 2010, № 4, с. 3-7.

146. Суворова В. М. Международный документо-обмен: возникновение, становление, современное со-

стояние и проблемы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Моск. гос. ун-т культуры и искусств, М., 1997, 22 с.

147. Талалакина О.И. История библиотечного дела за рубежом. М.: Книга, 1982, 260 с.

148. Уэбстер Ф. Теории информационного общества. М.: Аспект Пресс, 2004, 400 с.

149. Хорошилов А.В., Селетков С.Н. Мировые информационные ресурсы. СПб.: Питер, 2004, 176 с.

150. Шира Джесс Х. Введение в библиотековедение: Основные элементы библиотечного обслуживания.- М.: Высшая школа, 1983.- 256 с.

İngilis dilində:

151. Abad H.R., Bover P.J. International cultural exchange through libraries / International librarianship: cooperation and collaboration. London, Scarecrow Press, 2001, 384 p.

152. Anderson P. Internationalism: a breviary // New Left Review, 2002, v.14, No 1, pp. 5-25.

153. Asheim L. Foreword // International librarianship, 1989, v. 9. pp. 7-9.

154. Bengé R. Libraries and cultural change. London: Clive Bingley, 1970, 278 p.

155. Bliss N.J. The emergence of international librarianship as a field // Libri, 1993, v. 43, No 1, pp. 39-52

156. Butler B., Webster J., Watkins S. Resource sharing

within an international library network: using technology and professional cooperation to bridge the waters // IFLA journal, 2006, v. 32, No 3, pp. 189–199.

157. Caidi N. Cooperation in context: library developments in Central and Eastern Europe // Libri, 2003, v. 53, No 2, pp. 103–117.

158. Chakraborty S., Das A.K. Collaboration in International and Comparative Librarianship. London: IGI Global, 2013, 346 p.

159. Coblans H. Librarianship and documentation: an international perspective. London: André Deutsch, 1974, 142 p.

160. Danton J.P. The Dimensions of Comparative Librarianship. Chicago: American Library Association, 1973, 184 p.

161. Danton J.P. Definitions of comparative and international library science / In Comparative and International Library Science. Metuchen, Scarecrow Press, 1977, pp. 3-14.

162. Dunlap L.W. Readings in Library History. NY & London: R.R. Bowker CO., 1972, 137 p.

163. El Abbadi M. Life and fate of the ancient Library of Alexandria: 2nd ed. Paris: UNESCO/ UNDP, 1992, 250 p.

164. Glynn T. Historical perspectives on global librarianship / Global librarianship, New York, Marcel Dekker, 2004, pp. 1–17.

165. Handbook on the International Exchange of Publications. On behalf of IFLA / Ed. by Ekonen K., Paloposki

P., Vattulainen P. Berlin: De Gruyter, 2006, 42 p.

166. Harris M.H. History of Libraries in the Western World: 4th ed. London: Scarecrow Press, 1999, 312 p.

167. Harvey J.F. Towards a definition of international and comparative library science // International Library Review, 1973, v. 5, No 1, pp. 289–318.

168. Havard-Williams P. International Standards // Library Trends, 1982, v. 30, pp. 17-22.

169. Hazen D. Area studies librarianship and interdisciplinarity, globalization, the long tail, and the cloud / Interdisciplinarity and academic libraries. Chicago, Association of College and Research Libraries, 2012, pp.115–129.

170. Heim M. The Metaphysics of virtual reality / Virtual reality: theory, practice and promise. London, Meckler, 1991, p. 27–33.

171. Hopkinson A. International standards for global information / Global librarianship, New York, Marcel Dekker, 2004, pp. 219–256.

172. Horton F.W. International Federation for Information and Documentation // Encyclopedia of library and information science, 2009, v. 4, pp. 2895–2897.

173. Ignatow G. What has globalization done to developing countries' public libraries? // International Sociology, 2011, v. 26, No 6, pp. 746–768.

174. Jordan J. OCLC: a global cooperative / Libraries in the early 21st century: an international perspective. Berlin, De Gruyter Saur, 2012, v. 2, pp. 5–16.

175. Josef W.M., Jere L.B. Medieval Islamic Civilization: An Encyclopedia: (Volume 2). New-York: Taylor & Francis, 2006, 878 p.

176. Keresztesi M. 1981. Prolegomena to the history of international librarianship. // Journal of Library History, 1981, v.16, No 2, pp. 435-448.

177. Krzys R., Litton G. World librarianship: a comparative study. New York: Marcel Dekker, 1983, 202 p.

178. Lees J.M. OCLC PICA: a European library membership organization // Liber quarterly: the journal of European research libraries, 2002, v. 12, No 2/3, pp. 152–155.

179. Lor P.J. Critical reflections on international librarianship // Mousaion, 2008, v.26, No 1, pp. 1–15.

180. Lor P.J. International and comparative librarianship / Encyclopedia of library and information science: 3rd ed. New York, Taylor & Francis, 2010, pp. 2847–2855.

181. Lor P.J. The IFLA–UNESCO partnership 1947–2012 // IFLA Journal, 2012, v. 38, No 4, pp. 269–282.

182. Lor P.J. Revitalizing comparative library and information science: theory and metatheory // Journal of Documentation, 2014, v. 70, No 1, pp. 25–51.

183. Maack M.N. Books and libraries as instruments of cultural diplomacy in Francophone Africa during the Cold War // Libraries & Culture, 2001, v. 36, No 1, pp.58-59.

184. McCarthy J.P., Tarango O.J. Globalisation in academic libraries: A reflective comparison of academic libraries at Cork, Ireland, and Chihuahua, Mexico // Library

Management, 2010, v. 31, No 7, pp. 505–520.

185. Melville J.R, Raynard C.S. Soviet libraries and librarianship / Report of the Visit of the Delegation of US Librarians to the Soviet Union, May-June, 1961, under the U.S.-Soviet Cultural Exchange Agreement American Library Association. Chicago, ALA, 1962, 145 p.

186. Parker J.S. International librarianship—a reconnaissance // Journal of Librarianship, 1974, v. 6, No 4, pp. 219–232.

187. Poulain M. France: archives, museums and libraries / Encyclopedia of library and information sciences: 3rd ed. New-York, Taylor & Francis, 2010, pp. 1867–1883.

188. Rayward W.B. The evolution of an international library and bibliographic community // Journal of Library History, 1981, v.16, No 2, pp. 449–462.

189. Rayward W.B. International exhibitions / Information beyond borders: international and cultural exchange in the Belle Époque. Aldershot, Ashgate, 2014, pp. 1–22.

190. Rikowski R. Globalisation, information and libraries. Oxford: Chandos Publishing, 2005, 424 p.

191. Witt S. Agents of change: the rise of international librarianship and the age of globalization // Library Trends, 2014, v. 62, No 3, pp. 504–518.

Fransız dilində:

192. Caroux H. Architecture et lecture: Les Bibliothèques municipales en France 1945-2002. Paris: Éditions Picard, 2008, 304 p.

193. Claire B. La lecture numérique: réalité, enjeux et perspectives. Villeurbanne: Presses de l'Enssib, 2004, 296 p.

194. Giuliani E. Association internationale des bibliothèques, archives et centres de documentation: un demi-siècle d'existence et d'activités // Bulletin-bibliothèques de France, 2001, v. 46, No 6, p. 111-113.

195. Jacques B. Bibliothèques du monde. Paris: Martinière, 2014, 247 p.

196. Lucien X. Livres en feu: Histoire de la destruction sans fin des bibliothèques, Paris: Denoël, 2004, 430 p.

197. Martine B., Christophe E., Esteban B. Sociabilité du livre et communautés de lecteurs: trois études sur la sociabilité du livre. Paris: Bibliothèque Publique d'Information, Centre Georges Pompidou, 1996, 290 p.

198. Poulain M. Les Bibliothèques publiques en Europe. Paris: Cercle de la librairie, 1992, 367 p.

199. Roger C. L'ordre des livres: lecteurs, auteurs, bibliothèques en Europe entre XIVE et XVIIIe siècle. Aix-en-Provence: Alinea, 1992, 119 p.

200. Sorel P., Leblanc F. Histoire de la librairie française. Paris: Cercle de la librairie, 2008, 719 p.

BEYNƏLXALQ İNFORMASIYA MÜHİTİ
VƏ ELMİ-MƏDƏNİ İNTEQRASIYA
(*monoqrafiya*)

Çap tarixi: 27.01.2017.
Ofset çap üsulu. Ofset kağızı. Həcmi: 16 f.ç.v.
Kağız formatı: 60x90¹/₁₆
Tiraj: 300.

“Zərdabi” Nəşriyyatında
çap olunmuşdur.

Monoqrafiya global informasiya mühitinin təşəkkül və inkişaf tarixinə, intellektual integrasiyanın elmi-təşkilati məsələlərinə həsr olunmuşdur. Beynəlxalq münasibətlərin və mədəniyyətlərarası kommunikasiyaların ayrılmaz tərkib hissəsi olan elmi-mədəni əlaqələr, o cümlədən informasiya-kitab mübadiləsi bu tədqiqatın əsasını təşkil edir.

Babaxanova Nigar Xan qızı Bakı şəhərində ziyalı ailəsində anadan olmuşdur. Azərbaycan Dövlət Dillər Universiteti və Fransanın Strasburq şəhərində yerləşən Mark Blok Universitetində təhsil almış, fransız dili və ədəbiyyatı ixtisası üzrə bakalavr və magistr pillələrinə yiyələnmişdir.

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda şöbə müdiri vəzifəsində çalışır.

3 kitabın, 30-dan artıq elmi məqalənin müəllifidir. Əlyazmalar İnstitutunun doktoranturasını bitirmiş və tarix üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün dissertasiya müdafiə etmişdir.

Qərb dilləri üzrə mütəxəssis-poliqlotdur (fransız, ingilis və s.).

Hüseyn Cavidin şeirlərini ilk dəfə fransız və ingilis dillərinə çevirmiş, bu mövzuda “Məhəbbətdir ən böyük din” və “Cavid aforizmi” adlı kitabları nəşr olunmuşdur. N.Babaxanova Azərbaycanda ilk “Fransızca-Azərbaycanca frazeoloji lüğət”in də müəllifidir.